T.C.
Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı
İslam Mezhepleri Tarihi Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

MALİK BİN NEBİ'DE SÖMÜRGECİLİK OLGUSU

Atike ÇİÇEK
17913002

Danışman
Prof. Dr. Metin BOZAN

Diyarbakır 2019

T.C.
Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı
İslam Mezhepleri Tarihi Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

MALİK BİN NEBİ'DE SÖMÜRGECİLİK OLGUSU

Atike ÇİÇEK
17913002

Danışman
Prof. Dr. Metin BOZAN

Diyarbakır 2019

TAAHHÜTNAME

SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Dicle Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum "Malik Bin Nebi'de Sömürgecilik Olgusu" adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve Tez Yazım Kılavuzu'na uygun olarak hazırladığımı taahhüt eder, tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde saklanmasına izin verdiğimi onaylarım. Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

09/12/2019

Atike ÇİÇEK

T.C

DİCLE UNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

DİYARBAKIR

Atike **ÇİÇEK** tarafından yapılan "**MALİK BİN NEBİ'DE SÖMÜRGECİLİK OLGUSU**" konulu bu çalışma, jürimiz tarafından **Temel İslam Bilimleri** Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS tezi olarak kabul edilmiştir

Jüri Üyesinin

Ünvanı Adı Soyadı

Başkan:Prof. Dr. Metin BOZAN .

Üye : Doç. Dr. Abdurrahim ALKIŞ

Üye : Dr. Öğr. Üy. Zeynep ALİMOĞLU SÜRMELİ

Tez Savunma Sınavı Tarihi: 09./12./2019

Yukarıdaki bilgilerin doğruluğunu onaylarım.

.../...../20

Prof. Dr. Nazım HASIRCI

ENSTİTÜ MÜDÜRÜ

(MÜHÜR)

ÖN SÖZ

Hz. Peygamber'den günümüze kadar geçen on dört asırlık zaman diliminde, her zaman ve zeminde insanlara rehberlik eden, İslam medeniyetinin ihyası için çalışan birçok isim olmuştur. Bu isimlerden birçoğu toplumda oluşturdukları farkındalık ve uyanış ile Müslüman ülkelerde ve dünyanın çeşitli yerlerinde büyük ses getirerek İslam dünyasındaki şöhretten nasiplerini almışlardır. Bir kısım düşünürlerin ortaya koyduğu tezler toplumsal düzeni tesis edebilecek niteliklere sahip olmasına rağmen, birtakım sebeplerden ötürü hak ettikleri değer kendilerine verilmemiştir. Malik Bin Nebi de hakkında çok az konuşulan ve akademik çevrelerce hakkında çok az çalışma yapılan söz konusu öncü simalardan bir tanesidir.

Cezayir bir Kuzey Afrika ülkesidir ve uzun zaman boyunca Fransa'nın sömürgesi altında kalmıştır. Bin Nebi, Cezayir halkının İslami kimliğini kaybettiği, milli bilinç ve kültürel değerlerini yitirdiği ve toplumsal yozlaşmanın yoğun bir şekilde görüldüğü bir zamanda ortaya çıkmış ve Abdülhamid Bin Badis'ten sonra Cezayir Bağımsızlık Savaşının kazanılmasında en etkili isim olmuştur. Bin Nebi kendine has metodolojiye ve zengin bir entelektüel birikime sahiptir. Dolayısıyla davası olarak benimsediği düşünceleri ve ileri sürdüğü toplumsal değişim metodu, Cezayir halkının uyanmasını, sömürgeci idarenin yaptırımları karşısında direnerek milli bilincine kavuşmasını sağlamıştır.

Bin Nebi Kur'an'dan aldığı feyz ve bereket ile hem kendi çağına hem de kendisinden sonra gelecek olan birçok mütefekkire ilham kaynağı olmuştur. Bilhassa Müslüman-Arap coğrafyasına dair yaptığı toplumsal analizler ile bu bağlamda toplumsal yozlaşmaya karşı ileri sürdüğü toplumsal değişim metodu yaşadığı çağda uygulanabildiği gibi, istikbalde de uygulanabilir özelliklere sahiptir. Mütefekkirin

toplumsal ve ideolojik meseleleri çözmede kullandığı argümanlar ve takip ettiği metot kendisine has niteliktedir. Bu yönüyle birçok fikir adamından ayrılır.

Yaşadığımız çağda karşılaştığımız problemler, şahit olduğumuz toplumsal felaketler ve içerisinde bulunduğumuz toplumsal yozlaşma Bin Nebi'nin döneminde Cezayir halkının yaşadığı sorunlardan farksız değildir. Bin Nebi bunalım içerisinde olan bir toplumun İslam medeniyeti ile huzur bulmasını ve özüne kavuşmasını sağlamıştır. Bin Nebi, İbn Haldun gibi çağın hastalıklarına deva bulmak için bütün gayretiyle çalışmıştır.

Çalışmamızın konusu olarak Bin Nebi'yi ele almamızın öncelikli sebebi, İslam dünyasının vicdanı mesabesinde olan bir mütefekkiri tarihin tozlu sayfaları arasından çıkarmaktır. Gayemiz, Bin Nebi'nin eylemci kişiliğini yakından tanıyarak, İslam medeniyetini tesis etmek için ileri sürdüğü formüllere ulaşmak ve Bin Nebi'nin sömürgecilik olgusunu ve sömürüye karşı yaklaşımını bütün yönleri ile ele almaktır.

Araştırma konusunun belirlenmesinde yardımcı olan ve çalışmanın hazırlık süreçlerinde maddi manevi her türlü desteğini esirgemeyen kıymetli hocam Prof. Dr. Metin BOZAN'a teşekkürü borç bilir, saygılarımı arz ederim.

Gayret bizden, tevfik Allah'tandır.

Atike ÇİÇEK

Diyarbakır 2019

ÖZET

Bu çalışmada Malik bin Nebi'nin sömürgecilik olgusu ele alınmıştır. Çalışmamız giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında Kuzey Afrika'nın genel yapısı ile Fransız işgalinin gerçekleştiği dönemde Cezayir'deki sosyal, siyasi, ekonomik, dini ve kültürel yapı ele alınmıştır. Daha sonra birinci bölümde Malik bin Nebi'nin hayatına değinilmiş ve fikirlerine genel bir çerçevede temas edilmiştir. İkinci bölümde ise sömürgeciliğin ne olduğuna, İslam dünyasındaki sömürgeciliğin etki ve sonuçlarına ve sömürgeciliğe dair farklı yaklaşımlara değinilmiştir. Akabinde ise Malik bin Nebi'nin sömürgecilik olgusu ve sömürgeciliğe ilişkin görüşleri tüm yönleri ile ele alınmıştır. Bu bölümde bilhassa Bin Nebi'nin "sömürülebilirlik potansiyeli" kavramı üzerinde durularak, İslam dünyasının sömürge haline gelmesinin sebepleri ortaya konulmuştur. Bunun yanında sömürgeciliğin İslam dünyasındaki yayılış sahaları, sömürünün metotları, sömürgeciliği destekleyen fikir akımları ve sömürgeciliğin Müslümanlar üzerinde yarattığı etkiler analiz edilmiştir. Çalışmada son olarak Malik bin Nebi'nin İslam dünyasının sömürgelikten kurtulması için sunduğu çözüm yolları ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler

Malik bin Nebi, Fransa, Cezayir, Sömürgecilik, Sömürülebilirlik Potansiyeli, Emperyalizm, Oryantalizm, Islahat Hareketleri, Medeniyet,İslam Dünyası.

ABSTRACT

In this research, the colonialism pact of Malik bin Nebi is emphasized. My research consists in ıntroduction and two parts. In the introduction part, the general system of North Africa and the period when french invasion was occured the social, political, economical, religious and cultural structure in Algeria is emphasized. In the first part of research the life of Malik bin Nebi and his idea are referred. And ın the second part what is colonialism, the effect and result of colonialism on İslamic worl and different approaches of colonialism are discussed. Then the colonialism fact of Malik bin Nebi and about colonialism are emphasiced with all aspeets. In this part, especially, the concept "potential for colonialism" of Bin Nebi is considered and with this the reasons why Islamic world become colonial is revealed. Besides, the spread of colonialism an Islamic world, method of colonialism, the idea currents that support colonialism and the effects that colonialism affect on Muslims are analyzed. As a result, ın this research Malik bin Nebi's the solutions submitted for how to save on Islamic world from colonialism is emphasized.

Keywords

Malik bin Nebi, Fransa, Cezayir, Colonialism, Potential for Colonialism, Imperialism, Civilization, Culture, Orientalism, Islamic World.

İÇİNDEKİLER

Sayfa No.

ÖN SÖZ ..... **I**
ÖZET ..... **III**
ABSTRACT ..... **IV**
İÇİNDEKİLER ..... **V**
KISALTMALAR ..... **VIII**
GİRİŞ **1**
1. ARAŞTIRMADA İZLENEN METOD **1**
2. ARAŞTIRMADA KULLANILAN KAYNAKLAR **1**
3. KUZEY AFRIKA'YA GENEL BAKIŞ **3**
3.1. İşgalin Gerçekleştiği Dönemde Cezayir Toplumu 7
3.1.1. Sosyal Yapı 7
3.1.2. Siyasi Yapı 9
3.1.2.1. Fransa'ya İltihak Hareketi 9
3.1.2.2. Islahatçı Parti 10
3.1.2.3. Kuzey Afrika Yıldızı 11
3.1.2.4. Cezayir Demokratik İttihat Hareketi 11
3.1.2.5. Cezayir Komünist Partisi 11
3.1.2.6. Müslüman Âlimler Birliği 11
3.1.2.7. Ulusal Kurtuluş Cephesi 12
3.1.3. Ekonomik Yapı 13
3.1.4. Dini Yapı 15
3.1.5. Kültürel Yapı ve Eğitim 16

BİRİNCİ BÖLÜM

MALİK BİN NEBİ'NİN HAYATI VE FİKİRLERİ

1.1. HAYATI 19
1.1.1. Çocukluğu 19
1.1.2. Eğitim Hayatı 21
1.1.2.1. Fransa Dönemi 26
1.1.2.1.1. Cezayir- Fransa Arasında Geçen Yıllar 28
1.1.2.2. Kahire Yılları (1956-1963) 30
1.1.2.3. Cezayir'e Dönüş (1963-1973) 31
1.2. ESERLERI 33
1.3. MALIK BIN NEBI'NIN FIKIRLERINE GENEL BAKIŞ 34
1.3.1. Medeniyet Düşüncesi 35
1.3.2. Uygarlık Nazariyesi 36
1.3.3. Kültür Tanımı 36
1.3.4. Ahlak Düşüncesi 37
1.3.5. Demokrasi Anlayışı 38
1.3.6. Toplum Anlayışı 38
1.3.7. Kadın Sorunu 39

İKİNCİ BÖLÜM

MALİK BİN NEBİ'NİN SÖMÜRGECİLİK İLE İLGİLİ GÖRÜŞLERİ..

2.1. İÇ BOYUT/SÖMÜRÜLEBILIRLIK POTANSIYELI

2.1.1. Muvahhidler Sonrası İnsanın Durumu 46
2.1.2. Geleneksel Değerler ile Batı Medeniyeti Arasında Adaptasyon Meselesi 48
2.1.3. İçteki Aşağılayıcı Tutum 50
2.1.4. Islah Hareketlerinin Sömürülebilirliğe Etkisi 51
2.1.5. Sömürülebilme Efsaneleri: Cehalet, Yoksulluk ve Sömürge Olma Bahanelerine Sığınma 54
2.2. DIŞ BOYUT/SÖMÜRGECILIK OLGUSU 59
2.2.1. Sömürülenin Psikolojisi 60
2.2.2. Sömürünün Metotları 65
2.3. SÖMÜRÜNÜN YAYILIŞ SAHASI 72

2.3.1. Sömürü ve Eğitim 72
2.3.2. Sömürü ve Fikir 76
2.3.3. Sömürü ve Kültür 79
2.3.4. Sömürü ve Ekonomi 86
2.3.5. Sömürü ve Sağlık 91
2.4. SÖMÜRGECILIĞI DESTEKLEYEN FIKIR AKIMLARI 94
2.4.1. Sömürgeciliğin Destekçisi Olarak Emperyalizm 94
2.4.2. Sömürgeciliğin Destekçisi Olarak Oryantalizm 100
2.5. SÖMÜRGECILIĞIN SONUÇLARI 103
2.6. UYANIŞIN ŞARTLARI VE SÖMÜRGECILIKTEN KURTULUŞ YOLLARI 106
SONUÇ 118
KAYNAKÇA 121

KISALTMALAR

Ar.	Arapça
Bkz.	Bakınız
Böl.	Bölüm
bs.	Baskı, basım
B.	Bin
C.	Cilt
DİA.	Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
Der.	Derleyen
Ed.	Editör
İA.	İslam Ansiklopedisi (MEB)
M.	Miladi
mad.	Madde
No.	Numara
Ö.	Ölüm
S.	Sayfa
S.	Sayı
Thk.	Tahkik eden
Vb.	Ve benzeri
Yy.	Yüzyıl
Yay.	Yayınları

GİRİŞ

1. ARAŞTIRMADA İZLENEN METOD

İslam Mezhepler Tarihi bölümünün çağdaş İslam düşünce dünyası alanında yapılan çalışmaların, ele alınan fikirlerin ve şahısların yaşadıkları zamanın sosyo-politik şartları ile birlikte tarafsız bir şekilde incelenmesi gerekir. Biz de çalışmamıza konu olan Malik bin Nebi isimli düşünürün hayatını ve bilhassa sömürgeciliğe dair fikirlerini yaşadığı zamanın gerçekliklerinden soyutlanmadan, ayrıca tarafsız bir bakış açısıyla ele almaya çalıştık. Bu çalışmamızda Malik bin Nebi'nin *sömürgecilik olgusunu* tüm yönleriyle ele almaya gayret gösterdik. Fakat bundan önce Malik bin Nebi'yi daha iyi anlayabilmek amacıyla, düşünürün yaşadığı yüzyılda Cezayir toplumunu sosyal, siyasi, dini ve kültürel açıdan inceledik. Akabinde ise, Malik bin Nebi'nin imkanlarını görebilmek için hayatına, olaylara yaklaşımını ve bakış açısını anlamak için genel fikirlerine değinmeyi uygun gördük. Daha sonraki kısımda önce sömürgeciliğin ne olduğuna, sebep ve etkilerine, İslam dünyasındaki sömürgeciliğe ve buna dair farklı yaklaşımlara değindik. Son olarak Malik bin Nebi'nin bu hususta ki görüşlerini ve sömürgecilik olgusunu geniş bir çerçevede ele almaya ve buna ilişkin somut veriler ortaya koymaya çalıştık. Çalışma konumuz Malik bin Nebi'nin sömürgecilik olgusu ile sınırlı olacaktır.

2. ARAŞTIRMADA KULLANILAN KAYNAKLAR

Tezimizde Malik bin Nebi'nin sömürgecilik olgusunu ele aldığımız için, Bin Nebi'nin yaşadığı zamanın şartlarını ortaya koyabilmek açısından çalışma kaynaklarımızın başında Bin Nebi'nin kendi kitapları gelmektedir. İlk olarak Malik bin Nebi'nin *"Çağa Tanıklığım[1]"* ve *"Asrın Şahidinin Hatıraları[2]"* adlı eserleri tezimiz için büyük öneme sahiptir. Malik bin Nebi'nin sömürgecilik olgusunu ortaya koymak ve çerçevesini belirlemek adına *"İslam Davası[3]"* ve *"Düşünceler[4]"* adlı eserleri büyük öneme sahiptir. Bunun haricinde sömürgenin metotlarını, sömürü

[1] Malik b. Nebi, **Çağa Tanıklığım (Türkçeye Çeviren: İbrahim Aydın),** Bir Yayıncılık, İstanbul 1987.
[2] Malik b. Nebi, **Asrın Şahidinin Hatıraları,** Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1991.
[3] Malik b. Nebi, **İslam Davası,** Ekin Yayınları, 2.Baskı, İstanbul, 2018.
[4] Malik b. Nebi, **Düşünceler,** Mana Yayınları, 2.Baskı, İstanbul, 2012.

psikolojisini ve sömürgeciliğin Cezayir'deki sosyal, siyasi, dini, kültürel ve ekonomik alanlardaki yayılışını izlemek açısından *"Sömürge Ülkelerde Fikir Savaşı*[5]*", "İslam Dünyasında Fikir ve Put*[6]*", "Cezayir'de İslam'a Yeniden Doğuş*[7]*", "Kültür Sorunu ve Bir Toplumun Doğuşu*[8]*", "Ekonomi Dünyasında Müslüman*[9]*", "Çağdaş Temel Konular*[10]*"*ve *"Savaş Esintisi ve Sömürünün Gerçeği*[11]*"* adlı eserleri büyük öneme sahiptir.

Tezimizin son bölümünde ele aldığımız sömürü psikolojisini ve Cezayir'in sömürgecilikten kurtuluşunu anlatırken çeşitli çağdaş araştırmalardan yararlanmayı uygun gördük*, Hasan Selim'in "Cezayir Bağımsızlık Savaşı*[12]*", Frantz Fanon'un "Cezayir Bağımsızlık Savaşı'nın Anatomisi*[13] ve "*Yeryüzünün Lanetlileri"* adlı eserleri bu konuda yararlandığımız kaynaklar arasında yer almaktadır. Özellikle Fanon'un söz konusu eserleri Bin Nebi'nin bazı fikirlerinin oluşmasında büyük derecede etkili olduğu için tezimiz açısından büyük öneme sahiptir. Cezayir Bağımsızlık Savaşının Anotomisi adlı eseri Bin Nebi'nin sömürülebilirlik olgusunun oluşmasında etkili olmuştur.[14] Aynı şekilde Fanon'un Yeryüzünün Lanetlileri adlı eseri Bin Nebi'nin sömürü psikolojisiyle ilgili fikirlerinin şekillenmesini sağlamıştır.[15] Bu sebeple söz konusu fikirleri işlerken Fanon'un esrlerine sık sık başvurmayı uygun gördük. Son olarak Malik bin Nebi hakkında daha önce yapılmış olan tezlere bakmayı ve bunlardan istifade etmeyi düşündük. Tespit edebildiğimiz kadarıyla Malik bin Nebi ile ilgili 1988 yılında yapılmış bir çalışma mevcuttur. Ancak çalışmanın kapsamı ile bizim tez çalışmamızdan farklıdır.[16] Tespit edebildiğimiz kadarıyla Malik bin Nebi ile ilgili yapılmış en kapsamlı çalışmalar *Ali*

[5] Malik b. Nebi, **Sömürge Ülkelerde Fikir Savaşı,** İnsan Yayınları, İstanbul, 1984.
[6] Malik b. Nebi, **İslam Dünyasında Fikir ve Put,** Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 2015.
[7] Malik b. Nebi, **Cezayir'de İslam'a Yeniden Doğuş,** Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1992.
[8] Malik b. Nebi, **Kültür Sorunu ve Bir Toplumun Doğuşu,** Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2014.
[9] Malik b. Nebi, **Ekonomi Dünyasında Müslüman,** Hicret Yayınları, İstanbul, 1976.
[10] Malik b. Nebi, **Çağdaş Temel Konular,** Bir Yayıncılık, İstanbul, 1983.
[11] Malik b. Nebi, **Savaş Esintisi Sömürünün Gerçeği,** Ankara Okulu Yayınları, Ankara 1997.
[12] Hasan Selim, **Cezayir Bağımsızlık Savaşı,** Beyan Yayınları, İstanbul, 1984.
[13] Frantz Fanon, **Cezayir Bağımsızlık Savaşının Anatomisi,** Pınar Yayınları, İstanbul, 2016.
[14] Kureyşi, **Malik Bin Nebi'ye Göre Toplumsal Değişim**, s.41.
[15] Frantz Fanon, **Yeryüzünün Lanetlileri**, Versus Yay., Çev: Şen Süer, İstanbul 1994, s.243-247.

[16] https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp

Kureyşi'nin "Malik bin Nebi'ye Göre Toplumsal Değişim Metodu [17]*"* ile *Bedran bin Lahsen'in "Malik bin Nebi'de Medeniyet* [18]*"* adlı çalışmalarıdır. Bu çalışmalar Bin Nebi'nin fikir dünyasını ve metodolojisini anlamamız açısından tezimize önemli katkılar sağladı.

3. KUZEY AFRIKA'YA GENEL BAKIŞ

Kuzey Afrika dil, din, tarih ve kültür noktasında Ortadoğu ile aynı değerleri paylaşmaktadır. Fakat bu ortak noktalara rağmen Kuzey Afrika'nın kendisine özgü bir yapısı vardır ve kıta kendi içine kapanık bir dünyaya sahiptir. Kıta'nın bu yalnızlığı bölgenin coğrafi yapısı ve tarihi geçmişi ile yakından ilişkilidir. Bölgenin kıyısında çok fazla ada yer aldığından, sekizinci yüzyılda Müslümanlar bu kıtaya ilk ayak bastıklarında bölgeyi Ceziret-ül Mağrib olarak isimlendirmişlerdir.[19] Bu kapalı alan içerisinde kalan Mağrib bölgesinin kuzeyinde Akdeniz, batısında Atlas Okyanusu, güneyinde Sahra Çölü, doğu ve batı arasındaki mevkide ise yaklaşık 300 millik bir çöl çevresi bulunmaktadır.[20]

Kuzey Afrika coğrafi olarak her ne kadar kapalı bir kutu içerisinde bulunsa da sosyo-politik açıdan bakıldığında heterojen bir yapıya sahip olduğu görülmektedir. Bu farklılaşmanın sebebi Kuzey Afrika'nın tarih boyunca dış cepheler tarafından uğradığı saldırı ve işgallerdir. Bölge ilk olarak milattan önce 1200 yıllarında Fenikeliler ile Kartacalıların işgaline uğramıştır. Kartaca devletinin yıkılması ile beraber Kartacalıların bölgedeki hâkimiyeti son bulmuş, oluşan siyasi boşluğu Romalılar doldurmuştur. Milattan önce 146'da başlayan Roma hâkimiyeti yaklaşık 650 yıl boyunca bölgede varlığını devam ettirmiştir. Roma hâkimiyetinden sonra iki yüz yıl sürecek olan Bizans ve Vandal krallıklarının egemenliği başlamıştır. Bizans ve Vandal egemenliği son bulunca Kuzey Afrika İslam ile tanışmış ve İslam bundan sonra bölgenin sosyal ve kültürel değerlerini belirleyen temel unsur olmuştur.[21]

---

[17] Ali Kureyşi, **Malik bin Nebi'ye Göre Toplumsal Değişim,** Ekin Yayınları, İstanbul 2002.
[18] Bedran bin Lahsen, **Malik Bin Nebi'de Medeniyet,** Mahya Yayınları, İstanbul 2013.
[19] Batı adaları anlamına gelir.
[20] Mustafa Dereci, **Cezayir Kıyamı ve İslami Selamet Partisi,** Ravza Yay., Ağustos 1992, İstanbul, s.11.
[21] Dereci, **Cezayir Kıyamı ve İslami Selamet Partisi,** s.12.

Kuzey Afrika bünyesinde Fas, Tunus ve Cezayir ülkelerini barındırmaktadır. Bu ülkeler yaklaşık dört asır içerisinde üç yerel imparatorluğun varlığına şahit olmuştur. Bunların ilki 1042 yılında Kuzey Afrika'nın yerli halkı olan Berberilerin kurduğu Murabıtlar Devletidir.[22] Fas'tan Cezayir'e kadar uzanan Murabıtlar Devleti, varlığını 1147 yılına kadar sürdürmüştür. İkincisi Murabıtlar devletinin devamı niteliğinde olan ve 1147 yılında kurulan Muvahhidler Devletidir. İslam bilginlerinden İbn Tumar'ın görüşleri ışığında idari yapılarına şekil veren Muvahhidler devletinin hâkimiyet alanı oldukça geniştir. Fas'tan Trablus'a kadar geniş bir alanda yayılmışlardır. Ayrıca Muvahhidler devleti, Kuzey Afrika'yı tek bir çatı altında toplayarak bölgedeki siyasi birliği sağlamışlardır.[23] Fakat Muvahhidler Devleti'nin iktidarı çok uzun sürmemiştir ve devlet 1269 yılında parçalanmıştır. Akabinde Kuzey Afrika'da Berberilerin kurduğu birçok krallık ortaya çıkmıştır. Tunus'ta Hafsidîler, Cezayir'de Zayaniler ve Fas'ta Merinîler bunlardandır. Bu krallıkların idaresi altında bulunan şehirler bilim, sanat, kültür ve mimari alanında oldukça büyük ilerleme kaydetmişler ve tarih boyunca en müreffeh dönemlerini yaşamışlardır. Bu şehirler aynı zamanda Kuzey Afrika'nın eğitim merkezi haline gelmişlerdir.[24] Aynı şekilde Cezayir'in sahip olduğu mimari güzelliklerinden dolayı Endülüs Müslümanları tarafından "Mağribin İncisi"[25] olarak isimlendirildiği ve bu isim ile şöhret bulduğu bilinmektedir. Fakat ne yazık ki Kuzey Afrika Müslümanlarının sahip olduğu bu refah uzun sürmemiştir. XV.yüzyıla gelindiği zaman Kuzey Afrika sömürgeciler ile tanışmış ve mevcut refah düzeyini kaybetmiştir. Akabinde sömürgecilerin baskısıyla Berberilerin kurduğu krallıklar tek tek yıkılarak Kuzey Afrika toprakları parçalanmıştır. Bölgenin ilk sömürgeci devleti olan Portekiz sömürgeye 1415 yılında Fas'ı ele geçirerek başlamış, ardından sömürü kollarını tüm Mağribe yaymıştır. Bu durum Osmanlı hâkimiyetine kadar sürmüştür. 16.yüzyıla gelindiğinde ise Tunus ve Cezayir, Oruç ve Hızır Reis adında iki Türk denizci tarafından ele geçirilerek dönemin Osmanlı Padişahı Yavuz Sultan Selim'e teslim edilmiştir.

---

[22] Dereci, **Cezayir Kıyamı ve İslami Selamet Partisi**, s. 13.
[23] Dereci, **Cezayir Kıyamı ve İslami Selamet Partisi,** s.13.
[24] Dereci, **Cezayir Kıyamı ve İslami Selamet Partisi,** s.13. Nitekim tarih kitaplarında büyük İslam düşünürü İbn Haldun'un Tunus'ta yer alan Zeytuna camisinde eğitim gördüğü kaydedilir.
[25] Dereci, **Cezayir Kıyamı ve İslami Selamet Partisi**, s.14.

Yavuz Sultan Selim'in hazırladığı ordu birlikleri ile Kuzey Afrika topraklarına sefer düzenlenmiş ve bu vakıadan sonra Kuzey Afrika resmen Osmanlı Devleti'nin toprakları haline gelmiştir. Osmanlı'nın Kuzey Afrika'daki hâkimiyeti 1830 yılında gerçekleşecek olan Fransız işgaline kadar sürmüştür. Daha sonraları bu işgal ve dolayısıyla sömürü faaliyetine diğer bazı ülkeler de katılmışlardır

Kuzey Afrika'daki sömürgeciliğin üç farklı formda incelenmesi mümkündür.

Birincisi "Ayrılmış Sömürgeciliktir".[26] Sömürgeciliğin bu türüne Kuzey Afrika ülkelerinden Fas'ta rastlanır. Bu formdaki sömürgeciliğin olduğu yerde, sömürü hegemonyasının ekonomik açıdan büyük bir üstünlüğü vardır ve sömürgecinin nihai hedefi ekonomiktir. Ekonomik amaçlara yoğunlaşan sömürgeciyi, bölgenin yerel siyaseti, kültürü ve toplumsal yapısı alakadar etmez. O, sadece sömürgenin ekonomik araçlarından faydalanmaya ve sömürgeye karşı ekonomik üstünlüğünü sağlamaya çalışır.

İkincisi "Araç Olarak Sömürgeciliktir". Kuzey Afrika bölgesinde Tunus'ta görülür. Bu formdaki sömürgeciliğin metropol kentlerinde yoğun bir ekonomik sömürüyü amaçladığı görülür. Bu açıdan ayrılmış sömürgecilik ile aynıdır. Fakat bu tür sömürgecilikte sömürü gerekli gördüğü durumlarda toplumun sosyal yapısına, kültürüne veya yerel siyasetine müdahil olabilir. Hatta bunların haricinde sömürü, gerekli gördüğü takdirde sömürgenin hayatının en ince ayrıntısına kadar müdahale edebilir. Ekonomik sömürgecilik, temelde hayatın diğer alanlarında hâkimiyet kurmak için bir araç niteliğindedir. Görüldüğü üzere Tunus'ta yaşanılan araç olarak sömürgecilik ile Fas'taki ayrılmış sömürgecilik bu yönüyle birbirlerinden farklıdır.[27]

Üçüncüsü ise "Tam Sömürgeciliktir". Sömürgeciliğin bu türdeki en açık örneğine Cezayir'de rastlanır. Tam sömürgeciliğin olduğu yerlerde sömürünün hedefi sömürgeye karşı belli bir noktada üstünlük sağlamak değildir. Aksine sömürü, sömürgenin hayatının her alanına müdahale ederek, en küçük bir noktayı bile gözden kaçırmadan stratejik bir şekilde hareket eder. Bu durumda sömürü sömürgeyi araç

[26] Dereci, **Cezayir Kıyamı ve İslami Selamet Partisi,** s.15.
[27] Dereci, **Cezayir Kıyamı ve İslami Selamet Partisi**, s.16.

olarak kullanır. Temel hedefi ise, bölgede her açıdan üstünlüğünü sağlamak ve sömürgen edilen yerin kimliğini yok ederek onu kendisi ile özdeşleştirmektir. Ayrıca sömürünün, sömürgeye karşı hiçbir kural tanımadığı ve yaptırımlarının hiçbir ölçüsünün olmadığı görülmektedir. Bu bakımdan bu türdeki sömürgeciliğe "vahşi sömürgecilik" de denilebilir. Çalışma konusu olarak ele aldığımız Fransa'nın Cezayir sömürgeciliği bu forma dâhil olmaktadır. [28]

Sömürgeciliğin belirtilen türlerine karşı sömürü ülkelerin sömürgeye karşı duruşu ve mücadele yöntemleri elbette birbirinden farklıdır. Ortaya çıkan bu fikri eğilimleri üç grupta incelememiz mümkündür. Bunlardan birincisi liberallerdir.[29] Liberaller sömürü hegemonyasına karşı sempati duyar, hayranlık besler onları takdir ederler. Bu grup Cezayir ve Tunus'ta büyük ölçüde etkili olmuştur.

İkinci grup geleneksel düşünceyi savunan, İslami değerlerini muhafaza etmeye çalışan ve İslami uyanışı amaçlayanlardan oluşur. Bu gruptakiler sömürünün getirdiği her türlü yeniliğe ve değişime karşı çıkmışlar. Sömürgecinin her türlü tekliflerini reddederek, asıl değerlerinden taviz vermemiş ve sömürü ile uzlaşma fikri yerine, sömürüye karşı bütün imkânları ile savaşmayı tercih etmişlerdir. Bu grup baştan itibaren Kuzey Afrika'ya yerleşen sömürgeciler ile mücadele etmiş ve Kuzey Afrika'daki bağımsızlık mücadelesini ilk başlatan taraf olmuştur. Ve gerek Kuzey Afrika'da gerekse Cezayir'de bağımsızlık savaşı kazanılıncaya denk bu mücadelelerini sürdürmüşlerdir.

Üçüncü grup ise halkçılardan oluşur. Halkçılar bir yönüyle liberallere benzemektedir. Zira onların da, Avrupai yaşam tarzını kabul ettikleri ve Avrupa medeniyetini benimsedikleri görülür. Çoğunlukla Batı'da eğitim görmüş olan halkçılar kendi milletlerinin de Avrupa'nın eğitim, ekonomi, sağlık ve teknoloji alanlarında kaydettiği ilerlemeye ve refaha sahip olmasını isterler. Fakat bunun yanında sömürgeci hegemonyaya başkaldırarak, siyasi üstünlüklerini ve

[28] Dereci, **Cezayir Kıyamı ve İslami Selamet Partisi**, s.16.
[29] Dereci, **Cezayir Kıyamı ve İslami Selamet Partisi**, s.15.

bağımsızlıklarını sağlamaları gerektiğini düşünürler. Bunu sağlamak için de zaman zaman kitlesel seferberlik hareketleri başlattıkları görülmektedir. [30]

3.1. İşgalin Gerçekleştiği Dönemde Cezayir Toplumu

Cezayir bir Kuzey Afrika ülkesidir ve ismi adalar anlamına gelmektedir. Miladi 711 yılında Müslümanlar tarafından fethedilmiştir. Tunus ve Fas arasında yer alan 2.376.400 km. karelik bir toprak parçasını kapsamaktadır. Yaklaşık 25 milyonluk bir nüfusa sahiptir. Ülke nüfusunun büyük bir kısmı Araplardan oluşmakta, diğer kısımda ise Kuzey Afrika'nın yerli halkı olan Berberilere rastlanmaktadır.

3.1.1. Sosyal Yapı

XVI. yüzyılın başlarında Osmanlı egemenliğine giren Cezayir, "merkezden uzak eyaletler" kapsamında yer alıyordu. Bu tarz eyaletlerin başında merkezden tayin edilen bir vali bulunurdu. Dolayısıyla bir noktada özerk sayılırlardı. Cezayir'e "dayı" adı verilen valiler atanır ve eyalet bu "dayıların" amirliğinde yönetilirdi. Bu süreç XIX. yüzyıla kadar bu şekilde devam etti. Fakat XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti zayıflama dönemine girdi. Cezayir bulunduğu konum sebebiyle yaşanan bu zayıflıktan büyük ölçüde etkilendi. Merkezi otorite ile bağları zayıflayan ve Cezayir'i idare eden dayılar, merkezden uzak olmanın rahatlığı ile kanunları gözetmeksizin diledikleri şekilde bir idare sistemi kurdular.[31] Bu durum Fransa'nın Cezayir'i işgaline zemin hazırladı.[32] Fransa, Cezayir'in Fransa'nın bir parçası olduğunu iddia etmeye ve sömürgeci devletlerin her zaman için kullandıkları "sömürgeyi meşrulaştırma" politikalarını harekete geçirmeye başladı. Fransa'nın temel politikası "renkli insanı" medenileştirmekti. Fransa'nın ikinci bir hareket noktası "renkli insanın toprağı hiç kimsenin toprağıdır" şeklindeydi.[33] Bu politikalar ve meşrulaştırma çabaları sosyal zeminde Fransa'nın Cezayir'i işgalini kolaylaştırıyordu. Fakat işgalin gerçekleşmesi için siyasi noktada bir dayanağa

[30] Dereci, **Cezayir Kıyamı ve İslami Selamet Partisi**, s.17.
[31] Esat Daybelge, **Eski Cezayir ve Dünkü Avrupa Zihniyeti**, Nebioğlu Yayınevi, İstanbul, 1961, s.30.
[32] Hasan Selim, **Cezayir Bağımsızlık Savaşı**, Beyan Yayınları, İstanbul, 1984, s.33.
[33] Dereci, **Cezayir Kıyamı ve İslami Selamet Partisi**, s.28.

ihtiyaç vardı. Fransa bu dayanağı oluşturmak için Cezayir ile arasındaki buğday ticaretini kullanmaya başladı. Buna göre, Fransa Cezayir'den aldığı buğdayın borcunu ödemeyerek, Cezayir'in buğday satışını durdurmasını sağlayacak böylece kendisi de Cezayir'in bu hareketini bahane ederek ülkeye asker gönderecekti. Bu hedefini 13 Haziran 1830 tarihinde yaklaşık 37 bin kişilik bir askeri güçle gerçekleştirdi.[34]

Fransa'nın Cezayir işgalini gerçekleştirdiği dönemde Cezayir toplumunu sömürü, sosyal, geleneksel yapı kavramlarını merkeze alıp bu çerçevede incelemeye tabi tutmak bizlere daha sağlıklı sonuçlar verecektir.

Cezayir toplumunun genel karakteristik özelliğine bakıldığı zaman geleneklerine sıkı sıkıya bağlı, sosyal mirasına sahip çıkan bir halk ile karşılaşılmaktadır. Halk, henüz yozlaşmadığı için sosyal değerleri ve kültürel birikimini muhafaza etmeye çalışır. Din, dil ve kültürleri onların kimliği niteliğindedir. Bu durum toplumun ilk yüzü ve müspet yönüdür. Cezayir toplumunun ikinci yüzüne bakıldığı zaman cehalet, geri kalmışlık, kültür merkezlerinin çöküşü, aydın ve ulemanın sahada olmayışı, halkın ilim, irfan ve medeniyetten yoksun olduğu gerçeği görülmektedir. Bu da toplumun ikinci yüzü ve menfi yönüdür.[35] Bunların yanı sıra din sufi-tarikat çevrelerince kuşatılmakta, halk tarikat mensuplarının baskısı altında yaşamaktadır. Bu durum Cezayir halkının geri kalmasına ve gelişmemiş olmasına sebep olmaktadır.[36]

Sömürgeciliğin etkili olduğu bir diğer alan da kültürdür. O dönemde sömürgeciler Cezayir halkını güçlü bir şekilde tahakkümü altına almıştı ve halkın sosyal yapısında değişimlerin yaşanmasına neden olmuştu. Her ne kadar Cezayir halkı sömürgeciler karşısında kendi hayat biçimini sürdürmeye çalışsa da, kültürel hayatları, gelenek ve görenekleri, adetleri ve halkın geleneklerine bağlılık derecesi

[34] Daybelge, **Eski Cezayir ve Dünkü Avrupa Zihniyeti,** s. 34.
[35] Kureyşi, **Malik bin Nebi'ye Göre Toplumsal Değişim**, Ekin yay., 2002, İstanbul, s.12.
[36] Bu durumu 1913'te Beşir İbrahim'i şu sözleriyle dile getirmektedir. "Cezayir'de iki türlü sömürü mevcuttur. Biri Fransız patentli dış sömürü, diğeri ise sufi tarikatların iç sömürüsüdür." Bkz. Türki Rabih Amamirah, **Felsefetü'l-İmam Abdülhamid bin Badis: Felsefetuhu ve Cuhuduhu, Fi't Terbiye ve't- Ta'lim** (1889-1940), (Y.Lisans Tezi) Ayn Şems Üniv. Eğitim Fakültesi, 1970, s.73.

bu değişimden nasibini almıştı.[37] Bunun en belirgin örneklerinden birisi kılık kıyafet üzerinde gerçekleşmişti. Söz gelimi erkeklerin giydiği sarıklar ve kavuklar yerini Batılı tarzdaki kıyafetlere bırakmıştı.

3.1.2. Siyasi Yapı

Fransız işgalinin gerçekleştiği dönemde Cezayir'in mevcut siyasi durumunun ve Cezayir'deki siyasi hareketlerin ele alınması, daha sonraki dönemlerde Malik Bin Nebi üzerindeki etkilerini görebilmemiz açısından faydalı olacaktır. Bu sebepten ötürü bu bölümde Cezayir'de ortaya çıkan ulusal hareketlerin yapısına, kimin liderliğinde kurulduğuna, hususi amacına ve bölgesel faaliyetlerine kısaca temas edilecektir.

Cezayir'de ortaya çıkan yapılanmalar temelde ikiye ayrılıyordu. Bir tarafta entelektüel kesimin ve demokrat aydınların oluşturduğu Fransız sömürüsünü reddeden, buna karşın Fransa ile Cezayir'in kardeşliğini, birlikte yaşama fikrini ve tek anayasadan idare edilmesi gerektiğini söyleyen ve hukuksal eşitliği savunan hareketlerin varlığı söz konusuydu. Diğer tarafta ise Fransız sömürüsünü kesin bir dille ve sert bir tavırla reddeden, Cezayir'in her alanda tam bağımsızlığını öngören ve milliyetçi düşünceye sahip yapılanmalar yer almaktaydı.

Fakat her iki grup için, Cezayir halkının tam desteğini aldığını, arzu ve ihtiyaçlarına cevap verecek nitelikte projeler yaptığını söylemek mümkün değildir.

3.1.2.1. Fransa'ya İltihak Hareketi

1919-1930 yılları arasında Dr. Bin. Celül, Ferhat Abbas, ez-Zenati, Dr. Bin Sani'nin öncülüğünü yaptığı hareket Cezayir'in Fransa'ya katılmasını; sosyal ve siyasi sahada birlikte hareket edilmesi gerektiğini söylemektedir.[38] Fransa'nın meşrutiyetini kabul etmektedir. Cezayir halkının gösterdiği mücadeleye -ister silahlı, isterse fikri yönde olsun- destek vermemektedir.

---

[37] Malik b. Nebi, **Çağa Tanıklığım**, (Türkçe'ye Çev: İbrahim Aydın, Bir Yayıncılık 1987, İstanbul, s. 13.

[38] Ebul Kasım Sadullah, **el-Haraketü'l-Vataniyyetü'l-Cezairiyye**, Daru'l-Adab, Beyrut 1969., s.265-269.

Hareket, milli mücadelenin ve ulusal bağımsızlığın sağlanması yönünde atılan adımları reddetmektedir. Hareketin temsilcileri Fransız rejimine temayül göstermektedir. Et- Takaddüm adı verilen dergi yayın organlarıdır.[39] Laik bir anlayışına sahip olan hareketin bünyesinde, Cezayir Laik Cephesi adıyla farklı bir cemiyet ortaya çıkmıştır. Fakat savundukları düşünce itibariyle aynı noktada birleşmektedirler. Fransız kültürüne ılımlı ve uzlaşmacı bir tavır ile yaklaşmaktadırlar. Söz konusu laik eğilim, Fransızlarla yerli halk arasında sosyal, siyasi, ekonomik alanda mevcut olan ayrımcılığın giderilmesi gerektiği fikrini ileri sürmektedir.

3.1.2.2. Islahatçı Parti

Hareket, 1919 yılında Emir Halid önderliğinde ortaya çıkan bir oluşumdur. Milliyetçi bir yapıya sahiptir. Yayın organı el-İkdam dergisidir, ayrıca "Müslüman Temsilciler Birliği" adı ile anılmaktadır. Dergi, yayınlarını hem Fransızca hem de Arapça olarak yapmaktadır. Hareket, Fransız rejiminin mutlak otoritesini reddetmektedir. Amaçladığı temel düşünce, Fransızlar ile Cezayir halkı arasındaki ikiliği ortadan kaldırmak, Cezayir halkını temel hak ve özgürlüklerine kavuşturarak Fransızlar ile arasında eşitliği sağlamaktır.

Cezayirlileri siyasi makamlarda temsil etmek adına, Fransız meclislerinde Cezayir önderlerinden birinin yer alması gerektiğini, üniversitelerde ve diğer kamu kurumlarında Fransızcanın yanısıra, bildirilerin Arap dilinde de yayınlanması gerektiğini, düalist yapıyı ortadan kaldıracak bir anayasa düzenlenmesi gerektiğini savunmaktadır.

Islahatçı düşüncenin ortaya koyduğu belirtilen tezler, halk nezdinde menfi bir tavırla karşılaşmamıştır fakat bu oluşumun müspet yönde aldığı bir destekten de bahsedilememektedir. Başarısızlıkla sonuçlanan hareket zamanla, biri devrimci, biri uzlaşmacı olmak üzere iki kola ayrılmıştır. [40]

[39] Sadullah, **el-Haraketü'l-Vataniyyetü'l-Cezairiyye,** s. 369-400.
[40] Sadullah, **el-Haraketü'l-Vataniyyetü'l-Cezairiyye**, s.411.

3.1.2.3. Kuzey Afrika Yıldızı

Hareket, Musali Hac liderliğinde Paris'te 1926 yılında ortaya çıkmıştır. Emir Halid'in önderliğinde kurulan el-İkdam dergisine "el-İkdam De Paris" adını vererek yayın organları olarak kullanmışlardır.[41] Hareketin en çok dikkat çeken özelliği ise, din ve devlet işlerini birbirinden ayırmasıydı. [42]

Başlangıçta Arap coğrafyasındaki tüm ülkelerin bağımsızlığını sağlama hedefiyle yola çıkan hareket, daha sonra çalışmalarını Cezayir bölgesine hasretmekteydi. Yalnızca sosyal ve siyasi alanda değil, özellikle iktisadi sahada Fransız sömürgesini reddederek, kapitalizm ve emperyalizmin karşısında kendi ekonomik kaynaklarını oluşturmaları gerektiğini söylemektedir. Esasında yalnızca Fransa ile Avrupa'daki işçilere ve öğrencilere yönelik çalışmalar yapması, hareketi diğerlerinden farklı kılan belirgin bir özellik olarak karşımıza çıkmaktadır.

3.1.2.4. Cezayir Demokratik İttihat Hareketi

Hareketin kurucusu Ferhat Abbas'tır. Başlangıçta Cezayir halkının Fransa'ya katılma fikrini savunmuş ancak zamanla bunun hata olduğunu düşünmüş, Cezayir'in tam bağımsız bir devlet olması gerektiğini söyleyerek kavmiyetçi sınıfın ve yerli halkın safında yer almıştır.

3.1.2.5. Cezayir Komünist Partisi

Hareket, bünyesinde Cezayirliler kadar Avrupalıları da barındırmasından dolayı diğerlerinden keskin çizgilerle ayrılmaktadır. Sloganı "kendi kaderini kendin belirle" şeklindedir. Nihai hedefi, Cezayir'in Fransa ile irtibatını devam ettirmek suretiyle, bağımsız bir Cezayir devleti kurmaktır. [43]

3.1.2.6. Müslüman Âlimler Birliği

Müslüman Âlimler Birliği Cemiyeti 1930 yılında Abdülhamid bin Badis'in önderliğinde kurulmuştur. Cemiyet "istiklal-özgürlük-İslam" sloganıyla hareket

[41] Kureyşi, **Malik bin Nebi'ye Göre Toplumsal Değişim**, s.23.
[42] Sadullah, **el-Haraketü'l-Vataniyyetü'l-Cezairiyye,** s.432-438.
[43] Cloud, **İstismaru'l- Fransa Fi'l-Mağrib,** s.148.

etmiştir.[44] Bazı partilerin laik söylemleri karşısında sert tavır takınmış, Fransa-Cezayir kardeşliği fikriyatına olumlu bakmamıştır. Faaliyetlerini gerçekleştirmek için sosyal sahaya inmiş, okullarda milli bilinci uyandırmak için eğitsel faaliyetlere yer veren kulüplerin kurulmasına destek vermiştir. Fransa'ya çeşitli heyetler göndermiş, bazı öğrencilerin Fransa'da eğitim görmesini sağlamıştır. Bunlarla birlikte hedefledikleri düşünce, Fransız kültür ve medeniyetini, Fransa tarihini yakından öğrenen hem Arap coğrafyasına hem de Avrupa medeniyetine vakıf nitelikli öğrenciler yetiştirmek olmuştur.

Abdülhamid bin Badis, sömürgeci idarenin yaptırımları karşısında ileri sürdüğü tezler ve yaptığı faaliyetlerinden dolayı yerel halk tarafından sevilip sayıldığı kadar ulema tarafından da takdir görmekteydi. Nitekim Tayyib Ukbi, Tübsi, Beşir İbrahimi ve Malik bin Nebi gibi isimler Bin Badis'in düşüncelerini miras alan ve kendisinden sonra topluma önderlik eden önemli şahsiyetler olmuştur.[45] Özellikle Malik Bin Nebi, Bin Badis'ten sonra Cezayir'i bağımsızlığına kavuşturmada etkin rol oynayan, bilhassa toplumsal değişim metodu ile halkın rotasını belirleyen önemli bir şahsiyet olarak tarihteki yerini almıştır.

3.1.2.7. Ulusal Kurtuluş Cephesi

Müslüman Âlimler Birliğinin Abdülhamid bin Badis'in vefatıyla zayıflaması, İslami çalışmaların ve ıslahatçı hareketlerin sekteye uğraması Ulusal Kurtuluş Cephesinin açılmasının temel sebebi olmuştur. Fransız idaresinin yaptıkları karşısında Cezayir halkı, emperyalist devletlere ancak silahlı mücadele yoluyla karşı konulabileceğini idrak etmiştir. Cezayir, bu idrakin neticesinde 1945 yılında büyük bir silahlı mücadele ile sömürgeci sistemin karşısında yer almıştır.

Bu hareketin bastırılmasına karşın halk, Ulusal Kurtuluş Cephesinin kuruluşuna kadar silah gücüyle mücadele etmeye devam etmiştir. Ulusal Kurtuluş Cephesi, halkın direniş ruhuna ve mücadelesine karşı kayıtsız kalmamış, bu alandaki faaliyetlerine yoğunluk vermiştir. Başta Evras, Kabail dağları, Vehran bölgesi ve pek çok Cezayir bölgesi olmak üzere ülkenin hemen hemen her tarafında silahlı

[44] Kureyşi, **Malik bin Nebi'ye Göre Toplumsal Değişim**, s.24.
[45] Kureyşi, **Malik bin Nebi'ye Göre Toplumsal Değişim**, s.25.

mücadele baş göstermiştir.[46] Hareketin etki sahası genişlemiş ve cihadi bir anlayış yaygınlık kazanmıştır. Söz konusu kıyamların etkisi Fransız idaresini ciddi anlamda sarsmış, bir nevi yıkıma uğratmıştır. Bu kıyamların neticesinde yaklaşık bir milyon Cezayirli ve yarım milyon Fransız askeri hayatını kaybetmiştir. Neticede dökülen kanların bedeli bağımsız bir Cezayir devletinin kurulması olmuştur. 1962 yılında Bağımsız Cezayir Devleti kurulmuş ve Cezayir halkı siyasi bağımsızlığını elde etmiştir.[47]

3.1.3. Ekonomik Yapı

Fransız sömürüsünün etkisi Cezayir'de sosyal, kültürel ve siyasi alan ile sınırlı kalmayarak etkilerini, ekonomik alanda da güçlü bir şekilde göstermişti. Fransız idareciler, çiftçilere ve çeşitli kabilelere ait toprakları ellerinden alarak Avrupalı büyük zanaatkârların, toprak sahiplerinin eline vermişti. Verimli toprağı elinden alınan çiftçi, çorak arazilere yönelmek durumunda kalmıştı. Avrupalı sömürgecilerin iktisadi faaliyetleri sonucu Cezayir toplumunda ekonomik ayrımcılığa dayalı çeşitli sosyal sınıflar ortaya çıkmıştı.

a-Başlangıçta orta düzey bir gelire sahip olan Fransız feodal yapısı, zamanla çiftçinin elindeki verimli arazileri tekeline alınca ekonomik dengede değişimler yaşanmıştı. Kırsal kesimde verimli arazilere sahip olmakla güç unsurunu elinde taşıyan bu grup, şehirlerde ise ekonomik ticareti kontrol edecek hale gelmişti. Memur sınıfı da bu gruba dâhil olmuştu. Avrupalılardan ve küçük Cezayirli topluluklardan oluşan bu gruplar, ekonomik dengeyi sağlayarak, zamanla iç pazarın tümüne hâkim olmuşlardı. Bu hâkimiyet ile birlikte, iktisadi sahada yaşanabilecek her türlü değişimin karşısında yer almışlardır.[48]

b-Ezici çoğunluk olarak isimlendirilen ikinci grup toprakları ellerinden alınmış çiftçilerden, tarım işçilerinden, şehirdeki küçük esnaftan ve bir kısım memurlardan oluşuyordu.[49]

---

[46] Kureyşi, **Malik bin Nebi'ye Göre Toplumsal Değişim**, s.25.
[47] Kureyşi, **Malik bin Nebi'ye Göre Toplumsal Değişim**, s.25-26.
[48] Kureyşi, **Malik bin Nebi'ye Göre Toplumsal Değişim**, s.13.
[49] Cloud, **İstismaru'l- FransiFi'l-Mağrib,** s.543.

Dolayısıyla bütün bunların sonucunda iktisadi sahadaki mevcut dengeler bozulmuş, geleneksel üretim zarar görmüştü. Halkın elinden alınan verimli topraklar sahiplerine iade edilmemiş, aksine Avrupalı idareciler tarafından kapitalist sisteme hizmet eden bir üs olarak kullanılmıştı. Milli ekonomi zedelenmiş, piyasada yerli üretim ürünleri yerine sanayi ürünleri itibar kazanmıştı. Fransa'dan ithal edilen mallar, milli sanayinin çökmesine neden olmuş, ulusal üretimin yapılmasına engel olmuştu. Bunların neticesi olarak gelir-gider dağılımında dengesizlik yaşanmış, Cezayir halkının geçim sıkıntısı büyük ölçüde artmıştı. Toprakları ellerinden alınan halkın yaşam standartlarında düşüşler görülmüş, olumsuz sosyal şartlar ortaya çıkmıştı. Köylüler çorak arazilerini bırakıp, şehirlere göç edip gecekondularda ikamet ederek hayatlarını devam ettirmek durumunda kalmışlardır.[50]

Yukarıda zikredilen olumsuz gelişmelerin hepsi, sağlık, beslenme, barınma ve ahlaki çöküntü gibi ciddi problemleri ortaya çıkarmıştır. Bunların dışında ortaya çıkan bir diğer ciddi problem de ırk ayrımı olmuştur. Bu bağlamda sömürgeciler çeşitli yöntemlerle Arap-Berberi ayrımcılığını ortaya çıkarmıştır. Berberilere ırkçı anlayış empoze edilmiş, mahalli dilleri olan İmaziğce ve eski putperest inanışları ihya edilmiştir. Eğitim, sağlık vb. diğer alanlarda Berberilere ayrıcalıklar tanınmış ve ayrıca Berberilere destek adı altında kendilerine idari sahada bağımsız kimlik verilmiştir.[51]

Fransız sömürgeciliğinin çeşitli alanlarda meydana getirdiği bu ayrılıklar, Cezayir halkı ile Avrupalı yerleşimciler arasında kin, adavet ve taassubun oluşmasına sebebiyet vermiştir. Toplumsal alanda yapılan dayatmalar eğitim alanında da varlığını göstermiştir. Cezayir halkı çoğunlukla eğitim haklarından mahrum kalmış, öğrencilerin köklü ve sistemli programlara sahip fakültelere girişi veya çeşitli alanlarda ihtisas yapma istekleri engellenmiştir.[52]

---

[50] Kureyşi, **Malik bin Nebi'ye Göre Toplumsal Değişim,** s.13.

[51] Amamirah, **Felsefetü'l-İmam Abdülhamid bin Badis: Felsefetuhu ve Cuhuduhu, Fi't Terbiye ve't- Ta'lim**, s.2.

[52] Amamirah, **Felsefetü'l-İmam Abdülhamid bin Badis: Felsefetuhu ve Cuhuduhu, Fi't Terbiye ve't- Ta'lim**, s. 114-132.

Mevcut düalist yapı siyasi, sosyal, ekonomik alanda taraflar arasında çatışmalara neden olmuştur. Baskıcı rejimin yaptırımları ve yaşanan gerginlikler 1962 Cezayir devrimine kadar varlığını sürdürmüştür. [53]

Söz konusu sıkıntıların ortaya çıkardığı bir diğer sorun da Avrupa'ya göç olmuştur. Nitekim halk, ucuz iş gücü olarak başta Fransa olmak üzere çeşitli Avrupa ülkelerine ve yurtdışına göç etmiştir. Üstelik işçiler güvenlik sigortasından ve işçi haklarından yoksun olarak, çoğunlukla tehlikeli işlerde, maden ocaklarında ve inşaat sektöründe çalıştırılmıştır.[54]

3.1.4. Dini Yapı

Cezayir toplumu dini geleneklerine bağlı bir yapıdadır. Müslümanlığı ve Araplığı atalarından miras almış ve bu mirasa büyük ölçüde sahip çıkmışlardır. Bu iki unsur toplumsal hayatta karşılıklı ilişkileri güçlendirme ve toplumsal birliği sağlama rolünü üstlenmekteydi. Sömürgeci Fransız idaresi kendi emellerini gerçekleştirme yolunda bunların bir engel olduğunu fark etmişler. Bu sebeple Fransız idaresi, Cezayirlilerin hayatının merkezinde yer alan bu iki figürü zayıflatmak dahası bunları yok etmek için çalışmaktaydı.[55]

Fransız işgalcilerin yaptığı ilk hamle İslam'a karşı Hristiyanlaştırma politikasıdır.[56] Hristiyan din adamları, misyonerlik faaliyetlerini sürdürerek Müslümanların dinlerini değiştirmek ile görevlendirilmişlerdi. Kardinal Lavigerie'nin oluşturduğu Beyaz Perdeler isimli cemaatin kontrolünün sağlanması ve faaliuetlerini gerçekleştirirken sistematik bir yöntem takip edilmesi de yine onların göreviydi.[57] Bu şahıs Cezayir'de Fransız işgalinin yüzüncü yıl merasiminde (1930)

---

[53] Abdülmelik Murtad konuyla alakalı şunları söylemiştir; "Bütün bu uygulamalar ve dayatmalar neticesinde Avrupalıların yoğun olduğu Kuheran-Bi'l-Abbas gibi sosyal baskılara direnemeyen bazı kentler dışında bütün bir Cezayir, hemen her sahada toplumsal anlamda Fransızlardan ayrı bir konumdaydı." Bu sözler o dönemdeki mevcut düalist yapıyı açık bir şekilde gözler önüne sermektedir. Abdülmelik Murtad, **Nahdatü'l-Edebi'l-Arabi'l- Muasır fi Cezair**, Tarihsiz, s.23.

[54] Cloud, **İstismaru'l- Fransi Fi'l-Mağrib,** s. 117-118.

[55] Kureyşi, **Malik bin Nebi'ye Göre Toplumsal Değişim**, s. 16.

[56] Şahmerani, **Malik bin Nebi Mütefekkiran,** s.35.

[57] Muhammed Taha Cabiri, **Cevanib mine'l-Hayati'l-Akliyye ve´l-Edebiyye fi Cezayir**, Düvelí Arabiyye, Üniv. , 1968, s.58.

şunları söylüyordu: "Cezayir'de artık hilalin devri kapanmış, haçın devri başlamıştır ve sonsuza dek sürecektir." [58]

Sömürgeciler emellerini gerçekleştirmek adına farklı yöntemlere başvurmuş ve çeşitli girişimlere bulunmuşlardır. Fakat Cezayirli halkın inancını sarsmak sanıldığı kadar kolay olmamıştır. İslam'ın akıllarında ve kalplerinde bıraktığı tesir ile Cezayir halkının sömürü devletinin uygulamaları karşısındaki tavrı beklenilenin aksi yönünde olmuştur. Halk inancına ve davasına her zamankinden daha sıkı bir şekilde bağlanmıştır. Fransız idaresinin yaptırımlarına karşı "Müslüman Âlimler Birliği" oluşturulmuştur. Ve artık Cezayir´de Müslüman Âlimler Birliği; karşı koymanın, iradenin, başkaldırmanın ve direnişin sembolü haline gelmiştir.

Görüldüğü üzere Fransız idaresi Cezayirli Müslümanların inançlarını odak noktası olarak belirlemiş, bu inancı yıkmak için var gücüyle çalışmıştır. Bunu anlamak zor olmamıştır. İşgalci yönetim camilere imam tayininde sınırlamalar getirmiş, hutbelerin İslam'ın birleştirici ve bütünleştirici etkisinden, direniş ruhundan soyutlanmasına için pek çok girişimde bulunmuştur.[59] Bu nedenle Fransız idaresi emellerini sufi-tarikat çevresinin eliyle gerçekleştirmeye çalışmaktadır. Amaç, İslam'ı bunların eliyle, devrimci fikir ve eylemlerden soyutlayarak, dini bireysel sahaya indirgeyip kutsal ritüellere terk etmek ve dini sosyal, siyasi ve ekonomik alandan soyutlamaktır.[60]

3.1.5. Kültürel Yapı ve Eğitim

Sömürgeci idarenin Cezayir halkı üzerinde yaptığı baskılar yalnızca dini alan ile sınırlı kalmamıştır. Sömürgenin temel hedef alanlarından bir tanesi de eğitimdir. Sömürgenin eğitim alanında gerçekleştirdiği uygulamalar Cezayirli Müslümanların eğitim seviyesini düşürme ve onları bilinçsizleştirme amacını taşımaktadır. Bunun

---

[58] Mahmud Kasım, **el-İmam Abdülhamid bin Badis ez-Zaim er-Ruhi li Harbi't-Tahriri'l-Cezairiyye,** Daru'l-Maarif, Mısır, 1968, s.22.

[59] Feodal yapının bu yaklaşımı, İslam ile mücadelesi dini olmaktan ziyade, ideolojik bir hüviyet taşır. İşin aslına bakılırsa bu düşmanlık ve karşı koyma esasında İslam'ın özgürlükçü ve direnişçi ruhuna yöneliktir. İslam bu yönüyle sömürge politikalarını çürüterek sömürgenin her türlü stratejik hamlelerini alt üst etmektedir. İslam'ın bu yenilikçi ve devrimci boyutu, sömürgeciliğin karşısında adeta sarsılmaz bir kale gibi durmaktadır.

[60] Muhammed Ammara, Muslimun Suver, **Müessesetü'l-Arabiyye**, 2.baskı, 1974, s.249.

için Cezayir halkını eğitim-öğretim hakkından yoksun bırakacak girişimlerde bulunmuşlardır. Söz konusu baskı ve hükümranlık teşebbüslerini öncelikle Arap dili üzerinde kurmaktadırlar. Sömürge Arap dili üzerinde kurduğu tahakküm ile Cezayir'de okuma yazma oranını düşürerek halkı cehalete sürüklemeyi istemektedir. Bunun yanında Cezayir'deki eğitim programları sömürge tarafından düzenlenmekteydi. Sömürge düzenlediği eğitim programlarında Cezayir'in ve Ortadoğu'nun tarihine, kültürüne, maddi ve manevi değerlerine yer vermemekteydi. Aynı şekilde sömürge, düzenlediği programlarda Arap edebiyatı, tefsir, hadis vs. gibi temel İslam bilimlerine ağırlıklı olarak yer vermekte, fakat bunun yanında fenni ilimlerin yer almasına ve Cezayir'li öğrencilerin bilimsel alanda yaşanan gelişmelerden haberdar olmalarına engel olmaktaydı.

Bununla birlikte özellikle misyonerlik faaliyetlerinin yürütüldüğü merkezlerde Cezayir'li öğrencilere seçim hakkı tanımadan cebren Fransız tarihi ve medeniyeti ile ilgili dersler okutuluyordu.[61] Görüldüğü üzere sömürgeci idarenin baskıları sert ve keskindi. Yaptırımlarından taviz vermeyen idarenin faaliyetlerine dönemin Cezayir hükümeti ve siyasi rejimi karşı koyamıyor ve bu durumu değiştiremiyordu. Arap dili üzerinde kurulmaya çalışılan tahakküme gelince, söz konusu baskıların kapsamlılığı sadece eğitim alanıyla sınırlı kalmayıp, kültürel alanda sesli ve yazılı medya organlarına kadar nüfuz etmişti. Öyle ki basit bir mektup bile Arapça adresli olduğu takdirde kabul edilmiyor veya adresine ulaştırılmıyordu.[62] Sömürgenin bu tarz basit uygulamalar ile amaçlaığı temel düşünce Cezayir halkına milli bilincini kaybettirmek ve halkın kültürel değerlerini yozlaştırıp, ulusal bağımsızlık fikrini zayıflatmaktı. Dinini ve dilini kaybeden bir milletin, ana damarlarının koptuğunu ve özünü kaybettiğini bilen sömürgeci sistem, özellikle İslamlık ve Araplık noktaları üzerinde yoğunlaşmıştı. Halkın Müslüman kimliğine yapılan saldırıdan sonra, Arap diline hücum edilmesinin nedeni de buydu. Özellikle kırsal kesimde yaşayan Cezayirliler özünü korumayı başarabilmişti. Fakat aynı tavrı şehir merkezlerinde yaşayanlar gösteremezken, kırsal kesimde yaşayanların %90´ı asimile olmayıp, dilini muhafaza edebilmişti. Sömürünün Arap dilinin yerine Fransız

[61] Kasım, **el-İmam Abdülhamid bin Badis ez-Zaim er-Ruhi li Harbi't-Tahriri'l-Cezairiyye,** s.8.
[62] Kureyşi, **Malik bin Nebi'ye Göre Toplumsal Değişim**, s.18.

dilini koyma, milli kültür yerine Fransız kültürünü yerleştirme yönünde verdikleri mücadele sonuçsuz kalmamıştı. Nitekim Cezayir halkı "kaderci" bir anlayış ile yetiştiği için teslim olmaktan ve itaat etmekten başka seçenekleri olmadığını düşünerek söz konusu rejime boyun eğmişlerdi.

Kaderci anlayışın yaygınlaştırılması, rüşvetin toplumsallaştırılması, müzik partilerik adı altında yapılanlar ve daha farklı kültürel aldatma yöntemleri ile Cezayirliler Fransız ordusu içine çekilmişti. [63]

Bütün bunların yanı sıra Cezayirliler İslam'ın ruhuna uygun olmayan kıyafetler giyerek, haramlığı sabit olan yiyecek ve içecekleri tüketerek Batılı bir hayat tarzı benimsemişlerdi. Neticede ortaya çıkan tabloda milli kültüründen ve manevi değerlerinden uzaklaşmış, dini hassasiyetlerini kaybetmiş, Avrupai bir yaşam tarzını benimseyen ve İslam medeniyetinden uzaklaşan yozlaşmış bir Cezayir halkı ile karşı karşıya kalınmıştır.

[63] Kureyşi, **Malik bin Nebi'ye Göre Toplumsal Değişim**, s.19.

BİRİNCİ BÖLÜM

MALİK BİN NEBİ'NİN HAYATI VE FİKİRLERİ

1.1. HAYATI

1.1.1. Çocukluğu

Malik bin Nebi 1905 yılında Cezayir'in doğusunda yer alan Konstantin bölgesine bağlı Tebessa kentinde dünyaya geldi.[64] Bin Nebi'nin ailesi Cezayir'in yerli ve saygı değer ailelerindendi. Gelenek ve göreneklerine bağlı, İslami bilince sahip bir yapıdaydı. Cezayir halkının büyük çoğunluğu gibi onların da maddi imkânları yetersizdi. Malik b. Nebi'nin kişiliğinin temelleri, maddi imkânlardan yoksun fakat manevi kotası zengin olan bir aile ortamında oluşmaktaydı.[65] Bin Nebi yedi yaşına geldiği zaman büyükbabası mallarını satar ve Cezayir'i terk ederek Trablusgarp'a göç ederler. Yaşanan göç dalgası Bin Nebi'nin ailesi üzerinde ve diğer Cezayirli yerleşimciler üzerinde ağır etkilerin hissedilmesine neden olmuştur. Psikolojik travmalar geçirmelerinin yanında maddi açıdan oldukça büyük kayıplar yaşamışlardır. Nitekim yoksul olanlar, daha da yoksullaşmış, bazı aileler sömürü idaresine teslim olurken, bazıları da emperyalist devletin tahakkümüne mutlak surette karşı çıkmıştır. Yaşanan göç vakası, Bin Nebi'nin kişiliğinin oluşması üzerinde de büyük ölçüde etkili olmuştur.

Bin Nebi'nin çocukluğu iki farklı ortamda geçmişti. Bir yanında hayatın her alanına egemen olan sömürgeci toplum yer alırken, diğer yanında sömürgeci sistemin yaptırımları ile karşı karşıya kalan sömürge toplumunun varlığı söz konusuydu. Bu ikiliğin yaşanmasına sebep olan durum Bin Nebi'nin ailesinin bölünmesiydi. Göç

[64] Malik b. Nebi, **Çağa Tanıklığım**, Çev: İbrahim Aydın, İstanbul, 1987, s.11.
[65] Malik b. Nebi, **Çağa Tanıklığım**, s.12.

hareketlerinin yaşandığı dönemde amcası Konstantine giderken, babası maddi yetersizlikten ötürü Tebessa'da kalmayı tercih etmişti. Bu sebeple Bin Nebi'nin iki farklı ortam arasında gidip gelmesi, iki farklı hayat tarzına şahitlik etmesi, birbirinden farklı iki toplumu gözlemlemesi, aralarındaki değişimi görebilmesi bakımından kendisine oldukça faydalı olmuştur. Ayrıca iki ortam birbirine taban tabana zıttır. Ancak her iki ortamın da Bin Nebi'nin kişilik gelişimi ve düşünceleri üzerinde derin izler bıraktığını söylemek mümkündür. Buna binaen Bin Nebi'nin kişilik gelişimi üzerinde etkili olan bu şehirlerin yapıları hakkında kısaca malumat vermek yerinde olacaktır.

Tebessa, Cezayir'in diğer bölgelerine oranla Fransız sömürgeciliğinden daha az etkilenmişti. Şüphesiz bu durum Tebessa şehrinin yapısından kaynaklanıyordu. Şehir, yarı çöl karakterini taşıyan kabileler ile sıkı bir ilişki içerisindeydi. Bu durum bölgeye farklı bir hava katıyordu. Bununla birlikte Tebessa halkı Avrupai yaşam tarzına karşı kendi değerlerini muhafaza edebilecek kadar korunaklı bir tabiata sahipti. Ayrıca şehirde ikamet eden Avrupalı yerleşimcilerin hiçbir şeyleri ile istenmedikleri halk tarafından açıkça belirtiliyordu. Şehirde yüzlerce kavuklu ve sarıklı arasında iki üç şapkalının dolaşması, sokaklarda merkep seslerinin duyulması, daima süt kokusunun alınması bunları gösteriyordu. Tebessa halkı, sömürgeci idarecileri kendi bölgelerinde istemiyordu ve bunu gösterebilmek adına Avrupai hayat tarzını benimsemediklerini bizzat kendi yaşamları üzerinde gösteriyorlardı. Tebessa'da insanlar sade bir hayat yaşıyorlardı. Halk, gelenek ve göreneklerine bağlıydı ve aileler arasındaki ilişkileri güçlüydü. Şehirde geleneksel İslami anlayış hâkimdi. Şehir Fransız otoritesine karşı dirençli bir yapıdaydı ve manevi yapısını koruyabilmişti.[66]

Konstantin'e gelince, Konstantin Tebessa'dan çok farklı bir yapıya sahipti. Bölgede yaşayan halkın çoğunluğu maddi imkânlara sahip zengin ailelerden

[66] Malik b. Nebi**, Çağa Tanıklığım**, s.17-18.

oluşuyordu.[67] Bu şehirde, modern bir hayat tarzına sahip Fransız toplumu, sosyal alanlarla beraber, hayatın diğer alanlarına da dahil olmuştu..

Malik Bin Nebi hemen hemen her alanda birbirine muhalif olan iki ortam arasında çocukluğunu geçirmiştir. Bu durum kendisine iki farklı yaşam tarzı arasında muhakeme yapabilme gücü kazandırmıştır. Bin Nebi'nin küçük yaştan itibaren toplumsal olayları analiz etme kabiliyetine erişmesi medeniyet düşüncesinin oluşmasına kaynaklık etmişti. Dolayısıyla bu durum Bin Nebi'nin ufkunun genişlemesine ve farklı bakış açıları kazanmasına katkı sağlamıştır.

1.1.2. Eğitim Hayatı

Malik bin Nebi eğitim hayatına küttab[68]adı verilen medreselerde başlamıştı. Ailesinin maddi olanakları yetersiz olmasına rağmen babası onu dini eğitimini alması için küçük yaştan itibaren küttaba göndermişti. Bunların yanı sıra Bin Nebi, evlerinin yakınında bulunan Kadiri tarikatına bağlı dergâhlara da sık sık gidip geliyordu. Bu yoğun süreç Bin Nebi'yi epey yoruyordu. İki ortam arasındaki farklılıklar, hocaların farklı tarzları ve düşünce yapıları, Bin Nebi'nin zihinsel yorgunluk yaşamasına sebebiyet veriyordu. Bundan dolayı Bin Nebi zamanla derslere daha az katılmaya başlamıştı. Zaten söz konusu süreç içerisinde pek fazla ilerleme kaydettiği de söylenemezdi. Zira dört sene boyunca gittiği medresede ancak Hadid suresine kadar ilerleyebilmişti.

Bin Nebi'nin küttabtaki eğitimine son verilmesinin bir başka nedeni de, ailesinin maddi imkânlarının kısıtlı olmasıydı. O sıralar babası iş bulamadığı için, annesi terzilik yaparak evi geçindirmeye çalışıyordu. Bunu bizzat kendi ifadesinden

[67] Tebessa'da büyüyen çocukların hayal edemeyecekleri oyuncaklar Konstantinli çocukların ellerinde dolaşıyordu.

[68] Küttab, Cezayir'de küçük yaştaki çocukların dini eğitim almak için gittikleri okul. Eğitim, geleneksel medrese sistemiyle verilirdi. Fakat medreseye nazaran daha resmi ve kurumsal bir yapıya sahipti.

görmek mümkündür.[69] Bunun üzerine babası onu küttabtan aldı. Böylece Bin Nebi'nin küttabtaki eğitim serüveni sona ermiş oldu.

Ailesi Bin Nebi'yi küttabtan aldıktan sonra kasabalarında mevcut olan tek Fransız okuluna kaydettiler. Burada sömürge çocukları için hazırlık mahiyetinde olan özel bir sınıf vardı. Cezayirli çocukların kaydı doğrudan alınmıyordu. Öğrenciler önce bir giriş sınavına tabi tutuluyordu ve sınav sonuçlarına göre sınıfları belirleniyordu. Bin Nebi girdiği sınavda başarılı olmuş ve okula üçüncü sınıftan[70] başlamıştı.[71]

Bin Nebi küttabta aldığı eğitim ile geleneksel yorum biçimlerini yakından tanıma imkânı bulmuştu. Fransız okulunda ise bambaşka bir anlayış ile karşı karşıya kalmıştı. Bu durum iki farklı anlayış arasında bağ kurarak, farklı bir bakış açısına sahip olmasını sağlıyordu. Bin Nebi yeni okulu sayesinde Avrupalı çocuklar ile doğrudan temas kurma imkânına sahip olmuştu. Aynı zamanda Madam Bill adındaki öğretmenine duyduğu hayranlık, gelişimini sağlayan parçalardan biri olmuştu. Bin Nebi, dil eğitimine ciddi bir şekilde eğilerek Fransızca'yı oldukça iyi öğrenmişti. Bu durum kendisine daha sonra Fransız kültür ve medeniyetini yakından imkanını sağlamıştı.[72]

1914 yılında I. Dünya Savaşı'nın başlaması ile Bin Nebi, eğitiminde aksaklık yaşamamak için Konstantin'e büyükbabasının yanına döndü. Büyükbabasının evinde amcası ile kurduğu yakınlık sayesinde Konstantin'i daha yakından tanıma imkânına sahip oldu. Burada uzun süre kalamayan Bin Nebi Tebessa'ya döndü ve savaşın bitimine kadar orada kaldı.

---

[69] "Annemin bir defasında Kur'an hocamın ücretini ödeyemediğini hala anımsıyorum. Bu yüzden aylık ücret yerine kendi ahşap karyolasını vermek zorunda kalmıştı. Malik b. Nebi, **Çağa Tanıklığım**, s.16.

[70] Cezayirli öğrencilerin, Fransız okuluna kayıtları yapılırken Fransız öğrenciler gibi doğrudan okula başlamıyorlardı. Cezayirliler önce hazırlık eğitimine tabi tutuluyor, hazırlık sınıfını başarıyla bitirenler Fransız öğrenciler gibi birinci sınıftan itibaren eğitimlerine başlıyorlardı. Fakat Bin Nebi, girmiş olduğu sınavda gösterdiği üstün başarıdan dolayı hazırlık sınıfını okumayıp, okula 4.sınıftan başlamıştı.

[71] Malik b. Nebi, **Çağa Tanıklığım**, s.22.

[72] Malik b. Nebi, **Çağa Tanıklığım**, s.22.

Tebessa geçmiş ile geleceği harmanlayan bir kültür yapısına sahipti. Akşamları şehrin batı tarafında 1001 gece masalları anlatılırken, Avrupalıların yoğun olarak yaşadığı bölgede Max Linter'in filmleri izletiliyordu. Bin Nebi sinemalarda gösterilen Amerikan filmleri ile tanışarak Amerikan kültür yapısı hakkında fikir sahibi olmuştu. Bu sayede daha küçük yaşta iken Amerikan yaşam tarzını da tecrübe etmiş oldu.[73]

Bin Nebi ortaöğretimine devam etmek için 1918 yılında Konstantin'e döndü. Burada çeşitli ıslahat hareketleriyle karşılaşıp bazı grupların liderleri ile tanışma imkânı buldu. Islahat hareketlerinin yanı sıra o döneme hâkim olan Selefiyye ve Murabitiyye[74] akımları mevcuttu. Bu akımlar sonradan Cezayir toplumunun omurgasını oluşturacaktı. Fakat buna rağmen, halkın düşüncesi üzerinde hâkimiyetini koruyan ve toplumsal yaşama yön veren ıslahat hareketleriydi. Bin Nebi'nin dedesi de ıslahat hareketlerine destek veren ve evvelki asrın ıslahat önderlerinden Bin Mehane'ye tabi olanlardandı.[75] Böylece Bin Nebi'nin entelektüel düşünce yapısının temelleri bu dönemde atılmış oldu. Bin Nebi, burada dini eğitimine kaldığı yerden devam etti.

Malik b. Nebi, yeni okulu Sidi el- Celli'de[76] çeşitli alanlarda dersler alma imkanı bulmuştur. Burada derslerini sıkı bir şekilde takip etmiştir. Özellikle iki öğretmeninden ciddi anlamda etkilenmiştir. Bunlar, din dersi öğretmeni Şeyh Abdülmecid ile Fransızca öğretmeni Monsenyör Martin. Onun ifadesine göre bu iki öğretmeni sonraki yıllarda gelişecek olan entelektüel eğilimini belirlemiştir.[77] Şeyh Abdülmecid'den Arapça nahiv dersleri almış ayrıca mütemadiyen toplumda egemen

[73] Malik b. Nebi, **Çağa Tanıklığım**, s.26-27.

[74] Murabitiyye akımı 21. yüzyılda Cezayir'in Konstantin kentinde yaygın olan tasavvufi bir akım. Benimsedikleri düşüncelere bakıldığı zaman Selefiyye düşüncesi ile taban tabana zıt olduğu görülmektedir. Cezayir halkı düşünsel anlamda Selef düşüncesine bağlı olanlar ve Murabitiyye akımına tabi olanlar şeklinde iki gruba ayrılmaktaydı. Bu iki gruptan herhangi birine tabi olmayanlar neredeyse yok denilebilecek kadar azdı. Bin Nebi'nin büyükbabası Selefiyye akımını benimsiyordu (daha sonra ortaya çıkacak olan Islahiyye düşüncesini benimseyerek ıslahat hareketlerine katıldı) ve bu durum Bin Nebi'nin küçük yaştan itibaren çeşitli fikir akımları ile tanışmasını sağladı. Malik bin Nebi, **Asrın Şahidinin Hatıraları**, Boğaziçi Yayınları, Çev: Ergun Göze, 1991, İstanbul, s.32.

[75] Malik b. Nebi, **Çağa Tanıklığım,** s.32.

[76] Malik b. Nebi, **Asrın Şahidinin Hatıraları**, s.44.

[77] Malik b. Nebi, **Çağa Tanıklığım,** s.45.

olan hurafeler, toplumun din algısı ve Fransız sömürgesi ile ilgili münazaralarda bulunmuşlardır. Mösyö Martin ile birlikte ise kültür dağarcığını geliştirmiş, çeşitli alanlarda farklı türlerden kitaplar okumuştur. Nitekim Bin Nebi okuma zevkini bu iki hocasından almıştır. [78]

Malik bin Nebi bu süreçte Batı klasikleri ile tanışmış ancak Müslüman aydınların eserlerini de okumayı ihmal etmemiştir. Halil Cibran (1883-1931), İlya Ebu Mazi (1983-1957) , Hafız İbrahim (1872-1932) , Tules Verne (?) , Maruf Rusafi (1875-1945) ve El- Menfeluti (1872-1924) gibi çağdaş düşünürler ile tanışma imkanı bulmuşturmuştu.[79] Bunların yanında Fransızca hocası kendisine John Dewey'in *How Do We Think, The Social History of Humanity,* Isabelle Eberhardt'ın *The Warn Shadow of Islam*, Senatör Jung'un *Islam Between the Whale and the Bear*, eserlerini tanıtmıştır.[80] Fakat Bin Nebi'nin fikri temayülleri üzerinde en çok etkili olan yine bu dönemde tanıştığı, Muhammed Abduh'un *Risalet-ül Tevhid*i ve Ahmed Rıza'nın *La Faillite Morale de la Politique Occidantale en Orient* adlı eserleri olmuştur. Bu dönemde karşılaştığı ve bundan sonraki hayatında düşünsel olgularının kaynağını teşkil edeceği bir başka isim ise İbn Haldun idi. *Mukaddime*nin Fransızca tercümesi aracılığıyla İslam dünyasının büyük sosyoloğu olan İbn Haldun'u ve O'nun medeniyet konusundaki düşüncelerini keşfetmiştir.[81]

Muhammed Abduh ve Ahmed Rıza yalnızca Bin Nebi'nin düşünce dünyasının üzerinde etkili olmakla sınırlı kalmamıştı, aynı zamanda dönemin nesli üzerinde de güçlü bir etki yaratmıştı. Bu eserler, yaşadıkları sosyal çöküntüyü daha iyi anlayabilmelerine yardımcı oluyordu. Hali hazırdaki problemlere daha gerçekçi bir gözle bakabiliyorlardı. Söz konusu eserler bir nevi Bin Nebi'nin ve ders arkadaşlarının mizacını geliştirip, entelektüel birikimlerine katkı sağlıyordu. Bin Nebi düşünsel sahada kazandığı basiret sayesinde Cezayir aydınlarının sık sık kapıldığı romantizm rüzgârına kapılmamıştır. [82]

---

[78] Malik b. Nebi, **Çağa Tanıklığım**, s.45.
[79] Bariun, **Malek Ben Nabi: His Life andTheory of Civilazition**, s.75.
[80] Malik b. Nebi, **Çağa Tanıklığım**, s.114.
[81] Malik b. Nebi, **Çağa Tanıklığım**, s.172.
[82] Malik b. Nebi, **Asrın Şahidinin Hatıraları**, s. 64.

1921 yılına gelindiğinde Bin Nebi lise giriş sınavını kazanmıştı. Artık Fransız-Müslüman kolejinde yatılı kalıyordu. Yeni okulunda farklı bölgelerden gelen yerli ve Avrupalı birçok öğrenci ile tanışma imkanına sahip oldu. Bu farklılıklar ilerde oluşacak kültürel birikimini zenginleştiriyordu. Bu dönemde Cezayir ıslahat hareketlerinin öncüsü olan ve Ulema Birliği'nin kurucusu Şeyh Abdülhamid bin Badis ile tanıştı ve talebeleri ile yakınlık kurdu. Bin Nebi ıslahat hareketlerinin, bilhassa Ulema Birliği'nin çalışmalarını yakından takip etmiş çalışmalarını yaparken izledikleri metodu ve düşünsel yapılarını anlamaya çalışmıştır.[83]

Şeyh Bin Badis'in öğrencileri Bin Nebi'nin okuduğu koleje yakın bir mevkide Bin Yemine kahvehanesinde bir araya gelirdi. Bin Nebi okula gidip geldiği esnada sürekli onlarla karşılaşıyordu ve zamanla aralarına katılmaya başladı.

Bin Yemine kahvehanesinde talebeler okudukları kitaplar üzerinde konuşur, sosyal ve kültürel alanlardaki birikimlerini birbirleri paylaşırlardı. Kimi zaman kültürel sahada fikir alışverişi yaparken, kimi zaman gündemde olan siyasi mevzularla ilgili münazaralarda bulunurlardı.[84]

Bin Nebi bu dönemde Arap edebiyatı ve Arap şiiri ile yakından ilgilenmeye başlamıştı. Özellikle İmru'l-Kays'ın şiirleri ve veciz ifadeleri kendisini adeta büyülüyordu. Bununla birlikte İslam hukuku alanında otorite olan Şeyh Bin el-Abid de onun için oldukça önemliydi Bin Nebi her gün okuldan çıktıktan sonra kendisinin ilim meclisine gider ve ders halkasına katılırdı. Bu dönem adeta hayatının sürprizlerle dolu olan kısmını oluşturuyordu. Nitekim her gün katıldığı ders halkaları, keşfettiği Müslüman aydınların ve Batı filozoflarının kitapları, Islahat hareketlerinim liderleri ve onlara bağlı olan talebeler, kendisinin fikri temayüllerini şekillendirmekle beraber zenginleşmesine ve söz konusu durumun haklılığına işaret etmekteydi.

Okuduğu kitapların ve tanıştığı ilim adamlarının yanı sıra Bin Nebi'nin bu dönemde keşfettiği gazeteler de düşüncelerine kaynaklık etmiştir. Özellikle Bin

[83] Malik b. Nebi, **Asrın Şahidinin Hatıraları**, s.82.
[84] Malik b. Nebi, **Asrın Şahidinin Hatıraları**, s.85.

Yemine kahvehanesinde, Bin Badis'in öncülüğü ile kurulan el-İkdam, eş-Şihab ve el-Münteqıd gazeteleri bunlar arasındaydı. [85]

Sonuç olarak Bin Nebi'nin içine doğup büyüdüğü sosyo-kültürel ortam, onun entelektüel havzasını daha da donatmasına imkan vermişti. Artık kendi kişiliğini tanımlamakla birlikte, Cezayir halkının kimliğini ve yaşadığı kimlik krizlerini çözümleyip analiz edebilmekteydi. Nitekim onun bu düşünceleri süreç içerisinde kendisinin "medeniyet teorisinin" temelini oluşturmuştur.

1.1.2.1. Fransa Dönemi

Bin Nebi 1925 yılının Haziran ayında lise eğitimini tamamamıştır.Ancak sınav sonuçları beklediği gibi gelmemiş, bundan dolayı eğitimine devam edememiştir. Bir süre işsiz kaldıktan sonra Paris'e giderek orda basit işlerde çalıştı. Ancak olumsuz şartlar nedeniyle Cezayir'e geri döndü. Burada bir süre işsiz kaldıktan sonra 1927 yılında Kadı yardımcılığı görevine atandı. Fakat atandığı ikinci görev yerini beğenmeyince iki yıl sonra istifa etti. Giriştiği iş denemeleri ise ekonomik şartlar yüzünden başarılı olamadı.[86] Bu durum ailesinin farklı bir yönde karar almasında etkili oldu. Ailesinin kararı Bin Nebi'nin Fransa'ya gidip eğitimine devam etmesi yönündeydi. Nitekim öyle de oldu. Ailesinin maddi imkânları kısıtlı olmasına rağmen, Bin Nebi 1930 yılında Fransa'ya gitti böylece hayatında yeni bir dönem başlamış oldu.

Bin Nebi 1930 yılının Eylül ayında Doğu Araştırmaları Enstitüsüne kaydını yapmak için Fransa'ya gitti. Bu süre zarfında Paris'i gezme ve şehrin kültürel yapısını keşfetme imkânı buldu. Bin Nebi gezilerini sıklıkla sanat müzelerine yapıyordu. Özellikle "Güzel Sanatlar ve Sanayi Kolları Müzesine" hayran kalmıştı. Burada gördüğü yapılar uygarlığın ilk eserleriydi. [87]

Bin Nebi'nin hayatının hemen hemen her aşamasında yaşadığı maddi imkânsızlıklar burada da karşısına çıkmıştı. Bütçesine uygun yemek yiyebileceği bir

[85] Malik b. Nebi, **Asrın Şahidinin Hatıraları**, s.82.
[86] Malik b. Nebi, **Çağa Tanıklığım**, s.132-167.
[87] Malik b.Nebi, **Çağa Tanıklığım**, s.192.

yer ararken kendisini "Genç Hristiyanlar Birliği'nin" önünde buldu. Birlik eğitim için veya iş bulmak için ailesinden ayrılmış gençlerle ilgileniyor, onların yiyecek ve barınma gibi ihtiyaçlarını karşılıyordu. Bin Nebi, Genç Hristiyanlar Birliği'nin ilk Müslüman üyesi olmuştu.[88] Kendi dininin ilkeleriyle çelişen bir örgütün üyesi olması onun ilk ahlaki sınavıydı. Bununla beraber Bin Nebi Genç Hristiyanlar Birliğini ruhsal oluşumlarını tamamladığı yer olarak tanımlıyordu. İleriki dönemlerde kafasına takılacak olan birçok problem söz konusu dönemin ürünüydü.[89]

Doğu Araştırmaları Enstitüsüne giriş için yapılacak sınavlar başlamıştı. Bin Nebi başarılı olacağına inanıyordu fakat sınav sonuçları beklediği gibi değildi, başarısız olmuştu. Bin Nebi sonuçların adil olduğuna inanmıyordu. Fakat kendisine sonuçlara itiraz etme hakkı verilmemişti. Bin Nebi o an, bir Cezayirli Müslüman için Enstitüye alımların yapılan sınavlara ve ilmi bir ölçüye değil, siyasi bir ölçüye bağlı olduğunu anlamıştı. [90]

Bin Nebi'nin Enstitüye giriş çabaları başarısızlıkla sonuçlanınca Genç Hristiyanlar Birliğindeki arkadaşının tavsiyesi üzerine Polytechnique Enstitüsüne girmeye karar verdi. Bu okulda ağırlıklı olarak matematik dersleri ve sayısal bilimler okutuluyordu.[91] Bin Nebi Polytechnique okulundaki öğrenciliği esnasında kendisinin bundan sonraki fikirsel gelişimine büyük katkı sağlayacak olan Hammude Bin Sai ile tanıştı. Bin Sai, Bin Nebi´nin İslam âleminin temel problemleri ile yakından ilgilenmesinde büyük ölçüde etkili oldu. Şüphesiz Bin Sai'nin medeniyet tasavvuru ve İslam medeniyeti konusundaki düşüncelerinin, Bin Nebi'nin medeniyet teorisinin gelişmesi üzerinde büyük bir iz bıraktığını söylemek yanlış olmayacaktır.[92] Bunun yanında Bin Nebi, Bin Sai ile mütemadiyen İslam âlemindeki geri kalmışlık sorununa çözüm bulmaya çalışıyordu. Yaşadıklarını, gördüklerini ve okuduklarını bir araya getirip toplumun o anki durumunu ve istikbalde nasıl bir halde olacağını tartışıyor ve yaşanan olayları analiz ediyordu. Böylece Bin Nebi, mühendisliği bir

[88] Malik b. Nebi,**Çağa Tanıklığım**, s.197.
[89] Malik b. Nebi, **Çağa Tanıklığım**, s.198.
[90] Malik b. Nebi, **Çağa Tanıklığım**, s.204.
[91] Malik b. Nebi, **Çağa Tanıklığım**, s.218-219.
[92] Malik b. Nebi, **Çağa Tanıklığım**, s.220.

kenara koyup, fikir işçiliği yapmaya koyulmuştu. Nitekim 1935 yılında üniversiteden mezuniyetini aldı fakat hayatı boyunca mühendislik yapmadı.

Sonuç olarak Bin Nebi'nin gerek küttabta okuduğu klasik eserler ile aldığı medrese tahsili, gerek ilkokul ve ortaokul yıllarında Cezayir ve Konstantin arasında gidip gelmeleri, farklı iki ortam arasında kalması, Paris'te geçen yılları, Fransa'da aldığı eğitim, farklı kültürleri tanımasını, farklı fikir yapıları ile karşılaşmasını ve düşünce sahasının genişlemesini sağladı ve kendisini İslam âleminin sorunların çözümünde özgün yaklaşımları olan bir mütefekkir konumuna getirdi.

Bin Nebi 1931 yılında Fransa'da iken Fransız asıllı Hatice isminde bir kadınla evlendi. Bin Nebi üniversite eğitim hayatını Fransa'da geçirdiği için Avrupa kültürüne aşinaydı ve Fransız toplumunu yakında tanıyordu. Ayrıca Fransız asıllı bir kadın ile evlenmesi elbette kültürel birikiminin artmasında ve Batı'nın karakteristik özelliklerini yakından tanımasında etkili oldu. Aynı zamanda bütün bu olumlu gelişmeler yaşamının arka planını zenginleştirdi.

1.1.2.1.1. Cezayir- Fransa Arasında Geçen Yıllar

Fransız sömürgesi, Cezayir'deki ıslah hareketlerini ve ulemanın çalışmalarını yakından takip ediyor, zaman zaman bazı düşünürlerin faaliyetlerini özel olarak denetliyordu. Özellikle Bin Nebi'nin düşünceleri yoğun bir şekilde dikkatlerini çekiyordu. Bunun üzerine babasının hakkında soruşturma başlatılmış ve babası memuriyetten uzaklaştırılmıştı. Bin Nebi de iş başvurusu yaptığı yerlerden olumsuz yanıt almış ve uzun süre iş bulamamıştı.

Bin Nebi'nin iş dünyasına adım atamaması ona kültürel misyonunu unutturmadı. Bu sırada Tübsi ve arkadaşları ile beraber hareket ediyordu. Fakat Bin Nebi onları siyasi sahada noksan görüyor, aktivitelerinin yetersiz olduğundan şikâyetçi oluyordu. Düşünür, yaşadığı eylem boşluğunu tamamlamak için sık sık Müslüman Genç Kulübüne gidiyor, orada zaman zaman konferanslar veriyordu.[93]

[93] Kureyşi, **Malik bin Nebi'ye Göre Toplumsal Değişim**, s.30.

Bin Nebi Cezayir'e gidene kadar Fransa'daki yaşamı bu şekilde geçti. Cezayir'de Marsilya'dan aldığı öğretmenlik teklifi ile farklı alanlarda deneyim kazandı. Marsilya'da Cezayir İslam Kültür Merkezinde idarecilik görevine atandı. Yüklendiği eğitimci misyonunun gayreti ile büyük küçük demeden her kesime hitap eden kültürel çalışmalara ağırlık verdi. Gayesi, okumamış insanların eğitim seviyesi hakkında bulgular elde ederek, bu çerçevede bir toplumsal değişim metodu geliştirmekti. Bu konuda eşi kendisine büyük destek vermişti. Marsilya'da edindiği tecrübeler ileride geliştireceği toplumsal değişim metoduna zemin oluşturuyordu. [94]

Bu dönemde Cezayirli arkadaşlarından bir tanesinin daveti üzerine Paris'e gitmeye karar verir. Arkadaşı, bir eğitim kurumda idarecilik yapmaktadır. Kurum, çocuklara yöneliktir ve Bin Nebi'nin buraya davet edilmesi kendisine yeni tecrübe alanlarının kapısını açacaktır. Çocuklarla kurduğu iletişim neticesinde onlara verdiği eğitim olumlu yönde sonuç verir. Neticenin beklenilenin üzerinde olması arkadaşını epey şaşırtır. Bin Nebi'nin pedagojik açıdan başarılı olmasını sağlayan temel unsur eğitim verirken uyguladığı metotların ve takip ettiği planların Hz. Peygamber'in eğitim metodu ile mutabık olmasıdır.

Bin Nebi'nin söz konusu eğitim müessesindeki faaliyetleri başarılı olsa da uzun süreli olmamıştır. Pedagojik formasyonu olmadığı gerekçesiyle Marsilya akademisindeki derslerine ara vermesi istenir. Bunun üzerine Bin Nebi Cezayir'e gider; fakat Cezayir'de uzun süre kalmadan dönüş için tekrar Fransa'nın yolunu tutar (1939). Bu süreçte Fransa'da entelektüel birikimine katkı sağlayacak birçok gazeteci, yazar ve fikir adamı ile görüşür. Çeşitli konularda kaleme aldığı yazılar ve yaptığı konuşmalar epey yol kat etmesini sağlar ve kısa süreliğine olsa da Le Monde de gazetecilik yapma imkânına sahip olur. Bunun yanında Cezayir halkının sorunları üzerinde sürekli kafa yorar ve toplumsal alanda yaşanacak çürümeyi engellemek için çözüm önerileri geliştirmeye çalışır. Genelde Müslüman Arap dünyasındaki problemler, özelde ise Cezayir meselesi bu dönemde Bin Nebi'nin yaşamını büyük ölçüde etkilemektedir.[95]

[94] Kureyşi, **Malik bin Nebi'ye Göre Toplumsal Değişim**, s.30.
[95] Kureyşi, **Malik bin Nebi'ye Göre Toplumsal Değişim**, s.31.

Malik bin Nebi bu dönemde kaleme aldığı birçok eser ile Avrupalı düşünürlerin dikkatini çeker ve Batı dünyasında büyük yankı uyandırır. Bilhassa 1947 yılında Paris'te yayınlanan *Kur'an Gerçeği* adlı eseri bu anlamda büyük öneme haizdir. Aynı şekilde *Uyanışın Esasları*, *İslam Davasının Çehreleri*, *Lebbeyk*, *Bandong Konferansı Işığında Asya-Avrupa Düşüncesi*" adlı eserleri bu dönemde kaleme aldığı eserlerindendir.[96]

1.1.2.2. Kahire Yılları (1956-1963)

Malik bin Nebi uzun zamandır Doğu'ya giderek Doğu kültürünü yakından tanımak istiyordu. Bu isteğini 1956 yılında Mısır'a gelerek gerçekleştirdi. Bin Nebi Mısır'da kaldığı süre boyunca Kahire'de ikamet etmekteydi. Bu dönemde Mısır hükümetinin kendisine bağladığı maaş, faaliyetlerini daha kolay bir şekilde gerçekleştirmesini sağlıyordu.[97] Bin Nebi Kahire'de iken Arapçasını çok iyi bir şekilde geliştirmiş, bundan sonraki eserlerini Arapça yazabilecek düzeye gelmişti. Ayrıca bu süre zarfında Suriye ve Lübnan´a gitme imkânı yakalamış, buralarda çeşitli kültür merkezinde verdiği konferanslar ile toplumsal değişim metodunu anlatma şansı olmuştu. Bu durum Bin Nebi'nin kültürel misyonunun gelişmesine katkı sağlamıştır

Bin Nebi Kahire'de Cezayir sorunu ile meşgul olurken birçok makale kaleme almıştı. "İmdat… Cezayir Halkı Yok Ediliyor" adlı risalesi bunlardan biriydi. Bin Nebi Kahire'de Müslüman aydın kesimden birçok isim ile tanıştı. "Mühendis Ahmet, Abduh Şirbasi, Mahmut Şakir" söz konusu isimlerden bazılarıydı.[98]

Bin Nebi Kahire'de İslam Konferansı Örgütü'ne müsteşar olarak seçilmişti. Burada örgütün baş danışmanlarından biri olarak görevine devam ediyordu. Bunun

[96] Kureyşi, **Malik bin Nebi'ye Göre Toplumsal Değişim**, s.31.
[97] Fatih Okumuş, **Çağa İz Bırakan Önderler Malik bin Nebi**, s.36.
[98] Kureyşi, **Malik bin Nebi'ye Göre Toplumsal Değişim**, s.33.

yanında Arapçasını epey geliştirmiş hatta "Sömürge Ülkelerde Fikir Savaşı" adlı eserini bu dönemde Arapça olarak kaleme almıştı.[99]

Paris Bin Nebi için Batı'ya açılmanın kapısı olduğu gibi, Kahire de kendisi için Doğu'ya açılan pencere olmuştu. Bin Nebi´nin yazdığı risaleler, yaptığı konuşmalar, üzerinde yoğunlaştığı toplumsal problemler, Doğu'da büyük ses getirmişti. Nitekim artık verdiği konferanslar hitap ettiği bölge ile sınırlı kalmıyordu. Tunus, Lübnan, Trablusgarp, Kuveyt gibi birçok şehirde Bin Nebi'nin öncülüğünde konferanslar düzenleniyordu. Bin Nebi 1963 yılında Cezayir'e dönene kadar Kahire'de ikamet etmeye ve kültürel faaliyetlerini burada gerçekleştirmeye devam etti.[100]

1.1.2.3. Cezayir'e Dönüş (1963-1973)

Bin Nebi 1963 yılında Hourai Bumedyan Hükümeti döneminde Cezayir'e geri döndüğünde Bumedyan Hükümeti tarafından Yükseköğretim müsteşarlığına atanmıştır. İdarecilik vazifesinin yanında Cezayir Üniversitesi'nin rektörlüğünü ve Yüksek Öğretim'in başkanlığı yapmıştır. O'nun gayretleri sayesinde Cezayir Üniversitesinde ilk mescit açılmış. İslam hakkında çeşitli yazılar yayınlayarak, öğrencilerin mescitlere odaklanmasını sağlamış ve bu konudaki çalışmalarını geliştirmiştir.

1967 yılında üniversitedeki işlerin yoğun olması ve kendisini meşgul ettiği gerekçesiyle görevinden ayrıldı. Bundan sonra zamanının tamamını okuyup yazmaya ayırıyor, fırsat bulduğu zaman halkı aydınlatmak için konferanslar veriyordu. Bin Nebi bu dönemde düşünsel faaliyetlerinin çerçevesini genişleterek 1967'de Cezayir'de "İslam Düşüncesi Forumu'nun" işlevsellik kazanmasına öncülük etmişti.

Senenin belli zamanlarında yapılan forumlara İslam dünyasındaki öncü şahsiyetler davet edilir ve toplumsal sorunları gündemine alan konuşmalar yapılırdı. Şüphesiz Forum'da söz konusu öncü şahsiyetlere liderlik eden Bin Nebi'ydi.

[99] Kureyşi, **Malik bin Nebi'ye Göre Toplumsal Değişim** , s.31.
[100] Okumuş, **Çağa İz Bırakan Önderler Malik bin Nebi**, s.37.

Suriye'den Said Ramazan el-Buti ve Mısır'dan Muhammed Gazali, Foruma davet edilen önderler arasında yer almaktaydı.[101]

Bin Nebi Cezayir'e döndüğünde evini adeta bir kültür merkezi ve ilim yuvası haline getirmişti. Hafta sonları düzenli olarak yaptığı sohbetlerde gençlerle bir araya gelerek İslam dünyasındaki problemleri ele alıyordu. Düşünür, bilhassa medeniyet sorunu üzerine eğilmekteydi. Sohbetine katılan gençlerden İslam medeniyetinin yeniden ihyasına yönelik fikir belirtmelerini istiyordu. Bin Nebi'nin gayesi İslam medeniyetine ulaşmak ve toplumsal değişimi sağlamaktı.

Bin Nebi çalışma alanını geniş tutuyor, ırkı ve milliyeti fark etmeksizin bütün Müslümanlara ulaşarak onlarla iletişim kurmaya çalışıyordu. Bu amaçla 1971-1972 yılları arasında Amerika'ya gitti. Bu durum sayesinde daha geniş kitlelere hitap ederek, görüşlerini farklı çevrelerden farklı kimselere anlatma imkânına sahip oldu. Bu gelişme Bin Nebi'nin Batı'da kabul görmesine, Doğu'da ise itibarının artmasına yol açtı.

Malik bin Nebi, Müslümanlar için İslam toplumunun önderi ve İslam dünyasının vicdanı olarak kabul edilirken, düşünceleri muhalif kesim ve sömürgeci toplum için tehdit unsuru olarak kabul ediliyordu. Bu sebeple kendisine engel olmak için fiili ve kavli taarruzda bulunmaktan çekinmemişlerdi. Özellikle komşularının ona karşı beslediği kin ve adavet, ona eziyet etmelerine sebep oluyordu. 1973 yılında üst katında oturan ve kendisine karşı büyük nefret besleyen komşusu tarafından merdivenlerden itilerek saldırıya uğradı. Bu olay Bin Nebi'nin beyin kanaması geçirmesine sebep oldu. Öğrencileri bundan sonra daha temkinli davranarak evinde nöbet tutmaya başladılar. Bin Nebi aynı yıl hac vazifesini ifa etmek üzere Mekke'ye gitmek istiyordu. Fakat doktorlar sağlık durumu elvermediğinden buna müsaade etmediler. Bin Nebi aynı sene içerisinde Paris'teki bir hastanede tedavi görmeye başladıysa da netice istenildiği gibi olmadı. Bin Nebi 31 Ekim 1973´te Cezayir'deki evinde hayatını kaybetti.[102]

[101] Okumuş, **Çağa İz Bırakan Önderler Malik Bin Nebi**, 38-39.
[102] Okumuş, **Çağa İz Bırakan Önderler Malik bin Nebi**, s.41.

1.2. ESERLERI

Malik bin Nebi'nin eserlerinin bir kısmı kendisi tarafından kaleme alınırken, bir kısmı öğrencileri tarafından verdiği konferanslarda yaptığı konuşmalardan derlenerek kitaplaştırıldı. Gerek kendi evinde gerekse farklı ilim meclislerinde verdiği sohbetler de yakın zamanda küçük risaleler şeklinde bir araya getirildi.

Malik bin Nebi ilk dönem eserlerini, Fransızca olarak kaleme aldı ve basımlarını Paris'te gerçekleştirdi. Kahire döneminde yazmış olduğu eserlerinin bir kısmı arkadaşları tarafından Arapçaya çevrildi. Bin Nebi bu sürede Arapçasını geliştirerek bundan sonraki çalışmalarını bizzat kendisi Arapça olarak hazırladı.

Mütefekkirin kaleme aldığı Arapça eserleri şunlardır;

Ez-Zahirat'l-Kur'aniyye, Lebbeyk, Şurutu'n-Nehda,, Vechetu'l-Alemi'l-İslami, El-Fikretu'l-Afrikiyye'l-Asyeviyye, Es-Sırau'l-Fikri fi'l-Biladi'l-Musta'mera, El-Muslim fi Alemi'l-İktisad, Muşkiletu's-Sekafe, Miladu Muctema': Şebeketu'l-Alakati'l-İctimaiyye, İntacu'l-Musteşrikin, Beyne'r-Reşad ve't-Tih, Afakun Cezairiyye, En-Necde, Teemmulat, Fi Mehebbi'l-Ma'reke, Fikretu Commonwealth el-İslami, Devru'l-Müslim ve Risaletuhu, Müşkilet'l-Efkar fi'l-Alemi'l-İslami, Muzekkiratu Şahidi'l-Karn, Hadisun fi'l-Binai'l-Cedid, Es-Suubat Alametu'n-Numuvvi fi'l-Muctemai'l-Arabi, Mustakbelu'l-İslam.

Türkçeye Tercüme Edilen Eserleri;

İslam Davası,[103] *Kur'an-ı Kerim Mucizesi,*[104] *Kur'an-ı Kerim Mucizesi Kur'an Hakkında Bir Araştırma Denemesi,*[105] *Kur'an Fenomeni Kur'an'ın Anlaşılması Teorisi,*[106] *Cezayir'de İslam'a Yeniden Doğuş,*[107] *İslam ve Demokrasi,*[108]*Çağdaş Temel Konular,*[109] *Çağa Tanıklığım,*[110] *Asrın Şahidinin*

[103] Çev. Ergun Göze, Yağmur Yay., İstanbul, 1990.
[104] Çev. Ergun Göze, Yağmur Yay., İstanbul, 1968.
[105] Çev. Ergun Göze, Boğaziçi Yay., İstanbul, 2003.
[106] Külliyat Yayınları, 2008.
[107] Çev. Ergun Göze, Yağmur Yay., İstanbul 1973. 2. Baskı, Boğaziçi Yay., İstanbul 1992.
[108] Çev. Ergun Göze, Ötüken Yayınları, İstanbul.
[109] Çev. Veysel Uysal, Bir Yayıncılık, İstanbul, 1983.
[110] Çev. İbrahim Aydın, Bir Yayıncılık, İstanbul, 1987.

Hatıraları,[111] *İslam Dünyasında Fikir ve Put*,[112] *Savaş Esintisi*,[113] *Kültür Sorunu ve Bir Toplumun Doğuşu*,[114] *Düşünceler*,[115] *İdeolojik Savaş Ajanları*,[116] *Sömürge Ülkelerde Fikir Savaşı*,[117] *Ekonomi Dünyasında Müslüman*.[118]

Malik bin Bin Nebi'yi anlamak ve uğruna mücadele ettiği düşüncelerine ulaşmak için *Çağa Tanıklığım* ve *Kur'an'ı Kerim Mucizesi* adlı eserleri anahtar mesabesindedir. Nitekim Çağa Tanıklığım adlı eserinin yanında hayatını ele aldığı *Asrın Şahidinin Hatıraları* adlı kitabı da bulunmaktadır. Söz konusu eserlerin farklı yayın evleri tarafından birçok çevirisi yapılmıştır. Adını zikrettiğimiz eserler otobiyografi niteliği taşımaktadır. Söz konusu eserlerde Bin Nebi, çocukluk yıllarından Kahire dönemine kadar yaşadıklarının tümünü ayrıntılı bir şekilde anlatmaktadır.

Kur'an-ı Kerim Mucizesi isimli eserinde Kur'an'ı birçok meselede İncil ve Tevrat ile karşılaştırarak Kur'an'ın üstünlüğünü ispatlamaktadır. Kur'an'ın ulvi kelamının bir beşerden sadır olamayacağını, onun mahiyetinin ilahi bir nitelikte olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Ayrıca Bin Nebi, bu eserinde, nübüvvet müessesi, semiyyat bahisleri ve vahyin keyfiyeti gibi hususları titiz bir şekilde ele almıştır. Eser, bahsi geçen konuları derleme niteliğinde değildir. Aksine Bin Nebi eserinde ele aldığı meselelerin hakikatini fenomenolojik yöntemlerle açıkça ispat etmektedir.

1.3. MALIK BIN NEBI'NIN FIKIRLERINE GENEL BAKIŞ

Bu bölümde Malik bin Nebi'nin en belirgin düşüncelerine ve Müslüman halkların sorunlarına dair ortaya koyduğu tezlere kısaca temas edilecektir. Söz

[111] Çev. Ergun Göze, Boğaziçi Yay., İstanbul, 1991.
[112] Çev. Muharrem Tan, Lale Yay., 2005.
[113] Çev. Salih Özer, Ankara Okulu Yay, Ankara, 1997.
[114] Ankara Okulu Yay., Ankara.
[115] Mana Yay., İstanbul, 2008.
[116] Timaş Yay., İstanbul.
[117] İnsan Yay., İstanbul.
[118] Hicret Yay., İstanbul, 1976.

konusu fikirlerinden sömürgecilik olgusu çalışmanın konusu olduğundan, bu konu ikinci bölümde ele alınacaktır.

1.3.1. Medeniyet Düşüncesi

Malik bin Nebi geri kalmış toplumların en büyük problem alanlarından bir tanesinin "medeniyet" alanında olduğunu söyler. Bin Nebi'ye göre medeniyet düşüncesinin "değişim, düşünce ve çaba" birlikteliği ile olması gerekir. Bu düşüncesini temellendirirken ve medeniyet tasavvurunu ortaya koyarken genel kanaatlerini maddi-manevi temeller üzerine oturtmaktadır. İslam toplumlarının medeniyet alanında yaşadığı problemler yalnızca sanatsal gelişim ile çözülemez. Sanat, medeniyetlerin gelişmesi için yatırım yapılması ve geliştirilmesi gereken en önemli alanlardan biridir. İslam toplumlarının ilerlemesi ve gelişmesi için bilim-vicdan, sanat-estetik, tabiat-tabiat ötesi alanların bir arada birbirleriyle uyum içerisinde olması gerekir.[119] Fakat Bin Nebi'nin bunun haricinde medeniyet düşüncesine dair ortaya koyduğu başka bir denklem daha vardır. Bin Nebi "insan+zaman+toprak=medeniyet" formülünü ortaya koyar. Bin Nebi'nin ortaya koyduğu bu formül ile medeniyet düşüncesini maddi temellere oturttuğu ve maddi kalkınmaya büyük önem verdiği görülmektedir. Nitekim düşünür "insan+zaman+toprak=medeniyet" denklemi ile medeniyetin "bir toplumun bireylerinden her birine çocukluktan yaşlılığa kadar temel ihtiyaçlarını karşılama imkanı sunan maddi ve ahlaki şartların tümü" olduğunu söyler.[120] Bu denklemdeki her bir numunenin ayrı bir şekilde yorumlanması gerekir. İnsan sosyal bir varlık olması ve üretim yapabilmesi ile toprak, belli sanatların ortaya çıkışına hizmet etmesiyle, zaman ise ekonomik faaliyetlerin gerçekleşme sürecini belirlemesiyle tanımlanır.[121] Buna göre bir toplumda medeniyetin gerçekleşmesi; toplumların kendi bünyelerinde oluşturduğu okul, fabrika ve tarıma bağlıdır. Yani insanın gelişmesine olanak sağlayan ve insan hayatını garanti altına alan faaliyetlerdir. Malik bin Nebi'nin medeniyet problemine ilişkin temel düşüncesi bu denklemden ortaya çıkar ve düşünür bu teziyle bireylerin yaşamını güvence altına almayı ve geri kalmışlığın

[119] Malik b. Nebi, **Vichetü'l-Alemi'l-İslami**, Ter: A.Şahin, Nedvetü Malik bin Nebi ve Darü'l-Fikr, 1980., s.120, 156-157.
[120] Malik b. Nebi, **Afaqun Cezairiyye**, Kahire, 1971, s.38.
[121] Malik b. Nebi, **Afaqun Cezairiyye,** s.57.

önündeki engelleri yıkarak gelişmemiş toplumlardaki mevcut krizleri yok etmeyi amaçlar.

1.3.2. Uygarlık Nazariyesi

Toplumların hareketlerini ve yönelimlerini inceleyen araştırmacılar uygarlıkları "tarih sosyolojisi"[122] düşüncesi bağlamında izah etmektedirler. Fakat Malik bin Nebi uygarlıkları "kalkış-yükseliş-düşüş"[123] şeklinde dönemlere ayırarak incelemektedir. Bin Nebi bu düşüncesini İbn Haldun'dan almıştır. İbn Haldun "Devlet Teorisi'nde"[124] devletleri insanlara benzetir. Nasıl ki insanlar doğar, büyür, gelişir ve ölürse devletlerin de insanlar gibi ortaya çıktıkları, büyüyüp geliştikleri, daha sonra yıkılarak tarih sahnesinden silindikleri dönemleri olmaktadır. Görüldüğü gibi Bin Nebi'nin uygarlık nazariyesi bu düşünce bağlamında şekillenmiştir. Bunun yanında düşünür İbn Haldun'un asabiyet teorisine karşı çıkmaktadır. İbn Haldun asabiyetin insanoğlunun var olduğu günden beri tabiatında fıtri olarak yer aldığını söyler. O'na göre "siyaset galebesiz galebe de asabiyetsiz olmaz."[125] Oysa Bin Nebi Hz. Peygamber'in Medine'de kurduğu devletin akide üzerine inşa edildiğini söyler. Hz. Peygamber cahiliye dönemindeki asabiyete son vermiştir ve onun devlet görüşünün temelinde asabiyet düşüncesi yoktur. Dolayısıyla Bin Nebi uygarlık nazariyesini temellendirirken İbn Haldun'un "Devlet Teorisini" benimserken, "asabiyet" düşüncesine ise karşı çıkar.

1.3.3. Kültür Tanımı

Tarih boyunca düşünürler tarafından kültür kavramına ilişkin pek çok farklı tanım yapılmıştır. Hem Marksist hem de Liberal çevreler tarafından kültür kavramı değişik şekillerde tanımlanmış, her bir düşünce kültür kavramını farklı bir boyutu ile ele alıp söz konusu kavrama yeni bir boyut kazandırmıştır. Fakat neticede tarafların birleştikleri ortak nokta kültürün eşya ve araçların dünyasında gerçekleştiği düşüncesidir. Bu eğilimde olan düşünürler kültürü "belirli bir nesnel gerçeğin

[122] Nicola Timachive, **Nazariyetü İlmi'l-İctima**, s.401.
[123] Malik b. Nebi, **Şurutu'n-Nahda**, s.65.
[124] Kureyşi, **Malik bin Nebi'ye Göre Toplumsal Değişim**, s.248.
[125] Okumuş, **Çağa İz Bırakan Önderler Malik Bin Nebi**, s.52.

yansıması olarak" kabul ederler.[126] Oysa Malik bin Nebi bu konuda kendilerinden ayrı düşünür. O'na göre toplumların yapıları değişkenlik arz ettiğinden bütün toplumlar için geçerli olacak genel bir kültür tanımı yapılamaz. Hem teorik hem de pratik açıdan yapılan bir kültür tanımı başka bir toplumun yapısına uygun olmayabilir. Düşünür mevcut kültür tanımlarını yanlış kabul etmemekle beraber "İslam dünyasının sorunlarını çözecek nitelikte olmadığını" söyler. Bundan dolayı İslam dünyası için ayrı bir kültür tanımının yapılması gerekir. Bu tanım sadece teorik açıdan değil, pratik ve uygulama açısından da düşünülerek yapılmalıdır.[127] Buna göre kültür "bireylerin hayatını doğumundan ölümüne kadar etkileyen maddi, manevi ve ahlaki unsurların tümüdür."[128] Fakat yapılan bu tanımın uygulama alanına dönüşmesi için bireysel unsurlar ile toplumsal unsurlar arasında eğitsel bir bağ kurmak gerekir.[129] Buna göre Bin Nebi kültürün ölü bir birikim olmaktan çıkarılıp, canlı ve pratik bir hal alması ve bunun da eğitim yoluyla gerçekleştirilmesi gerektiğini söylemektedir.

1.3.4. Ahlak Düşüncesi

Malik bin Nebi'nin ahlak düşüncesi "toplumsal ahlak" ifadesinin etrafında şekillenmiştir. Buna göre fert, tabiatı gereği toplumsallığa meyillidir ve yaşamını toplum ile daima birliktelik içerisinde sürdürür.[130] Bu eğilimin temelinde toplumların kendisine sağladığı güven, mutluluk ve fayda unsurları yatar. Ferdin bu eğiliminin toplumsal boyutta gerçekleşmesine ise "toplumsal ahlaksallık" denir. Bu olmadığı takdirde bireyler arasındaki güven duygusu azalır, toplum dağılır, parçalanır ve zamanla yok olur. Dolayısıyla toplumların kuruluş, gelişim dönemlerinde toplumsal ahlakın büyük önemi vardır. Toplumsal ahlak aynı zamanda, devletlerin uzun süre boyunca varlıklarını sürdürmeleri için önemli bir etkendir. Bu etken hem İslami çevrelerin hem de laik kesimin üzerinde birleştiği ortak bir olgudur.[131] Ahlak aynı zamanda fertlerin kişilik oluşumunu sağladığı için, toplumsal ahlakın olduğu yerde manevi ve ahlaki değerler etkindir. O halde ahlak, toplumsal ilişkileri genel

[126] Malik b. Nebi, **Şurutu'n-Nahda**, s.82, **Müşkiletü's-Seqafe**, s.32.
[127] Malik b. Nebi, **Müşkiletü's-Seqafe,** s.32.
[128] Malik b. Nebi, **Teemmülat,** s.143.
[129] Malik b. Nebi, **Şurut'un-Nahda**, s.83.
[130] Malik b. Nebi, **Cezayir'de İslam'a Yeniden Doğuş**, s.71.
[131] Malik b. Nebi, **Kur'an-ı Kerim Mucizesi,** s.136.

maslahata uygun bir şekilde düzenlemenin ve toplumsal birlikteliği sağlamanın en önemli şartlarından biridir. [132]

1.3.5. Demokrasi Anlayışı

Malik bin Nebi'nin demokrasi konusundaki düşünceleri ve İslam demokrasi anlayışı laik demokrasi anlayışından farklı bir yapıdadır. Bin Nebi bir yerde demokrasinin mevcut olduğunu söylemek için orda zorunlu bir anayasal metnin bulunmasının gerekmediğini söyler. Nitekim ona göre, İslam demokrasi anlayışı bu düşünce bağlamında şekillenmiştir. O'na göre ayet ve hadisler dikkatlice tetkik edildiğinde İslam'ın demokratik bir öz taşıyıp taşımadığına dair bir çok görüş ortaya konabilir. Fakat bunun anlaşılması için asıl incelenmesi gereken alan, İslam'ın ruhudur. Belli bir anayasal metinde olmasa dahi İslam'ın insanlara düşünerek hareket etme ve kendi fiillerini kendi ihtiyarları ile yapma hakkı sunması İslam'ın özünde demokratik bir ruh olduğunu gösterir. Bunun yanında Bin Nebi, Fransız İhtilali'nin insanı "vatandaş" yaptığını, Rus İhtilali'nin insanı "yoldaş" yaptığını ve bunun tekamül olduğunu söyler. Fakat İslam'ın insanı "en şerefli varlık, yeryüzünün halifesi" olarak tanımlaması, insana siyasi ve ictimai alanlarda verilmiş en yüksek değerdir.[133] Ayrıca Bin Nebi siyasi demokrasinin tek başına yeterli olmadığını bunun yanında sosyal demokrasinin de olması gerektiğini söyler. Zira bireye seçme hakkı verip, onu temel ihtiyaçlarından mahrum bırakan ve açlıktan ölmeye mahkum eden bir sistem demokratik değildir.[134]

1.3.6. Toplum Anlayışı

Malik bin Nebi toplum tanımını yaparken sosyalbilimcilerin yaptıkları genel toplum tanımlarının dışına çıkmamıştır. O'na göre toplum "aynı noktadan hareket eden ve kalkınmak için bir arada çalışan insanlar topluluğudur."[135] Bin Nebi toplumu bu şekilde tanımlasa da toplumsal değişimin gerçekleşmesi için mevcut insan topluluğun yeterli olmadığını söyler. Buna göre toplumsal değişimin elinde

[132] Malik b. Nebi, **Teemmülat**, s.44.
[133] Malik b. Nebi, **Çağdaş Temel Konular**, s.121-122.
[134] Malik b. Nebi, **Çağdaş Temel Konular**, s.125.
[135] Malik b. Nebi, **Miladu Müctema**, Çev: A. Şahin, 2.Baskı, Daru'linşai Litti baativen neşri (İnşa basım ve yayınevi) Yayınlayan: Malik b. Nebi Konseyi, Trablus Lübnan, 1974, s.14.

gerçekleşeceği insanın daima hareket halinde olması gerekir. Toplumsal değişim varlığını "toplumsal ilşkiler ağına" borçludur. Toplumsal ilişkiler ağı ise, toplumu oluşturan fertlerin haerketliliğinden ortaya çıkar. Bireylerdeki hareketliliğin duraksamaya uğraması toplumsal çözülmeyi beraberinde getirecektir. Bu durumda da, toplumsal ilişkiler ağının güçlü olmasından dolayı toplumsal değişimin gerçekleşmesinden bahsedilemez. Hatta düşünür bu sebepten ötürü herhangi bir ilkel insan topluluğunun bir araya gelmesiyle toplumu oluşturmadığını, ancak hedeflerine yönelik çaba sarf etmekle düzenli bir toplum olabileceklerini söyler.[136] Bin Nebi hareketin yanında toplumsal değişimin "bireyin toplum ile gerçek bir bağ kurması ve toplumla ortak esaslar üzerinde birleşmesine" bağlı olduğunu söyler.[137] Nitekim bunun için ferdin kendisini "birey" olmaktan çıkarıp "kişi" olmak yönünde değiştirmesi gerekir. Bu da ferdin, kendine has özelliklerinden kurtularak, kendisini topluma bağlayacak olan sosyal faaliyetlerde bulunması demektir.[138] Dolayısıyla Bin Nebi'nin düşüncesine göre toplumsal değişimin gerçekleşmesi ancak bu şartların yerine getirilmesine bağlıdır.

1.3.7. Kadın Sorunu

Malik bin Nebi toplumsal yapılanmanın gerçekleşmesi için "kadın sorununun" çözülmesinin bir zorunluluk olduğunu söyler ve kadın meselesine büyük ehemmiyet verir. O'na göre kadına toplumda vazife verilmelidir. Kadının toplumdan soyutlanması, mevcut olaylara ve güncel gelişmelere uzak olması o toplumdaki ferdi sorunların üzerine yeni sorunların eklenmesi anlamına gelir. Toplum kadının enerjisine muhtaçtır. Bunun yanında kadının erkeğe nazaran toplumdaki konumunun belirlenmesi gerekir. Kadın erkekten ne üstündür, ne ondan aşağı, ne de onunla eşittir. Kadın ve erkek yaratılış bakımından birbirlerinden farklıdırlar. Birinin diğerine dönüşmesi mümkün değildir. Görüldüğü üzere kadın meselesi bir zümre veya sınıf meselesi olarak ortaya çıkmaktadır. Ayrıca kadın bir cinsiyet meselesi olarak gündeme gelir. Fakat Bin Nebi bu sorunların tüm suni düşüncelerden ve ideolojilerden arındırılarak çözülmesi gerektiğini söyler. Zira bu meseleler yalnızca

[136] Malik b. Nebi, **Düşünceler,** s.191.
[137] Malik b. Nebi, **Düşünceler**, .28.
[138] Malik b. Nebi, **Düşünceler,** s.28.

“kadın” sorununu ortaya çıkarmakla kalmaz esasında bir “medeniyet” problemini beraberinde getirir. Buna binaen maddi-manevi, iyi ve kötü anlamda kadına karşı yapılacak her türlü yatırımın bir medeniyetin zeminini oluşturduğunun bilinmesi, bu bilinç ve sorumluluk ile kadın meselesine yaklaşılması gerekir. [139]

[139] Malik b. Nebi, **Cezayir’de İslam’a Yeniden Doğuş**, s.89-95.

İKİNCİ BÖLÜM

MALİK BİN NEBİ'NİN SÖMÜRGECİLİK İLE İLGİLİ GÖRÜŞLERİ

Malik bin Nebi yaşadığı yüzyılda Fransa'nın Cezayir sömürgesine tüm vecheleri ile tanıklık etmiştir. Bundan dolayı sömürgecilik onun düşüncelerinde önemli bir yer tutmuştur. Biz de bu bölümde onun "sömürgecilik" olgusu ile fikirlerini ele alacağız; ancak konuya geçmeden önce sömürgecilik ile ilgili kısaca bilgi vermek yerinde olacaktır.

Sömürgecilik bir devletin veya milletin başka bir devleti ya da milleti çıkarları doğrultusunda kendi boyunduruğu altına alması olarak tanımlanabilir. Başka bir deyişle sömürgecilik bir devletin veya milletin işgal ettiği ülkelerin her türlü imkanlarından yararlanarak kendisine maddi ve manevi çıkar sağlamasıdır.[140] Sömürgeciliği uygulanışına göre türlere ayırmak gerekmektedir.[141]

Bunlar tam sömürgecilik[142], yarı sömürgecilik[143] ve özerk/bağımsız sömürgecilik[144] olarak incelenmektedir. [145]

---

[140] Sabri Akdeniz, **Kültür Sömürgeciliği,** İstanbul, 1988, s.3. Sömürgeciliğin fikir temelinde genel olarak ekonomik, demografik, stratejik ve ulusal itibar kazanma unsurları yer almaktadır. Oral Sander, **Siyasi Tarih(İlk Çağlardan 1918'e)**, İmge Kitabevi, Ankara, 2000, s.201.

[141] Sömürgeciliğin uygulanışı bölgelerin yapısına göre farklılık arz etmektedir. Örneğin sömürgecilik ekonomik kaynakları zengin olan bir bölgeye yerleştiği zaman menfaati gereği ilk olarak bölgenin ekonomik araçlarını sömürmeye başlar. Aynı şekilde sömürü ulusal itibar kazanmak istediği bir yerde ilk olarak siyasi ve idari yapıya hakim olmaya çalışır.

[142] Tam sömürgecilik eski çağlardan beri kullanılan ve en çok uygulanan sömürge çeşididir. Buna göre tam sömürgeciliğin uygulandığı yerlerde sömürgecilik doğrudan bir bölgenin askeri gücünü ele geçirerek oranın kaynaklarını ele geçirir. Bkz. Ahmet Gündüz, Sömürgecilik Kavramı ve Sömürgeci Devletlerin Uyguladıkları Taklitler Ortadoğu Örneği, **Tarih Okulu Dergisi**, c.27, 2016, s.768.

[143] Yarı sömürgecilik ise tam sömürgecilikten farklı bir yapıdadır. Buna göre bir ülkedeki insanlar kendi kaynaklarını kendileri faydalı bir şekilde kullanamadığından ve kendi kendilerine yetemediklerinden bir başkasına ihtiyaçları vardır. Sömürgeci bu anlayıştan dolayı o bölgelerde hakimiyetini sağlar. Bu tür sömürgeciliğe mandaterlik adı da verilir. Bkz. Kadir Kasalak, **"Manda Sistemi ve Irak ile Suriye'de Uygulaması",** Fırat Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Merkezi Birinci Ortadoğu Semineri, Elazığ, 29-31 Mayıs 2003, s.59 (59-81).

[144] Özek/Bağımsız sömürgecilik ise günümüzde en çok kullanılan sömürgecilik türüdür. Adından da anlaşılacağı üzere sömürgecinin amacı ekonomik ve siyasi açıdan menfaatine uygun bölgeleri

Sömürgecilik, yerleştiği bölgelerin dini ve etnik yapısı fark etmeksizin halkın yaşantısına ve toplumun yapısına etki etmektedir. Fakat sömürgeciliğin İslam dünyasındaki etkileri farklı bir boyuttadır. Nitekim buradaki sömürgeciliğin en belirgin etkilerinden birisi İslam toplumlarının "doğal gelişim seyrini bozarak" yerli alternatiflerin gelişmesini engelleyip geleneksel yapıyı yok etmesidir. Bir diğer olumsuz etkisi de Müslümanların siyasi ve idari hukuk sistemi zayıflatarak "ulemanın konumunu alçaltmasıdır". Bu durum ulemanın idari ve hukuki alanların dışına itilmesine sebep olmuş dolayısıyla halkın nezdindeki yüksek mevkiini ve konumunu alçaltmıştır. Bunların yanı sıra sosyal, kültürel ve eğitim alanında da olumsuz etkileri olmuş ve bu şekilde Müslümanların kendi kültür ve medeniyetlerinden uzaklaşmasına, neden olmuştur. Nitekim Fransa'nın Cezayir sömürgeciliğinde Cezayir halkının "Fransızlaştırılmak" istenmesi ve sömürgenin bu talebinin zamanla gerçekleşmesi söz konusu etkinin derecesini göstermektedir.[146]

Sömürgeciliği, İslam dünyasında farklı boyutları ile ele alan araştırmacı ve düşünürler vardır. Bunlardan birisi olan Edward Said, sömürgeciliği oryantalizm ve faaliyetleri çerçevesinde ele alır.[147] İslam düşünce tarihinde sömürgeciliğe ilişkin görüş ortaya koyan düşünürlerden biri de Ali Şeriati'dir. O, "bilinç" ve "eşekleştirme" kavramları üzerinden sömürgecilik kavramını ele alır. O'na göre Batı sömürgecilik faaliyetlerini gerçekleştirmek için önce halkı bilinçsizleştirmiştir. Bilinçsiz halk eşekleştirme evresine geçmiştir.[148] İnsanlar kendilerine ve topluma yabancılaşmıştır.[149] Sömürgeciliğe ilişkin görüş belirten bir diğer düşünür de Frantz Fanon'dur. O, sömürgeciliğin sadece ekonomik veya askeri yönden değil, ayrıca psikolojik yönden de ele alınması gerektiğini önerir. Çünkü sömürgeci sömürünün hayatındaki maddi unsurları tahrip ettiği gibi manevi değerlerini de yıkıma uğratmaktadır. Tüm bunların yanında sömürgeciliğe ilişkin düşünceleri ele alınması

---

işgal ederek orda bağımsız bir devlet oluşturmaktır. Bkz. Ahmet Gündüz, **Sömürgecilik Kavramı ve Sömürgeci Devletlerin Uyguladıkları Taklitler Ortadoğu Örneği,** s.769.

[145] Ahmet Gündüz, **Sömürgecilik Kavramı ve Sömürgeci Devletlerin Uyguladıkları Taklitler Ortadoğu Örneği,** s.766.

[146] Graham E. Fuller, **İslamsız Dünya,** Çev: Hasan Kaya, Profil Yayınları, İstanbul, 2010, s.267-270.

[147] Edward Said, **Oryantalizm Sömürgeciliğin Keşif Yolu,** Pınar Yayınları, 2.Baskı, İstanbul, 1982, s.35-40.

[148] Ali Şeriati, **Ne Yapmalı,** Fecr Yayınları, Ankara, 2009, s.181.

[149] Şeriati, **Ne Yapmalı,** s.174.

gereken bir başka düşünür daha vardır ki o da Malik bin Nebi'dir. Ancak Malik Bin Nebi'nin bu hususta fikirlerine geçemeden önce onun bu hususta Frantz Fanon'un etkisi altında kaldığını vurgulamak gerekmektedir.[150]

Malik Bin Nebi'nin sömürgeciliğe karşı bakış açısını ve sömürgecilik olgusunu ele alırken İslam dünyasının içinde bulunduğu durumun tespiti ile işe başlar.[151] Ona göre İslam dünyası büyük bir kaos içerisindedir.[152] İslam dünyasında yaşanan bu kaosun sebepleri hususunda iki farklı yaklaşım söz konusudur. [153] Bazı kimseler sömürgeci tezi savunurken, bazıları ise yaşanan kaosun tek sorumlusu olarak sömürgeciliği görüp mevcut sorunların tamamını onun sırtına yüklemişlerdir.[154]

Malik bin Nebi bu iki grup arasından farklı bir düşünceyi benimseyerek İslam dünyasında mevcut olan kargaşanın ve sömürünün yegâne sebebinin "sömürülebilirlik potansiyeli" olduğunu ileri sürmektedir. Sömürülebilme potansiyelinin arka planında ise İslam dünyasının içinde bulunduğu kaosun olduğunu

---

[150] Frantz Fanon'un Yeryüzünün Lanetlileri isimli eseri sömürüyü ve sömürgeyi psikolojik açıdan ele alan ve bu bağlamda sömürgeciliğe dair farklı değerlendirmeler ortaya koyan ve Malik bin Nebi'nin sömürgecilik ile ilgili fikirlerinin oluşmasında etkili olan bir eserdir. Bin Nebi, özellikle sömürge ile sömürü arasındaki psikolojik ilişkiyi ortaya koyarken ve sömürge psikolojisini ele alırken Fanon'un düşüncelerinden büyük ölçüde etkilenmiştir. Bunun yanı sıra Ali Kureyşi, Bin Nebi'nin sömürgecilik düşüncesinin omurgasını oluşturan "sömürgeye açık olma/ sömürge edilebilirlik" kavramının oluşmasında da Frantz Fanon'un etkili olduğunu söylemektedir. Kureyşi, **Malik Bin Nebi'ye Göre Toplumsal Değişim**, s.41., Frantz Fanon, **Yeryüzünün Lanetlileri**, s.243-247.

[151] Malik b. Nebi, **İslam Davası**, s.87-89.

[152] Zaman ilerledikçe kaosun şiddeti artmakta ve etkileri insan hayatının maddi-manevi her alanında varlığını göstermektedir. Bu olumsuz durum karşısında Müslümanlar sömürgeciliğin yarattığı kaosun etkilerinden kurtulmak için çeşitli planlar uygulamaya çalışmışlardır. Fakat Müslümanların yaptıkları hamleler sömürü politikaları karşısında etkisiz kalmıştır. Malik bin Nebi bu durumun sebebini Müslümanların medenileşme öncesi aşamada olmalarına bağlamaktadır.[152] Bin Nebi'ye göre Müslüman toplumlar medenileşme öncesi aşamada olduğu için sömürüye karşı duracak ve onun oyununu bozacak nitelikte herhangi bir eylem gerçekleştirememişlerdir. Bkz. Malik b. Nebi, **Cezayir'de İslam'a Yeniden Doğuş**, s.27-28.

[153] Malik b. Nebi, **İslam Dünyasında Fikir ve Put,** s.72-73.

[154] Malik b. Nebi, **İslam Davası**, s.87 Sömürgeci tezi savunanlar, kalkınma hareketlerindeki başarısızlığın sebebinin İslam dini olduğunu söylemektedir. Onlara göre İslam, çağdışı ve gerici öğretilere sahip bir din olduğundan, insanlığın medeniyete ve refaha ulaşmasının önündeki en büyük engeldir. Buna karşın İslam'ın ulvi değerlerine sahip çıkan bazı kimseler bu tezin karşısında durarak, İslam toplumlarındaki geri kalmışlığın altında yatan temel faktörün sömürgecilik olduğunu ifade etmektedir. Birinci grup tüm kargaşanın sebebi olarak İslam dinini gördüğü için İslami değerlere savaş açarken, ikinci grup ise mevcut kaosun etkilerini sömürgeciliğin sırtına yükleyerek mevcut sorunları çözemeyen aksine arttıran demagojileri örtbas etmeye çalışmaktadır.Bkz. Malik b. Nebi, **İslam Dünyasında Fikir ve Put**, s.73.

söyler. Bununla birlikte Müslümanların yaşanılan kaosun üstesinden gelecek fiillerde bulunmamaları, daha sonraki dönemlerde sömürüye açık bir hale gelmelerine sebep olmuştur. Nitekim, Müslümanlar yaşadıkları kaosun etkisiyle, yadsınamayacak derecede büyük olan zihinsel travmalara maruz kalmış ve uzun süre bu travmaların etkisinden kurtulamamıştır. İşte bu noktada Bin Nebi İslam dünyasının içinde bulunduğu kaosu "iç boyut ve dış boyut" olmak üzere ikiye ayırır. İç boyuttaki kaos kendisini "sömürülebilirlik potansiyeli"[155] çerçevesinde ortaya koyarken, dış boyuttaki kaos "sömürgecilik" olgusuyla kendisini gösterir. [156]

2.1. İÇ BOYUT/SÖMÜRÜLEBILIRLIK POTANSIYELI

Malik Bin Nebi'nin "sömürülebilirlik potansiyeli"[157] ifadesini anlamak için önce İslam dünyasının iç boyutta yaşadıkları sorunların gözlemlenmesi ve bu sorunların Müslümanlar üzerinde nasıl bir etki yarattığının incelenmesi gerekir.

İslam topraklarında yaşayan Müslümanların, sömürgeci idarelerin baskısı altında yaşadıkları, hayatın her alanında baskıcı rejimin yaptırımlarına ve onların tahakkümüne maruz kaldıkları görülmektedir. Müslümanlar kendi hayatlarına dair söz söyleme fikrinden ve yaşamlarına ilişkin durumlarda seçim yapma hakkından dahi yoksun bırakılmıştır. Düşmanlarına karşı savaşırken kendi savaş stratejisini dahi ortaya koyamayan bir topluluğun, yeni bir dünya inşa etmesi ve İslam medeniyetini gelecek nesillere ulaştırması güç gözükmektedir. Zira İslam âleminde büyük bir kriz vardır ve İslam dünyasını çepeçevre kuşatan söz konusu krizin çıkış noktası Müslümanların elinde değildir. Bununla beraber sorunun başlıca kaynağının tümüyle

---

[155] Sömürülebilirlik kavramı ilk olarak Hasan el-Benna tarafından kullanıldığı söylense de kavramı fikirsel anlamda bir bütün olarak ilk defa Malik Bin Nebi ele almıştır. Kavramla ilgili olarak Hasan el-Benna'ya ait ve Malik Bin Nebi tarafından alıntılanan cümle şöyledir. "Emperyalizmi ruhlarınızdan atın, o da sizin topraklarınızı terk edecektir. R. Mitchell, TheSociety of The Muslim Brothers, London Oxford UnıverstyPress, 1966, s.230. Ayrıca Ömer Miskavi Malik Bin Nebi'nin sömürülebilirlik olgusunu Muvahhidler sonrası insanın hastalıklı hali olarak tanımladığını söyler. Biz de Bin Nebi'nin muvahhidler sonrası insanın ahvaline dair yazdıklarına dayanarak Ö.Miskavi'nin kanaatine ve Bin Nebi'nin ifadesine ortak olmaktayız.

[156] Malik b. Nebi, **İslam Davası**, s.133.

[157] Malik b. Nebi eserinde bu durumu "sömürülme kabiliyeti" şeklinde ifade eder. İfadenin Türkçeye çevrilmiş hali de hep bu şekildedir. Fakat kabiliyet kelimesinin özünde olumlu bir mana olduğundan, sömürülmeye açık olma da olumsuz bir durum olduğundan biz bu ifadeyi "sömürülebilirlik potansiyeli" veya "sömürüye açık olma" şeklinde kullanmayı uygun gördük. Bu sebeple çalışmamızın bundan sonraki kısımlarında "sömürülme potansiyeli" ifadesini kullanacağız.

dış cephelerde aranmasının yanlış olduğunu söyler. Şüphesiz Müslümanların sömürü sistem tarafından bu kadar kolay sömürülmesinin temel nedeni İslam âleminin "sömürülmeye elverişli" bir yapıda olmasıdır. Esas sorunun bu olmasına karşılık mesele daha ince bir şekilde tetkik edildiğinde buna kaynaklık eden başka bir olgunun da var olduğu görülecektir. Malik bin Nebi'ye göre "sömürülmeye elverişli" bir toplumun oluşmasına "Muvahhidler[158] sonrası insanın" durumu sebebiyet vermektedir. [159]

[158] Malik bin Nebi'nin Muvahhidler sonrası insan ile kastettiği Muvahhidler Devleti'nin yıkılışından sonra Kuzey Afrika'da ortaya çıkan yeni insan tipidir. Muvahhidler Devleti İbnTumert'ın görüşleri etrafında Kuzey Afrika'da kurulan ve Kuzey Afrika'nın siyasi bağımsızlığını sağlayarak, bölgeyi tek bir çatı altında toplayan devlettir. İbn Tumert tevhid doktrinine çok fazla önem verdiğinden ve düşünceleri bu doktrin etrafında şekillendiğinden taraftarları Muvahhiddler olarak adlandırılmışlardır. Muvahhidler Berberi asıllı krallıkların desteği ile Murabıtlar Devleti'nin yaklaşık seksen yıllık hazırlık süreci üzerine kurulmuştur. Fakat Muvahhidler Murabıtlardan farklı olarak kabilecilik anlayışı ile hareket etmek yerine birtakım siyasi ve politik ilkeler doğrultusunda hareket eden bir devlet olmuştur. Muvahhidler hükümranlıkları boyunca iyiliği emredip kötülükten men etme ilkesi ile hareket ederek adaleti sağlamaya ve sünneti ihya etmeye çalışmışlardır. Bunun yanında Muvahhidler İslam dünyası için siyasi ve coğrafi açıdan büyük öneme sahip olan Endülüs topraklarına yaklaşık bir asırlık zaman dilimi boyunca hâkim olmuşlardır. Muvahhidler'in hâkimiyet süresi boyunca Müslümanlar İslam tarihindeki en refah dönemlerinden birini yaşamışlardır. Muvahhidler döneminde yapılan birçok fetih ile İslam coğrafyasının siyasi sınırları genişlemiştir. Bu dönemde Haçlılara karşı yapılan savaşların büyük çoğunluğunda galip gelinmiş ve bölgeye Haçlıların hâkim olması engellenmiştir. Bunun yanında düşünceye büyük önem verilmiş, felsefe ve kelam derslerinin okutulması ve yaygınlaşması sağlanmıştır. Bu doğrultuda İbn Rüşd gibi kadim filozofların fikirlerinin ve eserlerinin neşriyatı sağlanmıştır. Ayrıca bu dönemde İslam sanatları büyük gelişme göstermiş ve İslam mimarisi bu dönemde altın çağını yaşamıştır. Endülüs'teki Kurtuba Camii ile Maleka kalesi gibi birçok büyük yapıt o döneme aittir. Muvahhidler'in dini, siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik anlamda sağladıkları gelişmeler birçok tarihçi ve düşünürün o dönemi İslam tarihinin altın çağı olarak nitelendirmesini sağlamıştır. Örneğin Batılı araştırmacılardan Brignon, Muvahhidler devrini Mağribin altın çağı olarak nitelendirmiştir. (Jean Birignon, **"Murâbıtlar-Muvahhidler" Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi,** Çev., Komisyon., Çağ Yayınları, İstanbul, 1988, s.343-350). Fakat Muvahhidler arasında yaşanan siyasi çekişmelerden ve ihtilaflardan dolayı bu refah dönemi Mağrib'te sürekliliğini koruyamamıştır. İbn Tumert'in vefatından sonra başa geçen Memun'un Muvahhidlerin dini ve siyasi çizgisini sürdürmemesi üzerine yaşanan ihtilaflardan dolayı Muvahhidler arasında ayrılıklar ortaya çıkmıştır. Bu ayrılıklar siyasi sebeplerden dolayı daha belirgin bir hal almış ve bölgede zamanla iç savaşların yaşanmasına sebep olmuştur. Muvahhdiler arasında yaşanan siyasi ayrılıklar merkezi otoritenin zayıflamasına sebep olmuştur. Bu durum Haçlılar'ın Mağrib'e saldırılar düzenlemesini kolaylaştırmış ve bölge zamanla Haçlılar'ın işgaline uğrayarak Müslümanlar'ın hâkimiyetinden çıkmıştır. Bundan sonra bölgedeki tüm yapılanmalar Haçlılar'ın eliyle gerçekleştirilmiştir. Malik bin Nebi'ye göre Muvahhidler Devleti'nin çöküşü İslam dünyası için büyük bir dönüm noktası olmuştur.(Malik b. Nebi, **İslam Davası,** s.141-1429. Yaptığımız araştırmalardan anladığımız kadarıyla Bin Nebi'nin Muvahhidler sonrası insan ile kastettiği İbn Tumert'ten sonra Mağribin hâkimiyetini ele geçiren Memun dönemidir. Çünkü bu dönemden sonra siyasi çekişmeler yaşanmaya başlamış, kargaşa ve kaos sürekli artmıştır. Bundan dolayı devletin gücü azalmış ve Müslümanlar ekonomik yönden zayıflamaya başlamış, düşünce sekteye uğramış ve İslam mimarisi en durağan dönemini yaşamıştır. Bölgeye daha sonra Haçlıların hâkim olması ile birlikte Müslümanlar söz konusu alanlarda eski güç ve dinamikliklerini elde etmekte zorlanmış, bu durağanlık ve zayıflık Bin Nebi'nin deyimiyle Müslümanların zamanla

2.1.1. Muvahhidler Sonrası İnsanın Durumu

Malik bin Nebi'nin sömürülebilirlik kavramına başka bir deyişle "içten sömürgecilik" olgusuna, işlevine, kapsam alanlarına ve etkilerine değinmeden önce mevcut doktrinleri biraz daha geçmişe götürerek tarihi veçhesiyle ele almak gerekir. Zira açık bir gerçek olarak bilinmektedir ki, sömürü ruhunun attığı sömürge tohumları tarihin derinliklerinde mevcuttur ve sömürgeciliğin pek de yakın sayılabilecek bir geçmişi yoktur. Buna binaen sömürülebilirlik olgusu ve zaman içerisinde atladığı merhaleler incelenmeden önce muvahhidler sonrası insanın yapısı ele alınacaktır.

İslam tarihinde Muvahhidler Devleti'nin çöküşüyle beraber Kuzey Afrika'da İslam medeniyetinin çöküş süreci de başlamıştır. Muvahhidler sonrası insan, bu medeniyete hak ettiği ölçüde sahip çıkamadığı gibi, İslam toplumlarında gerileme döneminin başlamasına sebebiyet verecek tarzda fiillerde bulunmuştur. Malik bin Nebi, İslam dünyasında var olan boşluğun ve İslam medeniyetinin tahribatına sebep olan fiillerin sorumlusunu bu yeni insan olarak görmektedir.[160] Örneğin hicri 800/900'lü yıllarda Ifrıkıyye, Sicilya ve Cezayir'e hâkim olan Aglebi Krallığı adındaki Müslüman Devletin başkenti Kayravan kalabalık bir demografik yapıya sahipti ve dönemin refah seviyesi yüksek olan kentleri arasında yer alıyordu. Fakat İbn Haldun zamanında köhne bir kasaba haline gelmişti.[161] Bin Nebi bu durumu Müslüman toplumlarda yaşanan gerilemenin habercisi olarak görmektedir.

---

sömürülebilir hale gelmelerine sebep olmuştur.Adnan Adıgüzel, "Muvahhid'ler Devleti'nin Tarihi Sürecinde Rota Değişimi", **Ekev Akademi Dergisi,** c.55, 2017, s.1-5

*Muvahhidler Devleti'nin yıkılması, İslam tarihinde Müslümanların da çöküşüne neden olmuştur. Malik bin Nebi'ye göre İslam toplumlarındaki temel problemlerin kaynağı ekseriyetle o döneme dayanmaktadır. Bundan ötürü Malik bin Nebi, "sömürülebilirlik potansiyeli" ve "sömürgecilik olgusunun" sebeplerinden bahsederken Muvahhidler sonrası insanın durumuna sıklıkla işaret etmektedir.

[159] Malik b. Nebi, **İslam Davası**, s.90.

[160] Burada belirtmek gerekir ki; Malik b. Nebi'nin Muvahhidler sonrası insanın İslam dünyasına verdiği zararlar ile kastettiği Kuzey Afrika perspektifinden bir bakıştır. Bin Nebi Kuzey Afrika'daki problemlerin temel kaynağı olarak bu yeni insan tipini görmektedir. Düşünürün kastettiği ve bizim de ele aldığımız durum günümüz İslam toplumları için geçerli değildir. Muvahhidler sonrası insanın eliyle ortaya çıkan olumsuz durumların Kuzey Afrika ülkeleri için geçerli olduğunun belirtilmesi gerekir.

[161] Malik b. Nebi, **İslam Davası,** s.33.

Dolayısıyla O'na göre tarihsel gelişmenin sekteye uğramasına mani olan faktörler Muvahhidler sonrası insanın eliyle gerçekleşmiştir. [162]

Malik bin Nebi'ye göre Muvahhidler sonrası insanın eğilimleri ve fiilerinin etkileri yalnızca ifade edilenler ile sınırlı kalmamıştır. O, İslam medeniyetinde yaşanan gerilemenin ve İslam dünyasında gerçekleşen yıkımların faili olmuştur. Bununla beraber mevcut tahribatlarda ve kötülüklerde yalnız teşvik edici değil, faaliyetlerini bizatihi yerine getiren sorumlu görevini üstlenmiştir.[163]

Muvahhidler sonrası insan, Müslüman toplumların hemen hemen her kesimine duhul ederek, halka sezdirmeden halkın zihnini ve düşünce dünyasını kuşatma raddesine gelmiş ve bu görevini başarıyla gerçekleştirmiştir. Malik bin Nebi bu durumun örneklerinin basit olaylarda bile rahatlıkla görülebileceğini söyler. Düşünür bu duruma binaen şöyle bir anektod nakleder. Örneğin, eğitim sürecini tamamlamış bir milyonerin çocuğu, aldığı diploma ile ve babasının parası ile modern insan kimliğine sahip olduğunu sanmaktadır. Oysaki hakikat bunun gayrısındadır. Bin Nebi kişinin kendisini çağdaş insan olarak tanımlasa ve zahirde çağdaş insan ifadesine yaraşır bir görünüm kazansa da aslında bu tanımın dışında olduğunu söylemektedir.[164] Bu durumda duygu ve düşüncelerini tetkik edip, iç âlemine eğildiğinde kendisine ait bir düşünce biçiminden ve yaşam şeklinden yoksun bırakıldığını, hakikatte kimliksiz olduğunu ve yaşadığı hayat düzeninin bir başkasına ait olduğunu görecektir. Fakat Bin Nebi'ye göre muvahhidler sonrası insan, toplumun düşüncelerine o kadar etki etmiştir ki, fert günlük hayatta yaptıkları eylemlerin maksadını ve değerini bilmese dahi kendisini çağdaş ve modern insan mevkiinde telakki etmektedir.[165] Bu durum muvahhidler sonrası insanın aslında bireyin düşünce dünyasını ve manevi değerlerini zehirlediğini göstermektedir. Ayrıca Malik bin Nebi, Muvahhidler sonrası insanın İslam dünyasının karşılaştığı sorunlara kaynaklık eden temel faktör mesabesinde olduğunu söyler.[166] Buna binaen Bin Nebi, bu sorunun çözülmesi ve muvahhidler sonrası insanın etkilerinin

[162] Malik b. Nebi, **İslam Davası,** s.3.
[163] Malik b. Nebi, **Çağdaş Temel Konular,** s.36-37.
[164] Malik b. Nebi, **İslam Davası,** s.34.
[165] Malik b. Nebi, **İslam Davası,** s.34-35.
[166] Malik b. Nebi, **İslam Davası**, s.35, **Çağdaş Temel Konular,** s.34.

azaltılması için üzerinde yoğunlaşılması gereken temel meselenin insan meselesi[167] olduğu kanaatindedir. Zira bir insanı yetiştirmek, bir motor üretmekten veya bir buluş ortaya koymaktan daha zor ve belki daha mühimdir.[168] Muvahhidler sonrası insanın yarattığı tahribatları ancak bilinç ve sağduyu ile yetiştirilen insanlar temizleyecektir. Bundan dolayı, insan meselesi üzerinde büyük bir titizlikle durmak gerekir.[169] Ayrıca Bin Nebi'ye göre muvahhidler sonrası insanın etkilerinden kurtulmak için; İslam âleminin sosyal bünyede yaşanan krizlere mani olacak, oluşan yıkımların etkisini azaltacak ve İslami sağduyuyu etkin kılacak faaliyetlere ihtiyacı vardır.[170] Nitekim muvahhidler sonrası insan tanımlanacak olursa, sömürülmeye elverişli olma yetisinin kendisinde somutlaştığı kimse olarak ifade edilebilir. Bin Nebi'nin ifadesiyle "O, sömürge döneminin model siması, sömürgecinin kendisine -sömürülen- rolünü verdiği bir şeytandır".[171] Ve muvahhidler sonrası insan, sömürünün her emrine itaat etmeye razı olduğu gibi, sömürünün kurguladığı bütün rolleri oynamaya ve her türlü kılıfa sokulmaya da hazırdır. O halde muvahhidler sonrası insanın bu kör itaat ve bağlılıktan, dolayısıyla sömürüye açık olma potansiyelinden kurtarılması ve İslam dünyasının sömürgenin etkilerinden arındırılması için bilinç, irade ve sağduyu ile faaliyetler yapılmalıdır. Nitekim Müslümanlar ancak faal ve etkin bir şekilde harekete geçtikleri zaman muvahhidler sonrası insanın hezimetlerinden kurtulabilirler.

2.1.2. Geleneksel Değerler ile Batı Medeniyeti Arasında Adaptasyon Meselesi

Malik bin Nebi'ye göre İslam âleminin sömürülmeye yatkın bir hale gelmesinde etkili olan bir diğer faktör "adaptasyon meselesi"dir.[172] Meselenin künhüne vakıf olmak adına elimizdeki verileri tarihin derinliklerinde incelemeye aldığımız zaman, sömürü meselesinin, toplumların medeniyet biçimlerinden ve kültürel değerlerinden bağımsız olmadığı görülecektir. Gelişmekte olan toplumlar,

[167] Malik b. Nebi, **Düşünceler,** s.28.
[168] Malik b. Nebi, **İslam Davası,** s.100.
[169] Malik b. Nebi, **Cezayir'de İslam'a Yeniden Doğuş,** s.59.
[170] Malik b. Nebi, **İslam Davası,** s.101-160.
[171] Malik b. Nebi, **İslam Davası**, s.35.
[172] Malik b. Nebi, **Cezayir'de İslam'a Yeniden Doğuş,** s.125.

gelişmiş toplumların sahip olduğu refah seviyesine ulaşmak için geleneksel değerlerini korumanın yanında çağdaş ve modern unsurları hayatlarına dâhil etmek istemektedirler. İşte İslam dünyasının yüzyıllardır yaşadığı adaptasyon meselesi ve uyum sorunu bu durum ile ilgilidir. İslam dünyası bir yandan medeniyet bakımından kendi değerlerini muhafaza etmeye çalışırken, bir yandan Batı dünyasının çağdaş yaşamına ayak uydurmaya çalışmakta ve bunu yaparken adımlarını sağlam atamadığı için sürekli tökezlemektedir. Bu durum İslam toplumlarının dengelerini yitirmelerine sebep olduğu gibi, sistematik bir biçimde hareket etmelerini de engellemektedir. İslam dünyası Batı'nın çağdaş unsurlarını devşirirken Batı'dan aldıklarını herhangi bir ayıklama veya süzgeçten geçirme işlemine tabi tutmamaktadır.[173] Şüphesiz bu durum kuru bir taklitçiliğin göstergesidir ve Müslüman toplumlarda eleştirel düşüncenin ve tenkitçi yaklaşımın zayıfladığının, dahası yok olduğunun göstergesidir.

Malik bin Nebi'ye göre İslam âleminin yaşadığı adaptasyon sorunu tam olarak bu noktadan kaynaklanmaktadır. Müslümanlar Kur'an'ın sosyal bünyede kanun koyucu, emredici ve düzenleyici konumunu hakkıyla değerlendirememişlerdir. Bunun yerine Batı medeniyetine ait unsurları çoğu zaman ayrım yapmadan almışlardır. Bin Nebi, bu durumun bazen ihtiyaçtan kaynaklandığını bazen de Müslümanların Batı uygarlığına ayak uydurmak ve modern unsurlara sahip olmayı istemelerinden kaynaklandığını söylemektedir. Bin Nebi'ye göre, Müslümanlar Batı'yı taklit ettikleri zaman düşünsel anlamda ilerleyebileceklerini ve uygar devlet düzeyine geleceklerini sanmaktadırlar. Oysa gerçek şudur ki; taklit ruhunun olduğu yerde düşünce yoktur. Düşünceden yoksun olup, başka toplumları taklit ederek bir düşünce biçimine sahip olduğunu sanan toplumlar, ölü düşünceler yığınına sahiptir. İslam âlemi bu topluluklardan bir tanesidir ve ölü düşünceler[174] yığınına sahiptir. Ahlak, siyaset, ekonomi eğitim vb. alanlarda yaşanan kargaşanın sebebi budur. İslam âleminin içine daldığı taklitçilik aşkı, Batı'dan ayıklamadan aldığı düşüncelere uyum sağlamasını zorlaştırmakta ve adaptasyon sorunuyla karşı karşıya kalması sömürü

[173] Malik b. Nebi, **İslam Davası,** s.117.
[174] Malik b. Nebi, **İslam Davası,** s.95.

haline gelmesini kolaylaştırmaktadır.[175] Bin Nebi, İslam dünyasında yaklaşık yarım asırdır yeni bir düşünce üretilemediğinden şikayetçidir ve İslam dünyasının sömürülebilirlik potansiyelinden kurtulması ve Müslüman toplumların uyanışını gerçekleştirmesi için, ölü düşünceler yığınından arınması gerektiğini söyler.[176]

2.1.3. İçteki Aşağılayıcı Tutum

Malik Bin Nebi sömürgecilik olgusu üzerinde yaptığı tahlilleri sömürülmeye elverişli olma durumu üzerinde de yapmakta ve konuyu esasen bu yönüyle ele almaktadır. Bin Nebi sömürülebilme vaziyetinin psikolojik ve sosyal bir durum olduğunu söyler.[177] İnsanlar sömürgecinin otoritesine boyun eğmeye hazırdır ve sömürge haline gelmelerine kendi fiilleri sebebiyet vermektedir. Bu durum sömürgenin emre itaatini ve sosyal bünyede yapılan değişikliklere kolayca adapte olabilmesini sağladığı gibi, sömürünün misyonlarını rahat bir şekilde gerçekleştirmesini sağlamaktadır. Bin Nebi sömürülebilirlik olgusunun yalnızca siyasi açıdan değil sosyal açıdan da ele alınması gerektiğini ve bunun bir uygarlık sorunu olduğunu söylemektedir. Bu sorunu aşmak için kendisi, sömürülebilirlik olgusunu önce sosyal açıdan, daha sonra psikolojik açıdan tahlil eder ve sömürüye açık olma durumunu psikolojik veriler ile analiz eder.[178]

Malik bin Nebi'ye göre psikolojik açıdan sömürülmeye hazır olma durumu içten bir tutumdur ve insanlığın dramı sayılabilecek niteliktedir. Bin Nebi bu psikolojik faktörün özellikle Cezayir'de halkın dengesini ciddi bir şekilde bozduğunu ve sömürünün bu durumu fırsat bilerek gün geçtikçe sömürü handikaplarını arttırdığını söylemektedir. Ayrıca Bin Nebi'ye göre sömürüye yatkın olma durumu, Müslüman kişinin şahsında yaşadığı özgüven sorunuyla yakından ilgilidir.[179] Bu özgüven sorunu asırlardır İslam dünyasında mevcuttur. Bu söylem herhangi bir zaman diliminde, herhangi bir topluluk için söylenmiş özel bir kabulden ibaret değildir, aksine bu söylemi Müslüman toplumların geneline hasretmek mümkündür.

---

[175] Malik b. Nebi, **İslam Davası,** s.94-95.
[176] Malik b. Nebi, **İslam Dünyasında Fikir ve Put,** s.147-154.
[177] Bin Nebi'nin sömürülebilirlik olgusunun oluşmasında Franz Fanon'un Yeryüzünün Lanetlileri isimli kitabı etkili olmuştur. Kureyşi, **Malik Bin Nebi'ye Göre Toplumsal Değişim**, s.41.
[178] Kureyşi, **Malik Bin Nebi'ye Göre Toplumsal Değişim**, s.41.
[179] Malik b. Nebi, **Cezayir'de İslam'a Yeniden Doğuş,** s.120.

Örneğin Cezayir halkı, Fransız sömürgesinin altında kaldığı dönemde ilim, irfan, din ve sağlık gibi, hayatın her alanında aşağılanmış ve küçük düşürülmüştür fakat bu durum zamanla içsel bir kabule dönüşmüştür. Cezayirliler kendilerini, çocuklarını sömürü idarenin okullarına göndermek mecburiyetinde hissetmişler, İslam medeniyetinin istikbalini teslim edecekleri evlatlarını kendi sistemlerinde yetiştirme gereği duymamışlardır. Hâlbuki Yahudiler İkinci Dünya Savaş'ından sonra yaşadıkları baskı ve zulümlere rağmen Sinagoglarını birer eğitim kurumu haline getirerek doktorlar, mühendisler ve sosyologların desteğiyle özel kurslar açmışlardır.[180] Neticede Yahudiler, yaşadıkları kötü durumu kısa zaman içerisinde atlatmışlardır. Fakat Cezayir halkı uzun süre boyunca bu hastalıklı haliyle varlığını sürdürmeye çalışmıştır. İşte bu noktada Malik bin Nebi'nin söylediği özgüven sorunu devreye girmiştir. Müslümanlar kaderci bir anlayışla hareket ettiklerinden veya karşı karşıya kaldıkları sorunların üstesinden gelebileceklerine inanmadıklarından dolayı kendilerini sömürgeci geleneğe teslim etmişlerdir. Oysa Yahudilerde görüldüğü gibi, Müslümanlarda da kendine güven sorununun üstesinden gelinirse sömürülebilirlik potansiyelinden ve sömürgeden kurtuluş o kadar kolay olacaktır.

2.1.4. Islah Hareketlerinin Sömürülebilirliğe Etkisi

Malik bin Nebi'nin İslam dünyasının ölü düşünceler yığınına sahip olduğuna ve bu faktörün sömürülme sürecini hızlandırdığına inandığına dair görüşlerini daha önceki bölümde ele almıştık. Fakat Bin Nebi'nin yakındığı durum yalnızca bundan ibaret değildir. Bin Nebi Müslüman toplumların farklı bir düşünce üretme gücünden yoksun olduğu gibi, eylem ve plan yapma hususunda da başarısız olduklarını söylemektedir.[181] Oysa sosyal faaliyet sahasında eylemin çok büyük bir önemi vardır. Bu sahada eylemlerin toplulukları birleştirici, bütünleştirici ve tasfiye edici bir etkisi vardır.[182] Bin Nebi'ye göre, İslam dünyasında mevcut olan kopukluğun sebebi budur. Zira birlik ve beraberliğin mevcut olmadığı toplulukların dış mihrakların saldırıları karşısında güçlü olması beklenemez. Ne yazık ki İslam dünyasında da mevcut bir eylem kısırlığının varlığı söz konusudur. Düşünceler ve

[180] Malik b. Nebi, **Cezayir'de İslam'a Yeniden Doğuş,** s.123.
[181] Malik b. Nebi, **Vichetü'l-Alemi'l-İslami,** s.85.
[182] Malik b. Nebi, **Vichetü'l-Alemi'l-İslami,** s.86.

eylemler bir araya getirildiği zaman birbirlerini tamamlayan iki güçlü unsur olarak karşımıza çıkmaktadırlar. İslam dünyasındaki hareketsizliğin nedeni ölü düşünceler yığınıdır.[183] Bu ölü düşünceler yığını Müslümanların hareketlerini felce uğratmış ve onları eylemsiz bırakarak çağın problemlerinden uzak kalmalarına sebep olmuştur. Zira bir eylemin sosyal bünyede hayat bulmasının yolu yaşanılan zaman dilimine, sosyal şartlara ve toplumların ihtiyaçlarına göre düşünce üretmekten geçer. Fakat görüldüğü üzere, İslam dünyasında eylem kısırlığı ve düşünce yoksunluğu vardır.[184] Bin Nebi ıslahat hareketlerini söz konusu problemin sorumlusu olarak görür. Zira mütefekkire göre, ıslahat hareketlerinin görevi toplumu düşünsel anlamda yönlendirmek, kendilerine şuur vermek ve bu şuuru eylemsel içeriklere dönüştürmektir.[185] Fakat Müslüman aydınlar ve ıslahat hareketleri mevcut görevlerini yerine getirmeyip, asıl sorun merkezlerini terkederek teferruatlar üzerinde yoğunlaşmışlardır.

Malik bin Nebi sosyal yaşamda varlığını gösteren bu eksikliğin ıslahatçı yaklaşımların yanlış yöntemle hareket etmesinden kaynaklandığını söyler.[186] Islahat akımları sosyal alandan ziyade bireysel alana yoğunlaşmış ve faaliyetlerini ferdi düzeyde gerçekleştirmiştir. Oysa ki ıslahat düşüncesi, sosyal bünyede yanlış gördüğü her olayın arkasında var olmalı, İslam dünyasında yaşanan kaosa pratikte çözüm bulmaya çalışmalıdır. Onun hareket halinde olduğu alan temelde, toplum olmak zorundadır. Fakat ıslahat düşüncesi, toplumsal sahada hareketlilik yaratmak yerine bireysel sorunlar üzerinden İslam âlemini patolojik bulgularından kurtarmaya çalışmıştır. Bu da Malik bin Nebi'nin düşüncesine göre zaman kaybıdır. Ayrıca o, ıslahatçıların bireysel alandaki etkinliklerini de yanlış bulmaktadır. Nitekim ıslahatçı yaklaşımın bireyin ıslahını hedeflediğini fakat bireylerin yaşam alanı olan çarşı, pazar ve kahvelerde varlığını etkin bir şekilde gösteremediğini söyler.[187] Oysa Bin Nebi'ye göre ıslahatçıların ferdi zeminde etkili olması için bireylerin doğrudan yaşam alanlarına nüfuz etmeleri gerekmektedir. Aksi tadirde yapılan eylemler İslam dünyası için herhangi bir anlam ifade etmeyecektir.

[183] Malik b. Nebi, **İslam Dünyasında Fikir ve Put,** s.155-163.
[184] Malik b. Nebi, **İslam Davası,** s.97.
[185] Malik b. Nebi, **Cezayir'de İslam'a Yeniden Doğuş,** s.26.
[186] Malik b. Nebi, **İslam Davası**, s.98.
[187] Malik b. Nebi, **İslam Davası,** s.98.

Malik bin Nebi'ye göre ıslah hareketlerinin sömürülebilirliğe etkilerinden bir tanesi de, kendisini okullarda çocuklara ders olarak okutulan teorik müfredata hapsetmiş olmasıdır.[188] Bunun dışında ıslah hareketlerinin halka sadece cami minberinden vaaz vermekle yetinmesi, zaten eylem ruhundan uzak olan gençlerin atalete daha fazla kapılarak akşamları "Kahrolsun sömürgecilik" şeklinde sloganlar atarken, sömürünün kendisine sunduğu hayat düzenini memnuniyetle yaşamasına sebep olmaktadır. Bununla beraber ıslahat okullarındaki müfredatlar "öz" den yoksun, yalnızca şekle hasredilmiş bir yapıya sahiptir.[189] Düşünür bu "öz" ve "metod" yoksunluğundan yakınmakta ve ıslahat düşüncesinin geleneksel medrese sistemini taklit ettiğini, medreselerin de çağın gereklerine uygun bir eğitim sistemi düzenleyemediklerini söylemektedir. [190]

Malik bin Nebi'ye göre İslam dünyasında düşünce ve teori arasında yaşanan kopukluğun yegâne sebebi, Müslümanların şekil ve özü birbirleriyle karıştırma sorunudur.[191] Şüphesiz bu durum yeni değildir hatta biraz daha geriye gidildiği zaman İslam tarihinin ilk dönemlerinde dahi aynı sorunun var olduğu görülecektir.

İslam düşünce tarihinde görülen zihinsel atalet sorunu yalnızca ıslahat hareketlerinin yaptıkları sebebiyle değildir. Bin Nebi çağdaş dönemde ortaya çıkan modernist hareketlerin de tıpkı ıslahat hareketleri gibi, şekilci yaklaşımdan sıyrılıp öze yoğunlaşamadıklarını söyler. O'na göre modernist hareketler bilgiy "iyiliği bulmak, doğruya ulaşmak" gayesiyle erişmek yerine, onu Batı'dan kuru bir taklit yoluyla elde etmişlerdir.[192] Nitekim bu şekilde ulaşılan bilginin ruhu yoktur ve dinamik değildir. Bin Nebi'ye göre zihnin çalışması ve düşünce üretmesi bir noktada ruha bağlıdır. Dolayısıyla ruhtan yoksun bir bilginin gerek sosyal bünyede gerekse bireysel faaliyet sahasında dinamik olması, bireylerin yaşamında iç kontrol veya dış kontrol mekanizması misyonunu yüklenmesi ve teorinin pratikte hayat bulması mümkün gözükmemektedir.

---

[188] Malik b. Nebi, **İslam Davası**, s.98.
[189] Malik b. Nebi, **İslam Davası**, s.98.
[190] Malik b. Nebi, **İslam Davası,** s.98.
[191] Malik b. Nebi, **Vichetü'l-Alemi'l-İslami**, s.57.
[192] Malik b. Nebi, **Vichetü'l-Alemi'l-İslami**, s.58.

Bunun dışında ıslahat hareketleri Müslümanların kalbini sarsıp, zihnini uyandıracak herhangi bir etki yaratamamıştır. Dolayısıyla onlar da muvahhidler sonrası insanın devamı olarak ruh zayıflığından ve ataletten payını almakta, İslam toplumunun uyanışına vesile olamamaktadır. İngiliz yazar Gibb, Müslümanların düşünce üretme kabiliyetinden yoksunluğunu "fıtri" bir durum olmakla açıklar. Bin Nebi yazarın genelleme yaptığını söyleyerek bu kabule bir noktada itiraz ederken, bir yandan söylediklerinde haklılık payı olduğunu söyler. Zira düşünürün kendisi de yaşadığımız çağda Müslümanlar arasından bilim dünyasına çığır açan ebedi bir simanın olmamasından şikâyetçidir.[193]

2.1.5. Sömürülebilme Efsaneleri: Cehalet, Yoksulluk ve Sömürge Olma Bahanelerine Sığınma

Daha önceki kısımlarda çağdaş İslam dünyasında sömürülebilme olgusuna sebebiyet veren veya bu süreci hızlandıran pek çok faktörden bahsetmiştik. Bu süreç İslam dünyasını manevi ve psikolojik olarak çok fazla yıprattığından, Müslümanlar asırlardır içinde bulundukları kaosun verdiği huzursuzluktan kurtulmak istemektedirler. Bunun için tarih boyunca maruz kaldıkları sömürü handikaplarına karşı, yaşadıklarını belli nedenlere dayandırmışlar ve zamanla bu handikapları efsaneleştirmişlerdir.[194]

Malik bin Nebi'ye göre, İslam düşünce tarihinde görülen düşünce kısırlığının ve yaşanan fikir bunalımının arka planında iki farklı psikoz yatmaktadır.[195] Bunlardan biri olaylara "kolay canım" psikozu ile yaklaşmaktır ki bunun en güzel örneği Müslümanların Filistin meselesi karşısındaki tutumunda görülmektedir. Bu psikoz zamanla Müslümanları direniş ruhundan soyutlayıp, atalete sürüklemekte ve onların düşüncelerini körleştirmektedir. İslam düşünce tarihinde görülen bir başka handikap ise olaylara "imkansız" psikozu ile yaklaşmaktır. Bin Nebi bu yaklaşıma verilecek en güzel örneğin Cezayir meselesi olduğunu söyler. Nitekim O'na göre, bu

[193] Malik b. Nebi, **İslam Davası**, s.98.
[194] Bu bölümde ele alacağımız temel nedenleri "sömürülebilme efsaneleri" şeklinde adlandırmayı uygun bulduğumuzdan bundan sonraki kısımları bu ifade bağlamında ele alacağız.
[195] Malik b. Nebi, **Düşünceler,** s.26-27.

psikoz nedeniyle Kuzey Afrika hareketi felce uğramaktadır.[196] Cezayir halkı söz konusu psikozu üç farklı temele dayandırarak bunları kendi bünyesinde efsaneleştirmektedir. Onun **Sömürülebilme Efsaneleri**[197] başlığı altında söz konusu ettiği efsaneler;

i. "Biz hiçbir şey yapamayız, çünkü cahiliz.
ii. Biz hiçbir şey yapamayız, çünkü yoksuluz.
iii. Biz hiçbir şey yapamayız, çünkü sömürgeyiz" şeklindedir. [198]

Bin Nebi olayların arka planında bu nakaratların dönüp dolaştığını; fakat bunların sömürge olmak için yeterli neden olmadığını belirtmektedir. O'na göre bu nedenler sadece sözde iyi niyetli kimselerin kısır hareketleri ve ataletleri için ürettikleri bahanelerdir.[199] Sömürü idaresi de, sömürge neticesinde elde ettikleri menfaatleri açıklamak ve yaptıklarını mazur göstermek adına bu bahanelere sığınmayı tercih etmiştir. Neticede ise sömürü hegemonyası, mistik bir kılıf içerisinde sömürgeye sundukları efsaneleri kendilerine kabul ettirmeyi başararak emellerine ulaşmışlardır.

"Biz cahiliz efsanesinin" Cezayir halkının sömürülebilme durumuna gelmesindeki payı maalesef inkâr edilemeyecek boyuttadır. Bin Nebi'ye göre, özellikle sömürünün eğitim alanındaki uygulamaları, Arap diline karşı Fransızca eğitim verme konusundaki baskıları, ıslahat okullarının bu konudaki çalışmalarının yetersizliği ve Cezayirlilerin eğitim ve kültür seviyesi bu efsaneyi daha da derinleştirmektedir. Peki, halkın durumunun böyle olmasına karşın, bu süreçte aydın ve ulema kesim ne yapmaktadır? Aydın ve ulema kesim bu süreçte sahip oldukları ilmi zenginliklerini ve kültürel birikimlerini hangi yönde tasarruf etmektedirler? Bin Nebi Müslüman aydınların eğitim meselesi üzerinde eğildikleri noktanın okul sayısının çoğaltılması ve daha çok kişinin okula gitmesi yönünde olduğunu söyler.[200] Hâlbuki ıslah edilmeyen bir eğitim kurumundan bilinçli bir nesil yetiştirmesi

[196] Malik b. Nebi, **İslam Davası,**s.105.
[197] Bknz: Malik b. Nebi, **İslam Davası,** s.105-108.
[198] Malik b. Nebi, **İslam Davası,** s.105.
[199] Malik b. Nebi, **Düşünceler,** s.173-175.
[200] Malik b. Nebi, **İslam Davası,** s.106.

beklenemez. Bin Nebi'ye göre bu sorunun çözümü için Müslümanlar ilk olarak eğitimin niteliği üzerinde çalışmalı ve Müslüman aydınlar fildişi kulelerinden çıkıp halkın arasına karışmalıdır. Örneğin Alman işgali esnasında, Yahudi bilginleri ve aydınları en ağır koşullar altında ve imkânsızlıklar içerisinde dahi halkın arasına karışıp, milletine hizmet etmekten ve çocuklarını bizzat kendileri yetiştirmekten geri durmamışlardır.[201]

Malik bin Nebi'ye göre bu durumda Müslüman halkların esas sorunu cahil olmaları değil, aydın ve mütefekkirlerinin yanlış eğilim ve eylemleridir. Cehalet efsanesi, Müslümanlar'ın arkasına sığındıkları cılız bir bahaneden başka bir şey değildir. Müslüman aydınların bu hususta esas sorunlarından bir başkası da, yaygın cehalete karşı mücadelede kullanılacak güçlü ve etkin bir silah üretememeleridir. [202]

Bir başka sömürülebilme efsanesi ise "yoksuluz" efsanesidir. Fakat Bin Nebi'ye göre, bu faktörün de gerçeklik payı vardır fakat aşılamayacak nitelikte olmadığı gibi, bir medeniyetin çöküşüne sebebiyet verip, bir ülkeyi sömürge bataklığına hapsedecek boyutta da değildir.[203] Yoksuluz efsanesi en az cahiliz efsanesi kadar tehlikelidir ve en az onun kadar cılız bir bahane olma özelliğine sahiptir. Bin Nebi, bilgin Müslümanların ilimlerinin sosyal bünyeye yansımayıp bireysel hayatta sıkştığını söyler. Buna karşın zengin Müslümanların malı da sosyal etkiye sahip değildir. Hatta düşünür, mal, mülk ve servet sahibi olan Müslümanların fakir ve yoksul Müslümanlara kıyasla daha atıl ve daha kısır bir düşünce yapısına sahip oldukları kanaatindedir. [204]

Bununla beraber Malik bin Nebi, zengin Müslümanların malını infak etme noktasında da gevşek bir tavır takındıklarını söylemektedir.[205] Örneğin Cezayir'de yoksul bir Müslümanın temel ihtiyaçlarının giderildiğine şahit olunmaktadır fakat zengin bilginlerin, Müslüman çocukların eğitim giderlerini ve eğitim sorumluluğunu üstlenip onlarla yakından ilgilendiklerine çok az şahit olunmaktadır. Bu durum

[201] Malik b. Nebi,**İslam Davası**, s.106.
[202] Malik b. Nebi, **Cezayir'de İslam'a Yeniden Doğuş,** s.65-67.
[203] Malik b. Nebi, **İslam Davası,** s.107.
[204] Malik b. Nebi, **Düşünceler,** s.153.
[205] Malik b. Nebi, **Kültür Sorunu ve Bir Toplumun Doğuşu,** Ankara Okulu Yayınları, Çev., Salih Özer, Ankara, 2014, s.196.

Müslüman toplumlarda eğitim ve kültürün temel ihtiyaç olarak görülmediğini ve Müslümanların kültürel etkinliklerin öneminin bilincinde olmadığını gösterir. Bin Nebi bu anlayışın sadece bireylerde görülmediğini, kültür kurumlarının da bu düşünceden payını aldığını söyler.[206] Kültür kurumlarının kültürel faaliyetleri yetersiz olduğu gibi, yetkili kimseler az bir harcama ile yaptıkları etkinlikler ile bu ihtiyacı giderileceklerini sanmaktadırlar.

Daha önce "biz yoksuluz" efsanesinin hakikat payının olduğu dile getirilmişti, fakat Müslümanların mevcut imkânlarını ciddi ve yararlı bir şekilde kullanmadıklarının ve bu yönde gayretlerinin olmadığının da belirtilmesi gerekir. Bin Nebi Ali el-Hemmami'nin durumunu buna örnek olarak gösterir.[207] Cezayirli Müslümanlar her yıl düzenli olarak kabrini ziyaret eder, onun için dua ederler. Ama kimsenin merhum düşünürün bıraktığı eserlere sahip çıkarak onların neşriyatını üstlendiği görülmemiştir. Bin Nebi'ye göre bu durum Müslümanların finansal yeterliliklerini titiz bir şekilde kullanarak gerekli yerlere yatırım yapmadıklarını göstermektedir. Dolayısıyla düşünüre göre İslam dünyasında yaşanan ekonomik sıkıntılar, mevcut bir ekonomik sorundan değil Müslümanların sermayelerini yanlış yönlendirmelerinden kaynaklanmaktadır. [208]

"Biz cahiliz ve biz yoksuluz" şeklindeki sömürülebilirlik efsaneleri dış etkenlerden kaynaklanmayıp içsel nedenlere bağlıdır. Cezayir halkının sosyal bünyede yaşadıkları, kültür seviyeleri, kişilik özellikleri ve olaylara farklı açılardan yaklaşmaları gibi pek çok içsel faktör bu efsanelerin oluşmasında etkilidir. Oysa bundan sonraki kısımda ele alınacak olan "sömürülebilme efsanesi" dış etkenlerden kaynaklanmaktadır. Bin Nebi'ye göre, sömürülebilme efsanesi Cezayir halkının efsaneleştirdiği cahillik ve yoksulluk olgularının bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır.[209] Dolaylı olarak söz konusu faktörlerin Cezayir halkının sömürge haline gelmesine zemin oluşturduğunu söylememiz mümkün gözükmektedir.

[206] Malik b. Nebi, **İslam Davası,** s.107.
[207] Malik b. Nebi, **İslam Davası**, s.108.
[208] Malik b. Nebi, **Cezayir'de İslam'a Yeniden Doğuş,** s.85, **Düşünceler,** s.78.
[209] Malik b. Nebi, **İslam Davası,** s.109.

Sömürülebilme efsanesi bireylerin hayatının her alanını işgal etmekle beraber onun temel gayesi toplumun sömürülebilme zafiyetini derinleştirmek ve bu zafiyeti muhafaza etmektir. Nitekim bu zafiyet sömürgecinin amaçlarını daha kolay bir şekilde gerçekleştirmesini sağlamaktadır. Bunun dışında, bireyin hayatında kendisini sömürgecilikten kurtarmaya yarayacak bütün etkenleri yok etmeye çalışmaktadır. Sömürgeciliğin yayılış sahası yalnızca eylemsel boyutta değildir, sömürge daha fazlasını istemekte ve insanların düşünce dünyalarına kadar inerek asıl maksadını gerçekleştirmeyi istemektedir. Malik bin Nebi'nin asıl dikkat çektiği nokta ise, sömürülen kişinin sömürülme potansiyeline sahip olduğunu, sömürüldükten sonra anlamış olmasıdır.[210] Sömürge ancak bu şekilde yaşayacağı bir farkındalık ile sömürge olma hezimetinden kurtulmak için çalışmaya başlayacaktır.

Bin Nebi sömürülebilme efsanesinin tarihi yönden ele alınması gerektiğini hatta bunun bir zorunluluk olduğunu söyler. Bu noktada incelenmesi gereken iki tip ülke vardır.[211]

a. İşgal altındaki ülke
b. Sömürülen ülke

Malik bin Nebi işgal altındaki ülke ile sömürülen ülke arasında bir ayrım yaparak sömürgeciliğin mahiyetini ve keyfiyetini ortaya koymaktadır. Birinci durumda sömürülme zafiyetine sahip olan birey yoktur fakat insan-zaman ve toprak unsurlarının varlığı söz konusudur.[212] İkinci durumda ise bireyin sömürülme zafiyetine sahip olması söz konusudur ve bu durum işgal altındaki ülkeye dönüşmesine kaynaklık teşkil eder. Cezayir meselesi de buna örnektir. Fransa Cezayir halkının sömürülme zafiyetinden yararlanarak önce halkın fikir dünyasını kuşatır, ardından Cezayir topraklarını işgale hazır bir ülke haline getirmektedir. Aynı şekilde İngiltere yaklaşık 400 milyon Hindistanlıyı sömürmeyi başarmıştır. Fakat

[210] Malik b. Nebi, **İslam Davası,** s.11.
[211] Malik b. Nebi, **İslam Davası**, s.111.
[212] İnsan, Toprak, Zaman unsurları bir araya gelerek bir ülkede medeniyetin oluşmasına kaynaklık eden unsurlardır. Sömürgeci bir ülkenin söz konusu unsurlarına savaş açtığı zaman o ülke işgal altına alınmıştır. Bu durum ülkedeki ekonomik kaynakların ve maddi araçların sömürünün eline geçtiğini fakat sömürünün halkın manevi değerlerini, bilinç ve kültür unsurlarını ele geçiremediğini gösterir. Malik bin Nebi'nin işgal altındaki ülke ile sömürülen ülke arasındaki temel ayrımı bu noktadır. Malik b. Nebi, **Düşünceler,** s.210.

aynı tahakkümü İrlanda halkı üzerinde kurup onları sömürememiştir.[213] Zira Hindistanlılar sömürülmeye yatkın bir özelliğe sahipken, İrlandalılar miraslarına bağlı kalmayı tercih eden, kültürel değerlerine sahip çıkan sosyal bir yapıya sahiptir.

2.2. DIŞ BOYUT/SÖMÜRGECILIK OLGUSU

İslam dünyasını kaosa sürükleyen ve Müslümanları atalet hastalığına maruz bırakan sömürgeciliğin iç boyutuyla alakalı olan sömürülme zafiyetine ve işlevlerine daha önceki bölümde yer verilmişti. Sömürülme zafiyeti yalnızca içsel durumlardan kaynaklanan bir durum değildir. Bir de meseleye dış faktörlerden bakmak gerekir ki bu durum da karşımıza sömürgecilik olgusu olarak çıkar. Malik Bin Nebi'ye göre sömürgecilik yalnızca İslam düşünce dünyasını sekteye uğratmak ve düşünceleri sabit, eylemleri kısır bırakmakla yetinmemektir. Sömürgecilik aynı zamanda bireylerin kişisel gelişimini engelleyen, sosyal ve psikolojik yönden tekâmüle ulaşmasına mani olan, manevi değerlerini yok ederek bireyleri zihinsel patolojilere maruz bırakan bir virüs gibidir. Bu sebepten ötürü sömürgeciliğin misyonunu gerçekleştirmesini kolaylaştıran sömürülme zafiyeti ele alındığı gibi, bu bölümde sömürgecilik olgusunun bizzat kendisi ele alınıp analizi yapılacaktır.

Malik Bin Nebi, sömürgecilik olgusunu siyasi alanda ele alır ve iki farklı şekilde incelemeye tabi tutar. Siyasi sömürgeciliği "**liberal sömürgecilik**" ve "**totaliter sömürgecilik**" olmak üzere ikiye ayırır.[214] Sömürgeciliğin bu iki boyutu arasında sıkı bir ilişki vardır ve adeta birbirlerine kenetlenmiş gibidirler. Fakat bu sömürgecilik türleri arasında benzerlikler olduğu gibi belli farklılıklar da söz konusudur. Liberal sömürgeciliğin hayatın merkezine doğrudan nüfuz etmesi söz konusu değildir, o yaşamdan uzaktır ve yaşama müdahalesi yok denilebilecek kadar azdır. Liberal sömürgecilik bireyi kendi yaşamı ve tercihleri konusunda serbest bırakır. Fakat totaliter sömürgeciliğin hayat ile kurduğu bağlantı farklı bir düzeydedir. Eğitim, kültür, siyaset, ekonomi ve din alanlarına hâkim olduğu gibi, insan yaşamına ilişkin en küçük bir meselede dahi söz söyleme yetkisine sahiptir. [215]

[213] Malik b. Nebi, **İslam Davası,** s.111-112.
[214] Malik b. Nebi, **Vichetü'l-Alemi'l-İslami**, s. 99.
[215] Entelis, **Comparative Politics,** s.17.

Totaliter sömürgecilik bireyin ideallerini, gayelerini, bakış açısını dahi gözetim altında tutmaktadır ve onu kendi arzularına mutabık bir surete bürümekten geri durmamaktadır. Malik bin Nebi, sömürgeciliğin bu boyutuna Cezayir örneğinde olduğu gibi özellikle Kuzey Afrika ülkelerinde rastlandığını söyler.[216]

Malik bin Nebi, Cezayir'de görülen totaliter sömürgeciliğin etkisinin ve sömürge ile sömürgeci arasındaki ilişkinin anlaşılabilmesi için sömürünün psikolojik yönden incelenmesi gerektiğini söylemektedir. Bu sebeple bundan sonraki kısımda düşünürün ortaya koyduğu bulgular çerçevesinde sömürü pskolojisi ele alınacaktır.

2.2.1. Sömürülenin Psikolojisi

Malik Bin Nebi'nin sömürü psikolojisi üzerinde yaptığı analizler daha çok Mannoni'nin[217] psikanalitik alanda yaptığı incelemelere ve bunun neticesinde ortaya koyduğu bulgulara dayanmaktadır. Maannoni'ye göre sömürge olgusu varlığını yalnızca siyasi alanda bir tavır olarak göstermekle yetinmeyip, sömürülen üzerindeki yaptırımları ile aynı zamanda belli bir kişiliğe de sahip olduğuna işaret etmektedir.[218] Bin Nebi ise sömürü psikolojisini anlamanın yolunun sömürü realitesini bilmekten geçtiğini düşündüğünden, evvela sömürü realitesine değinmeyi uygun görmektedir. Mannoni sömürü realitesinin temellerini sömürünün ırkçı tutumu ile ilişkilendirerek açıklamaktadır. Irkçılık eğilimi sömürü realitesinin temelinde yatan bir olgudur. Ayrıca Mannoni'ye göre ırkçılık, varlığın veya 'ben'in dağılması neticesinde ortaya çıkan ruhsal bir bölünmedir. Bu bölünme insan tabiatı üzerinde tezahür ettiğinde iki farklı karakter tipi ortaya çıkmaktadır. "Otoriter/egemen tip" ile "itaatkâr/boyun eğen tip".[219] Malik bin Nebi düşünürün bu ayrımına ortak olmakta ve bu ayrımın sömürü ile ve sömürgenin tabiatını açık bir şekilde ortaya koyduğunu düşünmektedir.

---

[216] Malik b. Nebi, **İslam Davası,** s.100-105.

[217] Octave Mannoni Fransız asıllı psikanalist ve yazardır. Mannoni insanlığın sömürge durumunun ekonomik, etik ve tarihsel gibi pek çok yönü olduğunu söyler. Bunun yanında kendisi sömürgeciliğin psikolojik etkisine odaklanmıştır. Düşünür sömürgecilik psikolojisine dair ortaya koyduğu bulgularla Malik bin Nebi'yi bu yönde etkilemiştir.

[218] Phılıp G.Altbach, Gaıl P.Kelly, **Sömürgecilik ve Eğitim,** İnsan Yayınları, Çev: İbrahim Kalın, İstanbul, 1991, s.128-130.

[219] Malik b. Nebi, **Savaş Esintisi Sömürünün Gerçeği,** Ankara Okulu Yay., 1997, Ankara, s.18

Söz konusu ırkçı tutumun başlangıç noktası tam olarak tespit edilemese de, Mannoni, onun Avrupalının vicdanının derinliklerinde yattığını iddia etmektedir. Buna göre sömürgeci tutum ve onun dâhilindeki sömürü kişiliği, Avrupalının 'ben' yani kendisi dışında olduğu yerde ortaya çıkmaktadır. Mannoni'ye göre 'Ben' ile ifade edilen gerçeklik ise, Avrupalının kendisi dışındaki tüm milletlere ve halklara yaptığı 'yerli' muamelesidir.[220] Bin Nebi'ye göre, Avrupalı sosyal hayatta 'yerli'[221] olarak tanımladığı kimselerle temasa geçtiğinde kendisi farkında olmaksızın sömürgeciliğinin derinliklerinde yatan ırkçı tutumunu gün yüzüne çıkarmaktadır.

Mannoni sömürülen halk ile sömürgeci arasında psikolojik bir bağ kurarken, Bin Nebi mevcut unsurlar arasında toplumsal bir ilişkinin söz konusu olduğunu söylemektedir.[222] Düşünürlerin ortaya koydukları tezler, meselenin teorik alandaki çatısını oluşturmaktadır. Pratikte ise Mannoni, sömürgenin sömürgeci ile temasını 'yerli'nin bağımlılık kompleksinin neticesi olduğunu ileri sürmektedir. Daha önceki kısımlarda Bin Nebi'nin bu konudaki tavrı 'sömürülebilirlilik' teorisi adı altında ele alınmıştı. Görüldüğü üzere Bin Nebi de sömürü psikolojisini bir yönüyle motive eden unsurun, sömürülenin zayıflığı, acizliği ve teslimiyetçi tavrı olduğunu dile getirmektedir.

Mannoni, 'yerli'nin bağımlılık kompleksinin Avrupalının sömürü eğiliminin karşılığı olduğunu hatta kimi durumlarda benzeri sayıldığını söylemektedir.[223] Bağımlılık kompleksine neden olan faktörler inceleme konusu olduğu gibi, sömürme eğilimini ortaya çıkaran unsurlarında titizlikle araştırılması ve buna kaynaklık eden etkenlerin bulunması gerekir. Psikanalitiğin bir gereği olarak yazar bu durumu, bireyin hayatındaki çocukluk evresi ile ilişkilendirmektedir.[224] Şöyle ki; bireyde oluşan bağımlılık duygusu çocukluk evresinde anne ve babasına karşı beslediği hisler neticesinde ortaya çıkmaktadır. Ebeveyn çocukluk dönemindeki birey için, gücü,

---

[220] Malik b. Nebi, **Savaş Esintisi ve Sömürünün Gerçeği,**s.19
Edward Said, **Oryantalizm Sömürgeciliğin Keşif Yolu,** Pınar Yayınları, 2.Baskı, s.3

[221] Yazarın da belirttiği şekilde yerli ile kastedilen Avrupalının kendisi dışında gördüğü herkestir. Malik bin Nebi'ye göre bu yerli tanımlamasının Cezayir'deki karşılığı Cezayirli halkın bizzat kendisidir. Dolayısıyla bundan sonraki kısımlarda zikredilecek olan yerli ifadesi ile kastedilen sömürgenin kendisidir.

[222] Malik b. Nebi, **Savaş Esintisi ve Sömürünün Gerçeği**, s.22.

[223] Malik b. Nebi, **Savaş Esintisi ve Sömürünün Gerçeği**, s.22.

[224] Phılıp G.Altbach, Gaıl P.Kelly, **Sömürgecilik ve Eğitim,**s.125.

otoriteyi ve iradeyi temsil etmektedir. Bu güç karşısında kendisini aciz ve güçsüz gören bireyde aşağılık kompleksi ortaya çıkmaya başlar. Çocuk ya bu aşağılık kompleksinden kurtulup kendi gücünün farkında olacaktır ki çocukluk evresinde olan birinin bunu gerçekleştirmesini beklemek zor gözükmektedir.

Kendi gücünü keşfetmekten aciz olan bireyin aşağılık kompleksi karşısında hissettiği huzursuzluktan ve zayıflıktan kurtulmasının yolu ise ebeveynine teslim olmaktan geçmektedir. Bu durumda güç karşısında kayıtsız kalan ve itaat etmekten başka çaresi olmayan çocuk belli bir zamandan sonra ebeveynin otoritesine bağımlı hale gelir. Artık onun için yalnızca otoriteyi temsil eden bir unsur yoktur, aynı zamanda bağımlı olunan ve itaat edilmesi gereken bir güç vardır. Ve bu durum çocuk için kötü bir şey olmanın ötesinde, doğal bir süreç olarak görülmektedir. Çünkü bireyin tercih edebileceği başka seçeneği kalmamıştır ve bunun sonucunda tercih ettiği bağımlılık, yeri geldiğinde uygulanması gereken yüksek bir mercidir.[225] Malik bin Nebi'ye göre söz konusu tavır ve psikolojik durum, Avrupalı çocuğun hayatında pek rastlanılan bir durum değildir. Yazarın üzerinde analiz yaptığı durum Malagaşlı bir çocuğun ruh halidir.[226] Zira Avrupalı birey açısından meseleye bakıldığı zaman, aşağılık kompleksine karşı bağımlılık kompleksini tercih etme zorunluluğunun ötesinde 'bırakılmışlık/terk edilmişlik' duygusu söz konusu olmaktadır.[227] Bin Nebi'ye göre yazarın tasvir ettiği Malagaşlı çocuk yetiştiği kültürün etkisiyle bırakılmışlık duygusunu kaldıramayacağından zihninde bu ihtimale dahi yer açmamaktadır. Fakat Avrupalı çocuk aile baskısını ya tasfiye etmeye çalışır ya da bunu başka bir hale dönüştürmenin yollarını arar. Kendisini aşağılık ve bağımlılık kompleksleri arasında sıkışık bir halde bırakmak istememektedir ve bunlardan kurtulmak için bırakılmışlık duygusunu yaşamayı göze almaktadır. Bin Nebi bu davranışların yalnızca psikolojik unsurların etkisiyle oluşmadığını, Malagaşlı çocuk ile Avrupalı çocuğun tercihlerinin belirlenmesi kültürün büyük bir etkisi olduğunu söyler.

---

[225] Malik b. Nebi, **Savaş Esintisi ve Sömürünün Gerçeği**, s.23.

[226] Malagaş Güney Afrika ülkelerinden bir tanesidir. Mannoni'nin Malagaşlı çocuğun şahsında ortaya koyduğu tespitler ve yaptığı analizler Afrika halkının genel durumunu yansıtmaktadır. Düşünür bu sebeple Malagaşlı çocuğun davranışlarını Avrupalının davranışları ile kıyaslayarak sömürü psikolojisini bu bağlamda ortaya koymuştur.

[227] Malik b. Nebi, **Savaş Esintisi ve Sömürünün Gerçeği**, s.23.

Yazar, bizleri bu durumun neticesi olarak iki tür farklı şahsiyet ile karşı karşıya bırakmaktadır. Birinci şahsiyetin tabiatında ebeveynin egemen korumasıyla kurulan bağlantı, ebeveyn ile birey arasında dikey ilişkiyi ortaya çıkarırken, ikinci şahsiyetin tabiatında bırakılmışlık duygusunu kabullenip, bağımlılık kompleksine savaş açan ve aşağılık kompleksine karşı mücadele eden bir karakter yer almaktadır.[228]

Malik bin Nebi'ye göre, bu karakter tipleri bilhassa ikinci tip şahsiyet ve bunun gayrısında zikredilen hususların tümü, aslında Avrupalının yerli ile temasa geçtiği an ortaya çıkan sömürü psikolojisinin öncülü niteliğindedir. Ayrıca düşünür, bu temasın genellikle sömürü ile sömürülen arasında meydana gelen bir sömürge savaşı neticesinde ortaya çıktığını söylemektedir. Bin Nebi'ye göre savaş ortamında yaşanılan kaosun tesiri ve sömürünün müdahalesiyle yerlinin geleneksel bağları ile arasındaki ilişki zayıflamaktadır. Bunun ötesinde yerliye farklı seçeneklerde, farklı sosyal yapılar sunulmakta ve bir tanesini devam ettirmesi istenmektedir.[229] Tabii bir durum olarak sömürgeye sunulan seçeneklerde yer alan yapıların, sömürü idaresinin arzuladığı şekilde olduğu rahatlıkla tahmin edilebilmektedir.

'Yerli' bu yeni bağları ya ortadan kaldırmaya çalışmaktadır ya da bunları benimseyerek 'bağımlılık' kompleksine kapılıp zaten zayıflamış olan geleneksel bağlarını da yok olmaya mahkûm etmektedir. Sömürü, geleneksel bağların faydasızlığını ortaya koymak için yaptığı çalışmaların meyvesini kısa süre içerisinde almaktadır. Bu durum karşısında 'yerli'nin gösterdiği yaklaşım, tıpkı Malagaşlı çocuğun davranışlarına benzemektedir. Sömürü ise bünyesinde barındırdığı ikincil tipin karakteristik özelliklerini yerli üzerinde kullanmaktan geri durmamaktadır. Bunun için, işgal altındaki ülkelere yeni bağlar sunarken, aynı zamanda kendisine koruyucu misyonunu yüklemekte ve kendisini onlara bu şekilde tanıtmaktadır.

Mannoni'nin ortaya koyduğu bulguların neticesinde Malik bin Nebi sömürge ülkelerindeki gençleri yazarın tarif ettiği şekilde Malagaşlı çocuğun durumuna benzetir. Buna göre Malagaşlı çocuğun ebeveyninin otoritesi ve gücü karşısında

[228] Malik b. Nebi, **Savaş Esintisi ve Sömürünün Gerçeği**, s.23-24.
[229] Phılıp G. Altbach, Gaıl P. Kelly, **Sömürgecilik ve Eğitim,** s.126.

duyduğu çaresizlik ve kapıldığı 'bağımlılık' kompleksi gibi sömürge ülkelerindeki gençler sömürü karşısında bırakılmışlık hissini yaşamaktansa, hâkim iradeye bağımlı olmayı tercih etmektedir. Fakat Bin Nebi bu durumun tüm Kuzey Afrika ülkeleri için geçerli olmadığını söyler. Bin Nebi'ye göre Cezayir halkının uzun bir süre bağımlılık kompleksiyle yaşadığı kabullenilse dahi onun bu hali Malagaşlıların durumu ile kıyaslanacak seviyede değildir. Zira Cezayir toplumu sömürüye karşı verdiği bağımsızlık savaşı ile geç de olsa rüşte ermiş ve çocukluk evresini atlatıp olgunluk çağına ulaşmıştır.[230]

Bütün bunların yanısıra Malik bin Nebi'ye göre sömürü psikolojisinin derinliklerinde yatan, ancak dikkatli bakıldığı takdirde fark edilecek olan bir unsur daha vardır ki; o da sömürünün psikolojisinde şiddetle yer alan kin duygusudur. İlginçtir ki bu kin duygusunun yönelimi, 'yerli' halka karşı değildir, aksine sömürü bu duyguyu bizzat kendi milletinden olan kimselere karşı beslemektedir. Sömürü işgal ettiği bölgenin dışında ikamet eden Avrupalılardan pek haz almamaktadır. 'Yerli' üzerinde kurduğu baskı ve tahakkümün, daha kaba bir ifadeyle zorbalığın Avrupalıların nezdinde pek kibar bir tutumla karşılanmayacağını bildiğinden, bu durumu gizleyebilmek için adeta çırpınmaktadır. Bin Nebi bu tavırların suç kompleksi neticesinde ortaya çıktığını söylemektedir. Buna göre sömürü yaptığı suçun farkında olduğundan, buna şahit olunmasını istememekte bilakis yaptıklarına şahit olanlardan nefret etmektedir. Mannoni sömürünün insansız bir dünya yaratma peşinde olduğunu söylerken, Bin Nebi bu söyleme katılmayıp sömürünün asıl olarak şahitsiz bir dünya oluşturma[231] arzusu olduğunu iddia etmektedir. Nitekim sömürünün, Malagaş halkının durumunu araştırmak için gelen heyeti karşılama şekli veya Konstantin'i ziyarete gelen din adamlarına Avrupalının bakışı, Bin Nebi'nin iddiasını temellendirmekle beraber aynı zamanda doğrulamaktadır.

[230] Malik bin Nebi'nin olgunluk çağı ile kastettiği durum, bireyin ebeveyninin otoritesinden ve onun gücü karşısında yaşadığı acizlikten kurtulduğu çağdır. Malik b. Nebi, **Şurutun-Nahda,** İkinci bölüm

[231] Malik b. Nebi, **Savaş Esintisi ve Sömürünün Gerçeği,** s.23.

2.2.2. Sömürünün Metotları

Totaliter sömürgeciliğin yayılış sahası maddi alanla sınırlı kalmamıştır. Bilakis insanların akıllarını ve kalplerini, duygu ve düşüncelerini kuşatabilecek kadar geniş bir çerçeveye sahiptir. Sömürgeciler, kaleyi içten kuşatmaya çalışmışlar bunun için öncelikli olarak bireylerin fikir dünyalarını ve zihinsel paradigmalarını, temel hedef alanları olarak belirlemişlerdir. Bununla birlikte sömürü kendi faaliyetlerini gerçekleştirirken belli bir metottan yoksun bir şekilde hareket etmemiş ve teknik planlardan soyutlamamıştır. Aksine kendisine has metodu ile belli bir plan ve program çerçevesinde ince bir şekilde çalışmıştırr. Paris' te açılan "**sömürü okulu**"[232] ve bu bağlamda yaptıkları çalışmalar, sömürü idaresinin söz konusu emellerini gerçekleştirmek için ortaya koydukları faaliyetlerin açık bir örneğidir.

Sömürü okulu, sömürge halkın aklını sömürmek ile görevlendirilmiştir. Bu doğrultuda halkın sosyal bünyedeki hareketleri ve yaşam düzenleri ile yakından meşgul olmaktadır. Bin Nebi, bunun için sömürünün sömürge toplumlarındaki bir çaycının açmak istediği dükkâna dahi müdahale etmeye çalıştığını söyler.[233] Sömürü, mekânının tabelasına mutlaka ticari bir unvan yazmasını şart koşarak, kişiye sezdirmeden onun aklı ve fikriyatı üzerinde tahakküm kurmaktadır.

Malik bin Nebi'ye göre, sömürgeci idarenin teknik planlarından bir tanesi de gün geçtikçe sayılarını çoğalttıkları ve hemen hemen her bölgede işlevsellik kazandırdıkları "**bilimsel akademiler**" dir. Bu akademilerin temel vazifesi, sömürge politikalarını oluşturmak ve halkın üzerindeki etkisini gözlemleyerek politikalarının farklı boyutlarını geliştirmek ve bu hususta idareye bilgi vermektir. Bu bağlamda sömürgenin hizmeti için açılmış "Paris Sömürge Bilim Okulları"[234] bahsi geçen politikalar için somut bir örnek niteliğindedir. Bir de bu okullarda düzenlenen programları toplumun ihtiyaçlarına ve toplumsal şartlara göre düzenlemek için sömürge sözleşmeleri mevcuttur. Bunun yanında sömürü, düzenledikleri konferanslarda sömürge halkının ruhuna gayelerini ve sömürü misyonlarını empoze

[232] Malik b. Nebi, **İslam Davası**, s.134.
[233] Malik b. Nebi, **İslam Davası,** s.145.
[234] Malik b. Nebi, **İslam Davası**, s.134.

etmektedir. Sömürünün sembol isimlerle düzenledikleri konferanslara Volta Konferansı, Notrdamus Dostları Konferansı vb. örnek olarak verilebilir.[235] Şüphesiz bütün bu faaliyetler sömürünün arzularını ve hedeflerini, bunlara ulaşabilmek için yapılması gereken etkinlikleri ve izlenmesi gereken politikaları konu edinmektedir.

Fransız hegemonyasının Cezayir halkı üzerinde kurduğu baskı faaliyetleri totaliter sömürgeciliğin yansıması olarak ele alınabilir. Zira Fransız idaresi yaptırımlarını uygularken, yalnızca Cezayir topraklarına sahip olma emelini taşımıyordu. Bunun ötesinde milli bilincini kaybetmiş, milli kültürden uzak, dinine ve geleneklerine yabancı, otoritenin her istediğini yerine getiren ve adeta düşünme yetisini kaybederek mevcut rejime kayıtsız şartsız itaat eden bir topluluğa sahip olmak istiyordu. Amaç, arzularına ulaşabilmek için kendilerine hizmet edecek aynı zamanda Fransızlaşmış bir Cezayir halkı oluşturmaktı.[236] Bu bağlamda, sunulan yöntemler çerçevesinde yaptıkları uygulamaların neticesinde ortaya çıkan ürünler, totaliter sömürgeciliğin arzuladığı sonuçlardı. Bunu anlayabilmek için Cezayir'de yaşanan bazı olaylara temas edilmesi ve sömürgeciliğin metotlarının bu çerçevede ortaya konulması gerekmektedir.

Malik bin Nebi, sömürünün yerleştikleri kentlerde o kentin **ileri gelen insanlarını, soylu ve şerefli olanlarını hedef alanlarına alarak onların itibarını sarsmak ve toplumsal sahadaki nüfuzlarını kaybettirmek** için çalıştıklarını söyler.[237] Seçkin insanlar halkın değerlerini temsil ve muhafaza ettiğinden sömürü amaçlarına ulaşmak için onları kullanmaktadır. Bu sömürünün sosyal bünyeyi zayıflatmak için uyguladığı politikalardan yalnızca bir tanesidir. Nitekim Neml suresi 34. ayet-i kerime sömürü politikasını açık bir şekilde gözler önüne sermektedir. "Zalim krallar bir ülkeye girdikleri zaman, şüphesiz orayı ifsat ederler, şerefli insanlarını düşük kılarlar. Bunlar, işte böyle yaparlar."[238] Malik bin Nebi bu durumun Cezayirdeki çok basit olayalarda bile rahatlıkla görülebildiğini söyler. Örneğin Cezayir'de bir Fransız polisinin sermayesini çıkarabilmek için mendil satan

[235] Malik b. Nebi, **İslam Davası**, s.134.
[236] Ageron, **Tarihü'l Cezairü'-l Muasıra**, s.106.
[237] Malik b. Nebi, **İslam Davası**, s.135.
[238] Kur'an'ı Kerim, **Neml Suresi**, 34.ayet.

çocukları kovaladığı sıklıkla karşılaşılan bir manzaradır. Çocuklar adeta tehlikeli ve gizli bir iş yapıyormuş gibi onları kovalayan ve tezgâhlarını dağıtan memurların, aynı şekilde yol kenarında durup dilenen çocukları görmezlikten geldiği, onlara müdahale etmediği görülmektedir. Böylesi basit olaylar sıradan gelebilir ve bunu sömürü politikası ile ilişkilendirmek güç gelebilir. Fakat yukarda değindiğimiz ayeti kerimede geçen "zalim kralların hükmettikleri yerlerde halkın şerefli olanlarını düşük kılması" ifadesinin gerçekliği verdiğimiz misalin içinde yatmaktadır. Bin Nebi'ye göre bu basit manzaralar aslında sömürü politikasını ve sömürü felsefesini açık bir şekilde gözler önüne sermektedir.[239]

Malik bin Nebi, sömürgeciliğin metotlarından bir tanesinin; **halkın onurunu zedeleyen, onun şeref ve hayâ duygularını yok eden ve sosyal hayatın temelini sarsmaya yönelik eylemlerde bulunmak** olduğunu söyler.Sömürü inşa ettiği yeni hareket metotları ile bireyin varlığı karşısında durarak onun uyanışına mani olmaya çalışmaktadır. Nitekim sömürü, ıslahat hareketlerinin başlattığı "İslami Uyanış" hareketinin karşısında da durarak İslam toplumunu bozguna uğratacak eylemlerde bulunmuştur. Sömürge idaresi Müslümanlara ideolojik yönden yaklaşarak, "modernizm ve çağdaşlık" adı altında İslami geleneklerin çağ dışı olduğunu benimsetmeye çalışmaktadır.[240] Bunun için İslami geleneklerin uygulayıcılarını çağdışı, dar düşünceli ifadeler ile tanımlamaktadırlar. Dahası bu tanımlamalarına uygun olması için dar düşünceli gördüğü akademisyenlerden, gerici hocalardan bir grup oluşturarak modernizm kisvesine karşılık olarak halka sunmaktadırlar. Bin Nebi'nin kanaatine göre sömürünün bununla hedefledikleri; İslam medeniyetinin ulvi değerlerini Müslümanların gözünde küçülterek Müslümanların geleneklerine olan bağlılıklarını yitirmelerini sağlamaktır.[241]

Sömürgecilik bu noktada muvahhidler sonrası **insanın zaafını kullanmaktan geri durmamıştır**. Muvahhidler sonrası insanın eseri olan kentleri kendisinden sonra dolaşarak orada tanık olduklarını, insanların yaşayış biçimlerini alıp Müslüman toplumların karşısına çağ dışı İslam gelenekleri diye sunmaktadır. Bin Nebi'ye göre

[239] Malik b. Nebi, **Vichetü'l-Alemi'l-İslami,** s.48.
[240] Malik b. Nebi, **İslam Davası**, s.137.
[241] Malik b. Nebi, **Vichetü'l-Alemü'l-İslami,** s.110-111.

sömürgeci bu politikası ile sömürü ve sömürülen arasındaki kavganın ve mücadelenin yönünü sömürülen ile sömürülenin tarafına çekmiştir.[242] Dolaylı olarak bu politikanın Müslümanları birbirine düşürdüğünü ve İslam toplumunda husumetin oluşmasına sebebiyet verdiğinin söylenmesi mümkündür.

Sömürünün sömürge politikalarından diğer bir tanesi de; "**karıştırma/bulandırma" politikasıdır.**[243] Sömürgeci kendi çıkarlarına ulaşabilmek, emellerini gerçekleştirebilmek için insanların onurunu ve haysiyetini hiçe saydığı gibi, sömürge halklarının zihin dünyalarındaki durgunluğu ve saflığı bozmaktan geri durmamaktadır. Şüphesiz sömürüye bu düşünceyi ilham eden şey arzu ve ihtiraslarıdır. Temiz ile kirliyi karıştırıp ortaya çıkan bulanık düşünceleri insanlara saf/katışıksız fikirler olarak sunmak sömürünün sıradan hamlelerinden yalnızca bir tanesidir. Bin Nebi buna örnek olarak Mısır'da dağıtılan Kur'anlardan bahsetmektedir. Sömürü dağıttığı bu Kur'an'lar ile Müslümanların tahayyülündeki ulvi İslami değerleri kirletmeye çalışmaktadır. Bu politikayla hedefledikleri temel şey; İslam düşüncesini temellerinden çökerterek Müslümanların direncini kırmak ve İslam toplumunu bozguna uğratmaktır. Hatta Bin Nebi o sıralarda Paris'te bulunan bir profesörden "Madem ki Allah Kur'an-ı korumayı vaat ediyor ve bunu Müslümanlara bildiriyor. O halde Kur'an'ın, Müslümanların korumasına ihtiyacı olmamalıdır" ifadelerini işittiğini söyler.[244]

Sömürgeci bu politikasını bulandırma, karıştırma, saptırma ve ifsat etme temelleri üzerine inşa etmektedir. Bununla birlikte sömürgeci Müslümanların hayatının her alanına müdahil olmakta ve bunu yaparken "bir motorun dişlileri arasına karışan kum taneleri gibi" misyonunu inceden inceye ruhlarına işlemektedir. Bundan dolayı sömürgecilik İslam dünyasında yaşanan kaosun, dış cephedeki en büyük sorumlusu olarak nitelenebilir. Bu ayrıntıların gözden kaçırılması veya İslami değerlerin üzerinde oynanan oyunların fark edilmemesi mümkün değildir.

[242] Malik b. Nebi, **Sömürge Ülkelerde Fikir Savaşı,** s.23-26.
[243] Malik b. Nebi, **İslam Davası**, s.138.
[244] Malik b. Nebi, **İslam Davası**, s.138.

Sömürünün "bulandırma politikasıyla" karıştırılmaması gereken bir başka politika daha vardır ki; Bin Nebi sömürünün onunla dünyaya yeni bir boyut açmayı hedeflediğini söyler. Söz konusu politika '**kaynaştırma**'[245] politikasıdır. Yabancı bir ordu, yerli bir halkın topraklarına ayak basıp orayı işgal etmeye başladığı zaman, bu işgal ya geçici süreliğine olur ki, bu durumda yerli halkın çok sağlam bir mücadele vererek işgalcilere galip gelmesi gerekir. Ya da halk teslimiyetçi bir anlayışla "kader"i sorumlu görüp yaşadıklarına boyun eğer ve bunun neticesinde sömürünün getirdiği unsurları kendi değerleri içerisine alarak ve bunları öğüterek zaman içerisinde yeni değerler üretir. [246]

Geçici işgalin yaşandığı bölgelerde halk egemen gücün isteklerine bir süreliğine boyun eğer ve işgalin etkileri de geçici süreliğine devam eder. Fakat işgalin belli bir süre ile sınırlı olmadığı ve kaynaştırma politikasının hâkim olduğu bölgelerde hayat tümüyle farklı bir şekle bürünür ve sosyal yaşam yeni bir boyut kazanır. Elbette bu durumun etkileri yaşamın her türlü safhasını kuşatır, tesirleri ise geniş çaplı ve uzun süreli olmaktadır. Bu kaynaştırma politikası bazı durumlarda halkın kaderini mutlak surette değiştirmektedir. Bin Nebi, yaşanan değişmenin sonucunda, **eski yaşantısından iz taşımayan farklı bir yapıya sahip yeni bir toplumun ortaya çıktığını söyler**. Bu toplumun oluşturduğu değerler bazen ağırlıklı olarak bir tarafın özelliklerini yansıtırken, bazen de aksine sömürünün sahip değerler sömürgeye baskın gelmektedir.

Kaynaştırma unsuru etkisini aile potası ve ırksal yapılar üzerinde de göstermektedir. Nitekim iki farklı yapıya sahip kişilerin bir araya gelmesi ile oluşan ailenin bünyesinde, farklı bir ırkın oluşması gayet tabii bir durumdur.

Bu genel değerlendirmelerden sonra Fransa'nın Cezayir'i işgal boyutlarını ele alınacak olursa, Bin Nebi'nin düşüncesine göre, sömürü Cezayir'e ne geçici bir işgal için ne de kaynaştırma politikasını uygulamak için gelmiştir. O, Cezayir'de bizzat kendisi[247] vardır. Bu nedenle Cezayir halkının geleneklerini ve İslam medeniyetinin

[245] Malik b. Nebi, **Savaş Esintisi Sömürünün Gerçeği,** s.31.
[246] Malik b. Nebi, **Savaş Esintisi ve Sömürünün Gerçeği**, s.31.
[247] Malik b. Nebi, **Savaş Esintisi ve Sömürünün Gerçeği**, s.32.

değerlerini kendi değerleri ile kaynaştırmaktan öte, İslam geleneğini yok etmeye, tarihe bıraktığı izleri silmeye çalışmaktadır. Sömürü bunun için önce Cezayir'deki üretim araçlarına el koyarak halkı ekonomik güçten yoksun varlığını idame ettirebilmek için kendisine bağımlı bir hale getirmeye çalışmaktadır. Nitekim zihinsel üretim açısından Fransa Cezayir'den daha güçlüyken, Cezayir sahip olduğu verimli toprakların tüm ürünlerinden faydalanamamaktadır. [248]Bu durumun temel sebebi, yukarda ifade ettiğimiz şekilde sömürünün, sömürgenin tüm üretim araçlarına el koyarak, onu mevcut imkanlarından mahrum bırakmasıdır.

Sömürü sömürgenin elinde onu güçlü kılacak çok küçük imkânlara dahi sahip olmasına tahammül edemediğinden, Cezayir'in verimli topraklarına da el koyarak hem zihinsel üretim konusunda, hem de ekonomik üretimde en yetkin mercii olmak istemektedir. Bu durum Cezayir'de sınıf ayrımının ortaya çıkmasına da neden olmaktadır.[249] Bunun yanında Bin Nebi, Fransa'nınatom çağına ulaşmışken, Cezayir'in teknik anlamda en basit bir üretimi bile yapmaktan aciz olduğunu söyler.[250] Fransa zaman ilerledikçe hayatın her alanında ilerleme kaydederken, Cezayir gün geçtikçe gerilemektedir. Şüphesiz bu durum, sömürünün Cezayir'de politikalarını uygulamakta ve hedeflerine ulaşmakta büyük bir başarı elde ettiğinin göstergesidir.

Cezayir halkının geri kalmışlığının sebepleri irdelenecek olursa, yine sömürünün politikaları arasında yer alan '**yönlendirme**' unsuru ile karşı karşıya kalınmaktadır. Daha önceki bölümde sömürünün tahakküm kurduğu alanlardan biri olarak eğitimi ve sömürünün onun üzerindeki tesirini ele alınmıştı. Mesela (o dönemde) Fransa'da yükseköğrenimde okuyan öğrenci sayısı yaklaşık 300.000 bin kadar iken, Cezayir'de bu rakam yaklaşık olarak 300 civarındadır.[251] Aradaki uçurum bu durumun sömürü faktörü dışında izah edilecek başka bir yönü olmadığını göstermektedir. Mühendislik veya tıp bölümlerinde okuyan öğrencilerin asıllarına bakıldığı zaman bu alanlarda Fransız öğrencilerin sayısının epey yoğunlukta olduğu,

[248] Malik b. Nebi, **Savaş Esintisi ve Sömürünün Gerçeği**, s.33.
[249] Jean Paul Sartre, **Sömürgecilik Bir Sistemdir,** Çev: Süheyla N. Kaya, Belge Yayınları, İstanbul, 1996, s.108.
[250] Malik b. Nebi, **Düşünceler**, s.78.
[251] Malik b. Nebi, **Düşünceler**, s.34.

Cezayirli gençlerin ise ağırlıklı olarak pazar veya ahşap sektöründe olduğu görülecektir. Malik bin Nebi bu durumun tesadüfen oluşmadığını söyler. Aksine düşünüre göre, bu durum sömürü hegemonyasının yerliyi yönlendirdiğinin, bilhassa onun bilim ve teknoloji alanında ilerlemesine mani olmaya çalıştığının göstergesidir. Sömürünün bu politikayla ulaşmak istediği nihai hedefi; yerlinin sanayi alanında zayıf kalmasını sağlamak aynı zamanda diplomalı küçük burjuva sınıfı oluşturmaktır. Nitekim söz konusu yönlendirme politikasının hayata geçirilmesi ile sömürü bu arzusuna başarılı bir şekilde ulaşmıştır.

Bütün bunların yanında sömürgeciliğin politikaları arasına "**imar projesinin**" ilave edilmesi mümkündür. Sömürü bu politikası ile **İslami mimari tarzını insanların hafızalarından silmeyi ve İslami unsurların günlük hayattaki etkisini azaltmayı amaçlamaktadır**. Bundan dolayı Cezayir'de mevcut olan şehir tipine müdahale etmekte geç kalmamıştır. Bin Nebi sömürgenin bunu gerçekleştirmek için halkın çok zor şartlar altında inşa ettiği geleneksel şehir tipine "bidon şehir tipine" müdahale ederek kendi müdahele ve kontrolüne uygun "silo şehir tipine" geçilmesi yönünde Cezayirlilere baskı yaptığını söyler.[252] Ayrıca sömürge, bunu yaparken silo şehir tipine geçenlerin evini sömürge evi olarak işaretlemeyi ihmal etmemiştir. Yapılan damgalama ile yerli halk ile sömürge halkı ayrıştırılmakta bir nevi aralarına duvar örülmektedir. Söz konusu durum sömürünün yerli halk üzerindeki yaptırımlarının gerçekleşmesini kolaylaştırmaktadır.

Sömürgeciler imar projelerinin uzantısı olarak yerleştikleri şehirlerde bulunan ve uzun zamandır Cezayir'de **işlerlik halinde olan birçok sosyal yardımlaşma kurumunu yıkmışlardır**. Örneğin Cezayir'de yetim kız çocuklarını büyüten ve evlendiren bir kurum vardı. 1830'dan sonra Fransız bir hanım kurumun idaresini üstlenmişti. Kendisi yaşadığı müddetçe kurum faaliyetlerini gerçekleştirmeye devam etmiştir. Fransız Hanım hayatını kaybettikten sonra söz konusu hayır kurumunun da hayatiliği son bulmuştur. Artık sadece resmi kayıtlarda ve Cezayirli ailelerin hafızlarında güzel bir anı olarak var olacaktır. Yine bunun gibi Konstantin'de "Salah

[252] Bidon şehir tipi Cezayirlilerin İslam mimarisine ve estetiğine uygun şekilde güçlükle inşa ettiği şehir tipidir. Silon şehir tipi ise Fransızların inşa ettiği Fransız kültürünün izlerini taşıyan ve İslami mimari tarzını hafızalardan silmeyi amaçlayan şehir tipidir. Malik b. Nebi, **İslam Davası**, s.140.

Bey Kulübü" adıyla açılan sosyal yardımlaşma kuruluşu mevcuttu. Eğitime ve sosyal faaliyetlere önem veren Salah Bey isimli bir zat tarafından gençleri kültürel etkinliklere teşvik etmek amacıyla kurulmuştu. Fakat ne yazık ki, sömürü idaresinin emriyle kulübün faaliyetlerine son verildi ve kulüp kapatıldı.[253]

Sömürünün söz konusu politika bağlamında sebep olduğu tahribatların alanı yalnızca sosyal yardımlaşma kuruluşlarıyla sınırlı kalmamıştır. İslam sanatları arasında büyük yere sahip olan ve asırlardır İslam topraklarında yapılmaya devam edilen **süsleme ve minyatür sanatı artık Cezayir'de (o dönem itibariyle) tarihe karışmak üzeredir**. Sömürü bu sanatlarla uğraşan kişileri desteklemek yerine onlara engel olmaktadır. Zira hâkim olduğu bölgede İslami unsurların varlığını ve bunların tesirini görmek istememektedir. Bundan dolayı ince el sanatları, minyatür ve süsleme sanatları da sömürünün müdahalesinden kurtulamamıştır.[254]

Bin Nebi, yaşanan olaylar karşısında Fransız sömürüsüne boyun eğmekten öte her türlü sömürü olgusu ile mücadele ederek, sömürüye karşı koymayı tercih etmiştir.

2.3. SÖMÜRÜNÜN YAYILIŞ SAHASI

Sömürgenin yaşam tarzını şekillendirirken kendi egemenlik alanlarını belirlemeyi ihmal etmeyen sömürü, sömürgenin nefes alabildiği her zaman ve zeminde var olmak istemektedir. Bu sebepten ötürü, çalışmamızın bu kısmını da sömürgecinin kullandığı metot ve strateji zemininde, sömürgenin hayatında kurmuş olduğu tahakkümün sınırlarını incelemeyi uygun bulduğumuzdan, sömürünün yayılış sahasını ele alacağız.

2.3.1. Sömürü ve Eğitim

Sömürgeci sömürgenin ilerlemesine mani olmak için oluşturduğu en büyük handikaplardan bir tanesi de eğitim alanında yaptığı uygulamalardır. Bu durum sadece Fransa'nın Cezayir üzerindeki yaptırımları için geçerli değildir. Sömürü ayak

[253] Malik b. Nebi, **İslam Davası**, s.143.
[254] Malik b. Nebi, **İslam Davası**, s.144.

bastığı her yerde önce o bölgenin halkını cahil bırakacak, onların düşünme yetilerini kısırlaştıracak ve eylemlerini hareketsiz bırakacak yönde politikalar geliştirmiştir. Bu plan ve politikaları doğrultusunda zaruri olarak sömürgeci, ilk önce eğitim sistemi üzerinde söz sahibi olmaya çalışmıştır. Nitekim tarih bu durumun örneklerini Cezayir'de açık bir şekilde göstermektedir. Fransa, Cezayir'i işgal etmeye öncelikle Cezayir halkının aklını sömürüp fikir dünyalarını kuşatma altına almakla başlamıştır. Bunu sağlamanın en kolay yolu ise, halkın eğitim imkânlarını kısıtlayarak onları bilgi ve bilinçten yoksun bırakıp cehaletin karanlığına maruz bırakmaktır. Zira okuyamayan, fikir sahibi olamayan ve düşünemeyen bir bireyin yaşadığı olaylar ve içinde bulunduğu durum karşısında farkındalık düzeyinin yüksek olması beklenemez. Sömürünün bu bilince sahip olması politikalarının yönünü belirlemelerini kolaylaştırdığı gibi, temel hedeflerini eğitim üzerinde yoğunlaştırmalarını sağlamaktadır. Bunun için öncelikle Arap dili üzerinde tahakküm kurmaya çalışmaktadır. Malik bin Nebi'ye göre, İslam ümmeti asırlardır Arap dilinin faziletine ve üstünlüğüne inanmakta ve bunun edebiyatını yapmakla meşgul olmaktadır. Bu durum sömürgecinin Müslümanların bu zaafını fırsat bilerek özellikle muvahhidler sonrası insanın zihninde Arap diline karşı büyük hayranlık oluşturmasına yol açmıştır. İslam ümmetinin Arapça'ya olan zaafı sömürgecinin eliyle pekiştirilince, zamanla Arap diline kutsiyet atfedilmesine hatta Arapça'nın ilahlaştırılmasına kadar gidilmiştir. Düşünüre göre bu algı İslam ümmetinin ilerlemesine mani olmaktadır.[255] Nitekim herhangi bir dilin kutsiyetine inanıp, diğer dilleri küçük görmek ve o dillere karşı mesafeli olmak, farklı milletlerdeki bilim ve teknoloji alanında yaşanan gelişmelerden uzak kalınmasına sebep olmaktadır. Aynı zamanda bu anlayış bireylerin dünya görüşünü kısırlaştırarak farklı yorum biçimleri geliştirmelerini de engellemektedir. Böylece bir zamanlar İslam medeniyetinin çehresini geliştiren unsurlar artık muvahhidler sonrası insanın eliyle ve sömürü politikalarının da desteğiyle (!) İslam medeniyetini defnedilmiş ölü gerçekler haline getirmektedir.

Sömürünün Arap dilini kutsallaştırma ve İslam toplumunu Batı uygarlığının kültüründen ve bilimsel gelişmelerinden uzaklaştırma politikası, sömürgenin

[255] Kureyşi, **Malik bin Nebi'ye Göre Toplumsal Değişim,** s.18-19.

hayatına egemen olmasıyla son bulmaktadır. Söz konusu politika yerini "Arap diline karşı savaş açma"[256] politikasına bırakmaktadır. Bu politika bilhassa kendisini Fransa'nın Cezayir sömürgeciliğinde ortaya çıkarmaktadır. Kanaatimizce sömürünün başta Arap dilini kutsallaştırma çabaları sömürgenin farklı kültür ve medeniyetler ile tanışmasını, bilimsel gelişmelerden uzak kalmasını engellemek amacıyla yapılmıştır. Daha sonra ortaya atılan Arap diline karşı mücadele hareketlerinin bünyesinde ise Cezayir halkının milli kültürünü imha ederek ikinci veya üçüncü dereceden bir Fransız halkı oluşturma gayesi yer almaktadır.[257]

Nitekim Fransız idaresi bu gayesine ulaşmak amacıyla farklı alanlarda pek çok girişimde bulunmaktadır. Örneğin, Cezayir'de Arapça eğitim verilecek bir eğitim müessesinin açılması ve faaliyet göstermesi sömürge amirlerinin iznine bağlıdır.

Çoğu zaman Cezayirli aydınların bu yönde ileri sürdükleri talepleri reddedilmiştir. Bunun yanı sıra Cezayir'de mevcut olan ve Arapça eğitim görülen okulların idaresine derslerin Fransızca okutulmasına yönelik baskı yapılmıştır. Bununla yetinmeyen sömürü, herhangi bir mektup veya belge Arapça yazıldığı takdirde belirtilen adrese teslim edilmemesi yönünde karar dahi çıkartmıştır.[258] Bu durum halkın okuma yazma oranını düşürdüğü gibi Cezayir'de cehaletin artmasına da sebep olmuşturr. Arap diline karşı başlatılan savaşın boyutları, 1938 yılında Arap dilinin yasaklanmasına ve Arapçanın yabancı dil statüsünde telakki edilmesine kadar varmıştır. Cezayir halkının büyük bir kısmı Fransızca bilmemesine rağmen, Fransız Dışişleri Bakanı'nın çıkardığı kanun ile toplumun büyük çoğunluğu eğitim hakkından yoksun ve okulsuz bırakılmıştır.[259]

Ayrıca Kur'an ilimlerinin ve İslam medeniyetinin öğretildiği medreseler ve ilim meclisleri de sömürünün baskısına maruz kalmakta ve her türlü faaliyetleri engellenmektedir. Bütün bunların yanında sömürü Cezayir halkını Fransızlaştırmayı

[256] Şahmerani, **Malik bin Nebi Müfekkiran,** s.35.
[257] Kureyşi, **Malik bin Nebi'ye Göre Toplumsal Değişim**, s.19.
[258] Kureyşi, **Malik bin Nebi'ye Göre Toplumsal Değişim**, s.18.
[259] Kureyşi, **Malik bin Nebi'ye Göre Toplumsal Değişim**, s.18.

ve onları İslam medeniyetinden uzaklaştırmayı arzuladığından okullarda Fransa'nın tarihini anlatan ve Fransız kültür ve medeniyetini tanıtan dersler okutulmaktadır.[260]

Doğrudan İslam dinine ve Müslümanlara bu doğrultuda Arap diline karşı gösterilen ve esneklik payı olmayan bu keskin düşmanca tavır Fransız idaresinin yönetimi değişse de sürekliliğini korumaktadır. Sömürü iktidarların benimsediği ideolojiler ve yönetim biçimleri değişiklik gösterse de "Arap diline karşı savaş açma politikası" üzerinde hemfikir olup, halkı bilinçsizleştirmeye yönelik oluşturdukları politikaları gerçekleştirmek için birlik halinde çalışmaktadırlar. Malik bin Nebi'ye göre, sömürünün Cezayir halkının eğitim seviyesini düşürmek için yaptığı hamlelerden bir tanesi de; Cezayirli gençlerin azmini kırmak ve zihinlerine "ben iyi bir statüye sahip bir işte çalışamam, teknik alanlara yönelik kabiliyetim zayıf, ben yüksek mevkilere gelemem" düşüncesini yerleştirmektir.[261] Ayrıca Bin Nebi'ye göre, psikolojik yönde oluşturulan bu engelin başarılı olmasının temel nedeni sömürünün, Cezayir topraklarına egemen olduğundan beri halkın benimsemiş olduğu "kadercilik" anlayışıdır.[262] Sömürgeciliğin kader olduğuna inanan bir toplum, karşısına çıkan engelleri aşmak adına herhangi bir girişimde bulunma gereği duymamaktadır. Bu durum sömürgecinin misyonunu gerçekleştirmesi için kendisine kolaylık sağlamaktadır.

Malik bin Nebi, sömürgecinin eğitim alanında yaptığı uygulamaların pek çok yönü olduğunu ve Cezayir'de sıklıkla bu uygulamalar ile karşılaşıldığını söyler. Örneğin, yükseköğrenim sınavlarında Cezayirli öğrenciler Fransız öğrencilerden daha başarılı olsa da, sömürü onları üniversitelere almamakta hatta tıp, mühendislik gibi bazı bölümlere girişleri engellenmektedir.[263] Cezayirlilerin temel ihtiyaçlarından biri olan eğitim hakkından yoksun bırakılmaları, özellikle bazılarının sömürünün baskısı ile teknik alanlardan zanaat alanlarına yönlendirilmeleri neticesinde gençlerin çoğunluğunun azminin kırıldığı, gayret ve ilerleme çabalarında azalma olduğu

[260] Cündi, **El-Fikr ve-Sakafatü'l-Muasıra**, s.132.
[261] Malik b. Nebi, **İslam Davası**, s.180-185.
[262] Malik b. Nebi, **İslam Davası,** s.186.
[263] Rabih Amamirah, **Felsefetü'l-İmam Abdülhamid bin Badis: Felsefetuhu ve Cuhuduhu, Fi't Terbiye ve't- Ta'lim** (1889-1940), (Y.Lisans Tezi) Ayn Şems Üniv. Eğitim Fakültesi, 1970, s.114-152.

görülmektedir. Nitekim bu sonuç, sömürünün politikalarında başarılı olduğunu ve nihai hedefine ulaştığını göstermektedir.

Netice olarak denilebilir ki; sömürünün eğitim alanına hâkim olması ve eğitim sistemini dilediği şekilde düzenlemesi, özellikle Arap diline karşı mücadele politikası Cezayir toplumunu cehalete sürüklemiştir. Cehalet ile karşı karşıya kalan halkın bilinçli olması ve yaşadığı dönemin ihtiyaçları bağlamında yaşanılan problemlere çözüm önerileri sunması ve bu bağlamda fikir üretmesi zor olduğundan eğitim alanında oluşturulan boşluk fikir dünyasına da yansımaktadır. Bu bağlamda çalışmanın bundan sonraki bölümünde sömürünün fikir dünyasındaki müdahalesine değinmek uygun bulunduğundan sömürü ve fikir arasındaki ilişkiyi ele alınacaktır.

2.3.2. Sömürü ve Fikir

Sömürünün İslam toplumları üzerinde baltaladığı alanlara değinecek olunursa ilk önce sömürünün İslam düşünce tarihine vurduğu darbelerin ve İslam camiasının fikriyatı üzerinde kurduğu tahakkümün ele alınması gerekir.

Malik bin Nebi'ye göre, Müslümanların ataleti ve gevşekliği dışında düşünce üretme kabiliyetinden yoksun olunmasına sebep olan durumlardan bir tanesi de, sömürünün müdahalesidir. Bin Nebi bu müdahaleyi sömürünün İslam dünyasına bıraktığı ölü fikirler ile açıklamaktadır. O'na göre çağdaş İslam düşünce dünyasında çağın gereklerine uygun yeni bir argüman ortaya koyulmadığı için İslam düşünce mirası ölü fikirler yığınından ibarettir. Ölü fikir, dinamik fikrin kendisinden doğduğu ve beslendiği, asıl kaynaklarına ihanet edilmiş, ana bünyesinden uzaklaşmış, köklerini kaybetmiş ve bundan dolayı halkın düşünce dünyasında kendisine yer edinemeyen ve sosyal bünyeye egemen olamayan fikirdir.[264] Bunun yanında Malik bin Nebi, ölü fikirler pasif olduğundan dolayı tarihteki işlevinin sadece asıl bağlarından ve köklerinden kopmuş bir fikir olmakla sınırlı kalmadığını söyler. Bilakis ölü fikirler, İslam dünyasının uyanışına mani olduğu ve fikir üretme çabalarının karşısında engel oluşturduğu için öldürücü bir niteliğe de sahiptir. Bin Nebi öldürücü fikirleri ise "asıl kültür evrenindeki topraklarda kalan, orda varlığını

[264] Malik b. Nebi, **İslam Dünyasında Fikir ve Put**, s.155.

sürdürmekle beraber kimliğini ve manevi değerlerini kaybetmiş olan fikir" olarak tanımlamaktadır.[265] Düşünür, ölü fikirlerin zamanla kendi içerisinde yaşadığı değişikliklerle öldürücü fikirlere dönüştüğünü ve kendi toplumunda büyük yıkımlara sebep olduğunu söyler. Bununla beraber hem ölü fikirlerin varlığında hem de öldürücü fikirlerin varlığında bir sadakatsizlik ve ihanet söz konusudur. Bin Nebi'ye göre asıl kaynaklarına, düşünce mirasına ve manevi/kültürel değerlerine karşı oluşan bu sadakatsizlik sadece İslam toplumlarına özgü değildir. Aynı faktörler farklı toplumlarda daha büyük etkilere ve daha zararlı sonuçlara sebep olmuştur.

Ölü fikirlerin ve öldürücü fikirlerin tarihteki işlevlerine değinildiği gibi doğduğu toprakların da ele alınması gerekmektedir. Şöyle ki, Bin Nebi'ye göre bu fikirler ne Paris'te, ne Londra'da, ne Sarbonne'de ne de Batı uygarlığının herhangi bir kentinde doğmuştur. Bilakis İslam medeniyetinin hâkim olduğu topraklarda, Fas, Tunus, Cezayir gibi ülkelerde bilhassa cami kubbelerinin ve minare gölgelerinin altında doğmuştur.[266] Bu değerlendirmelerin ışığında görülüyor ki; her toplum kendisini öldürecek fikirleri yine kendi bünyesinde kendi elleri ile oluşturmaktadır.

Malik bin Nebi, Müslüman dünyasının düşünce tarihine virüs gibi yayılan ve İslam coğrafyasını hastalıklı bir toplum haline getiren ölü fikirlerin arka planında sömürünün ve Batı'dan ithal edilen öldürücü fikirlerin var olduğunu söylemektedir. O'na göre Müslümanlar zihinsel ataletin verdiği uyuşukluk ile düşünce üretemeyince fikir dünyasında oluşan boşluğu Batı'dan aldığı ödünç fikirler ile tamamlamaya çalışmıştır.[267] Ödünç olarak alınan fikirlerin zamanla İslam düşünce dünyasına yerleşik bir hal aldığı ve öldürücü bir niteliğe büründüğü görülmektedir. Fakat ölü fikirler ile öldürücü fikirler arasında bir ayrım yapmak gerekirse, ölü fikirler İslam medeniyeti ve İslam düşünce tarihi açısından öldürücü fikirlerden daha büyük tehlike oluşturmaktadır.[268] Nitekim ölü fikirler bünyesinde İslami unsurları taşıdığı ve İslam kültürüne daha fazla uyum sağladığı için, toplumun yapısına etki etmesi daha kolay olduğu gibi, toplumda yayılma süreci de daha hızlı olmaktadır. Müslümanlar

[265] Malik b. Nebi, **İslam Dünyasında Fikir ve Put**, s.155.
[266] Malik b. Nebi, **Savaş Esintisi Sömürünün Gerçeği,** s.132.
[267] Malik b. Nebi, **İdeolojik Savaş Ajanları,** s.69.
[268] Malik b. Nebi, **Savaş Esintisi ve Sömürünün Gerçeği,** s.132.

önlemlerini alıp, ölü fikirleri tasfiye etmezse zamanla İslam düşünce tarihinin yok olmasına sebep olup, bu ölü fikirler İslam toplumunun içinde ırsî bir virüse dönüşebilir. Öldürücü fikirler ise, Batı'dan alındığı ve kültürel değerlere mutabık olmadığından dolayı halka empoze edilmesi zor olduğu gibi halkın bunları rahatlıkla benimseyip hayatına uygulaması da kolay değildir.[269] Bin Nebi'ye göre öldürücü fikirler İslam düşünce tarihine, muvahhidler sonrası insanın varlığı ile beraber girmeye başlamıştır. Bu fikirler muvahhidler sonrası insanı öldürdüğü gibi, İslam medeniyetine ait unsurları, kültürel ve manevi değerleri çürüterek, Müslüman toplumların yeniliğe ve gelişmeye doğru attığı adımları pasif bir hale getirmektedir.

Fakat şu var ki; Malik bin Nebi, İslam düşünce tarihindeki bu geri kalmışlığın sebebini yalnızca Batı'dan alınan öldürücü fikirlerde aramanın yanlış olduğu kanaatindedir. Zira düşünüre göre eğer söz konusu öldürücü fikirlerin böylesine ciddi bir etkisi söz konusu ise o halde Batı dünyasında bu fikirlerin oluşturduğu tahribatların izine neden rastlanmamaktadır? Veya İslam ülkelerindeki aydınlar niçin Batı'dan devşirilen bu fikirleri alma, dahası bunları özümseyerek hazmetme gereği duymaktadır? İkinci soruya verilecek yanıt pek zor olmasa gerekir. Nitekim Bin Nebi'ye göre İslam düşünce tarihinde Müslümanların karşılaştığı en büyük sorunlardan biri de "entelektüel boşluğa" sahip olmalarıdır.[270] Düşünsel içerik üretme kabiliyetinden yoksun olan kişiler bu boşluğu başkalarının ortaya koyduğu düşünceleri alıp bunları benimseyerek tamamlamaktadır. Bin Nebi'nin kanaatine göre söz konusu Müslüman aydınların Batı'dan bu öldürücü fikirleri alma gereği duymasının sebebi budur.

Malik bin Nebi'ye göre, öldürücü fikirlerin İslam toplumunda yarattığı etki ile Batı dünyasında yarattığı etkinin aynı seviyede olmamasının temel nedenlerinden bir tanesi de kültürel faktörlerdir.[271] Batı kültürü özünde öldürücü bir etkiye sahip değildir, nitekim böyle olsaydı Batı medeniyetine ait unsurların da zaman içerisinde zayıflayıp yok olması gerekirdi. Bin Nebi İslam düşünce dünyasında yaşanan bu kopukluğun ve entelektüel boşluğun sebebini, İslam medeniyetine ait unsurların ve

[269] Malik b. Nebi, **İslam Dünyasında Fikir ve Put**, s.152-153.
[270] Malik b. Nebi, **Savaş Esintisi Sömürünün Gerçeği**, s.131, **İdeolojik Savaş Ajanları,** s.60.
[271] Malik b. Nebi, **Düşünceler,** s.144.

manevi değerlerin hem sosyal sahada hem de bireysel sahada muhafaza edilmemesi olarak zikreder. Bunun yanı sıra İslam coğrafyasında kültürel bağların zayıflaması, ölü fikirlerin varlığını devam ettirmesini sağladığı gibi öldürücü fikirlerin etkili olmasını da kolaylaştırmaktadır. Müslüman aydınlar Batı'nın öldürücü fikirlerini sahiplenip kendi eylemleri ile İslam medeniyeti için tehdit oluştururken, İslami unsurları ve kültürel değerleri yaşatmaya çalışan bununla beraber Batı'nın diri ve diriltici fikirlerini almaktan geri durmayan mütefekkirler elbette vardır. Nitekim Muhammed İkbal'in "İslam'da Dini Düşüncenin Yeniden İnşası' adlı eserinde Batı'nın öldürücü fikirlerini benimsemek yerine diriltici fikirlerini aldığı ve İslam dünyasındaki kültür sorununa değindiği görülmektedir. [272]

İslam medeniyetine ait unsurların öldürücü fikirlerin etkisiyle tahribata uğramasının sorumlusu Batı kültürünün doğasında yer almamaktadır. Aksine asıl sorun Müslümanların Batı medeniyeti ile kurduğu ilişkidedir. Bu durumu daha iyi anlayabilmek adına İslam toplumu ile Japon toplumu kıyaslanabilir. Japonların ve Müslümanların Batı dünyasına açılması ve Batı kültürünü yakından tanıması aynı döneme denk gelmektedir. Fakat yaklaşık 1860 senesinde Batı uygarlığı ile tanışan toplumların bugün geldikleri nokta aynı değildir.[273] Japonya bilim, teknoloji sanayi ve eğitim alanlarında mucizevi buluşlara imza atarak, uluslararası alanda kendisinden söz ettirirken, İslam dünyası hala tam anlamıyla uyanışını gerçekleştirememiştir. Kuşkusuz bu durum Japonya'nın Batı'nın diriltici fikirlerinden daha fazla istifade ettiğini ve kendi topraklarındaki ölü fikirleri tarihe gömdüğünü göstermektedir. O halde açıkça görülmektedir ki; sorun Batı kültürünün doğasında değil Müslümanların onunla kurduğu bağlarda yer almaktadır. Nitekim İslam toplumu muvahhidler sonrası insanın kendisine miras bıraktığı ölü fikirlerin felcine uğramış ve bu hastalıktan hala tam anlamıyla kurtulamamıştır.

2.3.3. Sömürü ve Kültür

Herhangi bir fikrin bir toplumda karşılık bulması, o toplumun bünyesine yerleşmesi ve o toplumda varlığını sürdürmesi, söz konusu toplumun kültürel

[272] Malik b. Nebi, **Düşünceler**, s.136.
[273] Malik b. Nebi, **Çağdaş Temel Konular,** 49-60, **Düşünceler**, s.136.

ilişkiler ağının yapısına bağlıdır.[274] Nitekim bir önceki bölümde ele aldığımız ölü fikirlerin, İslam düşünce tarihinde ve İslam medeniyetinde büyük bir fikir boşluğu oluşturmasının ve hala Müslüman Arap coğrafyasında etkin olmasının temel sebebi İslam toplumunda mevcut olan kültür krizidir. Söz konusu kültür krizini anlamanın yolu kültürün ne olduğunu bilmekten dolayısıyla sağlıklı bir kültür tanımı yapmaktan geçer. Malik Bin Nebi'nin ifadesiyle kültür; belirli bir toplumda ferdin hayat tarzının ve yaşam biçiminin belirlenmesinde etkili olan, buna bağlı olarak ferdin davranışlarını yönlendiren içsel ve dışsal faktörlerin tamamıdır.[275] Bir başka deyişle kültür; bireyin yapısını ve kişiliğini oluşturan çevresel etkenlerin tamamıdır. Bu bakımdan mütalaa olunursa kültürün bireye kimlik kazandırma işlevine sahip olduğu söylenebilir. İslam ülkelerinde kültürel hayat sahasında aksaklıklar yaşanmasının ve bunların zamanla çözüme kavuşturulması yerine daha çok yayılmasının temel sebebi insani ilişkilerin zayıf olması ve sosyal değerlere sahip çıkılmamasıdır. Nitekim bu durumun örneklerine Bin Nebi'nin yaşadığı deneyimlerde rastlanılmaktadır. Birincisi Bin Nebi'nin *Kur'an Mucizesi* adlı eserini yayımlaması ile ilgili hatıratıdır. Bin Nebi *Kur'an Mucizesi* kitabını Müslüman gençliğe hitaben kaleme alır; fakat dili Fransızcadır. Mütefekkir, kitabının Arapçaya çevrilmediği müddetçe hedef kitlesine ulaşamayacağını ve bu şekilde maksadının hâsıl olamayacağını düşünmektedir. Bin Nebi bu sebeple kitabını, çevirisinin yapılabileceği ülkelere göndermeye karar verir; fakat bu ülkelerin çoğunluğu ya sömürü ülkesidir ya da sömürünün denetimine tabi tutulmaktadır. Bundan dolayı kitabını İslam ülkelerindeki tanınmış şahsiyetlere göndermeye karar verir. Kitabın bir nüshasını tanınan bir Arap kralına, diğer nüshalarını da başka ülkelerdeki idarecilere ve ilim ehline gönderen Bin Nebi, yaklaşık 10 yıl beklemesine rağmen olumlu veya olumsuz manada herhangi bir yanıt almamaktadır.[276] Bin Nebi'ye göre bu durum söz konusu kültür krizinin mutlak bir örneği olarak gösterilmese dahi kültürel krize yol açan sebeplerden bir tanesine işaret etmektedir. Düşünür, "Müminler ancak kardeştirler" ayetindeki hakikatin Müslümanlar arasında pratikte yaşanmadığının, bununla ilintili olarak İslam toplumunda kimlik krizinin mevcut olduğunun kanaatindedir. Ayrıca O'na göre,

[274] Malik b. Nebi, **Düşünceler**, s.171.
[275] Malik b. Nebi, **Düşünceler**, s. 172.
[276] Malik b. Nebi, **Düşünceler**, s. 171.

Müslümanlar arasında yaşanan kimlik krizinin temel sebebi, İslam kültürüne ait unsurların muhafaza edilmemesi ve Müslümanların sosyal değerlerine sahip çıkmamasıdır. [277]

Cezayir'de mevcut kültür boşluğunun sömürünün de müdahalesi ile zamanla esas sorunlardan biri haline gelmesinde Cezayir aydınlarının ve siyaset adamlarının Cezayir halkının sorunlarına yaklaşım tarzlarının büyük payı vardır. Bin Nebi bu durumun açık örneğinin Müslüman aydınların Cezayir'deki cehalet sorununa ilişkin çözüm üretme çabalarında görüldüğünü söyler. Nitekim sömürünün eğitim alanında kurduğu tahakküm ve uyguladığı politikalar neticesinde Cezayir'de büyük bir kuşak cehalet tehlikesi ile karşı karşıya kalmıştır. Dönemin aydınları cehaletin ferdi ve toplumsal boyuttaki tehlikelerine ve olumsuz sonuçlarına değinerek cehaleti "sosyal hastalık"[278] olarak tanımlamış ve buna dair çok sayıda makale kaleme almışlardır. Çeşitli dergi ve gazetelerde yazılar yayınlanmış, birçok yerde cehalet tehlikesine karşın alınması gereken önlemler ile ilgili konferanslar verilmiştir. Yazılan yazılarda ve yapılan konuşmalarda yaşanan olayların sorumlusu olarak görülen temel kitle sömürgeci idare olarak belirlenmiştir. Görüldüğü üzere söz konusu sorunun çözümüne dair öneriler ve girişimler hep teknik boyuttadır. Fakat Cezayir halkının kaderini paylaşan ve İkinci Dünya Savaşından sonra cehalet sorunuyla karşı karşıya kalan Cezayirli Yahudilerin, cehalet meselenin çözümüne ilişkin yaptıkları ugulamalar farklı bir boyuttadır. İkinci Dünya Savaşının ilk sonuçları arasında Yahudi azınlığın siyasi statüsünün değiştirilmesi ve Hitler'in belirlediği şekilde düzenlenmesi yer almaktadır. Buna göre belirlenen şartlarda Yahudilere yönelik çok ağır koşulları barındıran yasalar çıkarılmıştır. Elbette bu yasaların varlığı eğitim sisteminin düzenlemesinde de etkilidir. Fransız idaresinin isteği yönünde oluşturulan eğitim sistemi, Cezayir halkının milli kültürünün imhasına ve Cezayir'de cehalet sorununa yol açtığı gibi aynı durum Yahudiler için de tehlike arz etmekteydi. Fakat Yahudi seçkinleri sorunun çözümü ve tehlikenin ortadan kaldırılması için bir araya gelip konferanslar vermedi veya Yahudi bilginlerinin bu konuya dair makaleler kaleme aldıkları görülmedi. Bunun yerine bir araya gelen Yahudi bilginleri önce

[277] Malik b. Nebi, **Düşünceler,** s.149-152.
[278] Malik b. Nebi, **Savaş Esintisi ve Sömürünün Gerçeği,** s.115.

sorunu nasıl çözeceklerini tartışıp ardından ortak bir tavır belirleyip ona göre hareket ettiler. Buna göre Yahudi toplumunun her ferdi, bilgi seviyesine ve imkânlarına göre ilköğretim, lise veya üniversite düzeyinde dersler vererek gönüllü öğretmenlik yapacaklardı. Yeri geldiği zaman evlerini halka açıp eğitim yuvası olarak kullanmaktan geri durmayan Yahudiler, bu şekilde büyük bir nesli bekleyen cehalet tehlikesine karşı koydular. Savaş herkesçe neticelendikten sonra Mareşal Hükümeti Yahudiler için koymuş olduğu sert istisnai yasalarını kaldırmak zorunda kaldı.[279] Böylece Yahudilerin kendi olanaklarını kendilerinin oluşturması ve eğitim ihtiyaçlarını hükümete bağlı olmaksızın karşılamaları söz konusu yasaların varlığını anlamsız kılmaktaydı. Zira Yahudilerin sömürüye karşı mücadelesi devam ettiği müddetçe, sömürü rejiminin koyduğu yasaların arzuladığı sonuçlara ulaşması mümkün değildi. Ayrıca değinilmesi gereken başka bir husus daha vardır ki; Cezayir halkının baskısı altında olduğu rejim ile Yahudi halkının üzerinde baskı kuran otorite aynıdır. Dolayısıyla tarafların eğitim gördüğü müesseseler, okudukları kitaplar ve tabi oldukları düzen birdir. Bir Yahudi doktor veya mühendis Cezayirli bir doktordan daha bilgin olmadığı gibi bu durumun aksi de düşünülemez. Fakat tarafların cehalet sorunu karşısındaki tutumları ve meselenin çözümüne ilişkin ortaya koydukları çözüm önerilerinde görülen tavırları arasında büyük fark vardır. Cezayirli aydınlar cehalet sorununa çözüm odaklı bakmadığından her türlü girişimleri ve faaliyetleri yalnızca teorik alanla sınırlı kalmıştır. Yahudi bilginleri ise halkı teknik varsayımlarla boğmak yerine, aldıkları kararları pratik alana uygulama neticesinde başarı elde etmişlerdir.[280] Malik bin Nebi'ye göre söz konusu sorun karşısında tarafların farklı yaklaşımlar sergilemelerinde etkili olan iki unsur vardır ki bunlar; "kültür" ve "verimlilik"tir.[281] Cezayir bölgesindeki kültür sorununa ilişkin anlatılan birinci olay Müslümanlar arasındaki kültürel ilişkiler ağının zayıf olduğunu gösterirken, ikinci olayda ise bizzat Yahudi toplumu ile Cezayir toplumu arasındaki kültürel farklılıklarına işaret etmektedir. Bin Nebi ferdi sahada insan ilişkilerinin yönünü belirleyen kültürün verimlilik ilkesi ile yakından ilişkili olduğunu söyler. Nitekim Yahudi bir doktor ile Müslüman bir doktorun bilgi seviyesi aynı olabilir

[279] Malik b. Nebi, **Düşünceler**, s.174.
[280] Malik b. Nebi, **Düşünceler**, s. 175.
[281] Malik b. Nebi, **Düşünceler**, s. 176.

fakat belirli bir sosyal hadise karşısında takınacakları tavır aynı olmamaktadır. Bu farklılığı belirleyen temel etken toplumların sahip olduğu farklı kültürlerdir. Sömürü Cezayir'de halkın sosyal hayatının derinliklerine inerek İslam kültürüne ait unsurları Müslümanlara sezdirmeden zamanla yok etmiş, onun yerine kendi amaçları doğrultusunda Fransız kültürüne ait unsurları yerleştirmiştir. Bin Nebi'ye göre bu sebepten ötürü Müslümanlar arasında hala birtakım olumsuz sonuçlarına rastlanılan büyük bir kültür krizi meydana gelmiştir.

Malik bin Nebi, kültür sorunun mevcut olduğu bir bölgede kültürel ilişkiler ağının güçlü olmadığı gibi toplumun ve ferdin verimliliğinin de söz konusu olmadığını söyler.[282] O halde sorulması gereken temel soru şudur. Bir toplumda kültürel ilişkiler ağını kurmak ve o toplumdaki fertlerin verimlilik düzeyini arttırmak için yapılması gerekenler nelerdir? İslam dünyasındaki kültür sorunun çözümü neye bağlıdır? Kuşkusuz bu soruya verilecek yanıt bilgi ile ilişkili değildir. Nitekim Bin Nebi de bu sorunun bilgi düzeyi ile alakalı olmadığını söyler. O'na göre kültür bir toplumun yaşam tarzını ve bakış açısını şekillendirdiğinden bu bakış açısının oluşmasında toplumun bilgi düzeyi etkili olmasına rağmen, bilgi düzeyi kültürü belirleyen temel faktör değildir. Bu iddiayı temellendirmesi açısından Cezayir toplumu ile Yahudi toplumunun bilgi seviyesinin aynı olması, aynı okulları okuyup aynı kitaplardan beslenmesine rağmen cehalet sorununun çözümüne ilişkin bakış açılarındaki farklılığın arasındaki mesafe daha önceki bölümde zikredilmişti. Dolayısıyla bu noktada kültür kavramı ile bilgi kavramının birbirinden ayrılması gerekir.

Malik bin Nebi, İslam dünyasındaki kültür sorununa çözüm bulmanın yolunun öncelikle kültürün ne olduğunu ve kültürün kapsamını bilmekten geçtiğini söyler. Bu bağlamda kültürü; ahlak, estetik, pratik mantık ve bilim şeklinde dört ana bölümün senteziyle oluşan bir kavram olarak tanımlar.[283] O halde kültürün bu tarifine bağlı olarak, kültür kavramını oluşturan bölümlerin kültürel ilişkiler ağının oluşmasındaki rolünün belirlenmesi gerekmektedir. Bin Nebi'ye göre, ahlak prensibi fertlerin kültürün oluşturduğu hayat ile kurduğu irtibatı ve bunun neticesinde oluşan

[282] Malik b. Nebi, **Düşünceler,** s.177.
[283] Malik b. Nebi, **Kültür Sorunu ve Bir Toplumun Doğuşu**, s.47.

kültürel ilişkiler ağını belirlemektedir. Nitekim herhangi bir toplumun ahlak düzeyinin yüksek olması fertler arasında kurulan ilişkinin ahlak prensibine uygun olduğunu göstermektedir veyahut bir toplumda kültürel ilişkiler ağının zedelenmesi, ahlaki zeminde yaşanan bir bozulmanın neticesidir.[284] Bununla beraber ferdin ve toplumun verimliliğine de aynı şekilde ahlak prensibinin uygulanmasına bağlıdır. Nitekim ahlaki ilkelere uygun davranmayan bireyler arasındaki kültürel ilişki ağının güçlü ve sağlıklı olması, dolayısıyla fertlerin verimlilik düzeyinin yüksek olması beklenemez.

Bütün bunların yanında ahlak Malik bin Nebi'ye göre ahlak prensibini kültür kavramı için bu kadar önemli kılan esas unsur; ahlakın şahıslar dünyasını inşa etme niteliğine sahip olmasıdır.[285] Nitekim düşünür, şahıslar dünyası olmadan ne eşyalar dünyasını ne de eşyalar arasındaki ilişkinin kendisine bağlı olduğu bilimi anlamanın mümkün olmadığını söyler. Kişinin bir sorunla ilgilenmesi fikir boyutundadır. Fakat o soruna ilişkin düşüncelerini eyleme dökmesi daha ziyade kültür ile alakalıdır. Kültürlü birey; kültürün temelini oluşturan ahlak prensibi ile iki tür eylemde bulunmaktadır. İlki sadece bilme düzeyinde iken ikincisi bilme ve uygulama düzeyindedir.[286] Dolayısıyla daha önceki kısımlarda zikrettiğimiz Cezayirli bilginlerin cehalet sorunu karşısındaki tutumları kültürün temelini oluşturan ahlak prensibi ile yakından ilişkilidir. Kuşkusuz İslam dünyasında yaşanan ahlaki yozlaşmanın temelinde ise sömürünün İslam kültür ve medeniyetini yok etmeye yönelik Cezayir'de sömürge üzerinde yaptığı uygulamalardır.

Kültürün temelini oluşturan ahlak prensibi gibi, toplumsal ilişkiler ağına mührünü vuran bir diğer faktör ise estetik zevk faktörüdür. Tıpkı ahlaki prensipler gibi, fertler arasındaki ilişkileri biçimlendiren estetik zevk meselesi insanın yaratılışından gelen bir olgudur. Hz. Peygamber'in yanlış davranışlarda bulunan kimseleri uyarırken kullandığı ifadelerin estetik zevk çerçevesinde olması İslam dininin bu hususa önem verdiğinin göstergesidir. Bununla beraber estetik zevk şahıslar ve eşyalar dünyasını şekillendirerek onlara genel görünüm kazandırır.

[284] Malik b. Nebi, **Düşünceler**, s. 179.
[285] Malik b. Nebi, **Cezayir'de İslam'a Yeniden Doğuş,** s.71-73.
[286] Malik b. Nebi, **Düşünceler**, s.180.

Bilimin amacı eşyayı tanımlamak ve anlamlandırmak ise, kültürün amacı da eşyayı güzelleştirmek ve eşyaya insanların zevki nispetinde şekil vermektir.[287] Bunu yaparken insanların merak ve düşüncelerini giderdiğinden, eşyaya insanın duygularına hitap eden yönde şekil verdiğinden insanı mutlu eder ve bu sayede fertlerin verimlilik düzeyini arttırır. Dolayısıyla estetik zevkin verimlilik düzeyinin belirlenmesindeki etkisi yadsınamaz. Bu anlamda bakıldığı zaman kültürün en dinamik unsurlarından biri estetik zevk olmaktadır. Sömürgenin bu alandaki müdahalesi mimari ve estetik alanda yaptığı tahribatlarda görülebilir.

Malik bin Nebi'ye göre, kültürün dinamik taşlarından birini oluşturan alanlardan bir diğeri de pratik zekâ alanıdır. Pratik zekâ fertlerin hareketliliğini sağladığı gibi onların verimliliğini de büyük ölçüde etkiler. Verimli fertlerin inşa edeceği toplumun verimlilik düzeyi de elbette yüksek olacaktır.[288] Nitekim Bin Nebi, on adım atıp elini onlarca kez uzatan bir ferdin topluma sunacağı meyve miktarı ile on kez düşünüp elini bir kere uzatan ferdin topluma vereceği meyve miktarının elbette aynı olamayacağını söyler. Dolayısıyla düşünce sahasına hapsolmuş çözüm önerileri harekete geçmediği ve eylem alanına uygulanmadığı müddetçe topluma bir faydası yoktur, toplumun verimliliğini arttırmadığı gibi toplumsal hareketliliği de olumsuz etkiler. [289]

Yahudi toplumu ile Cezayir toplumunun belli bir sosyal hadise karşısındaki tavrını karşılaştırıldığı zaman ortaya çıkan kültür sorununun temelinde Cezayir halkında mevcut olmayan pratik zekâ alanının etkili olduğu da görülmektedir. Nitekim Cezayirli bilginlerin uğraşları ve söylemleri teknik alanla sınırlı olduğundan sorunun çözümüne ilişkin başarı elde edememişlerdir. Dolayısıyla Cezayir halkının toplumsal verimliliği düşüktür. Şimdiye kadar değindiğimiz ve kültür kavramının temelini oluşturan hususların büyük bir bölümünü Malik bin Nebi şahıslar dünyası ile ilişkilendirir. Oysa O'na göre, insan hayatının maddi boyutu olmaksızın ve eşyanın tabiatı anlaşılmaksızın, ne ahlaki prensiplerin, ne pratik zekânın ne de estetik

[287] Malik b. Nebi, **Düşünceler,** s.181.
[288] Malik b. Nebi, **Kültür Sorunu ve Bir Toplumun Doğuşu,** s.67.
[289] Malik b. Nebi, **İslam Davası,** s.66.

zevkin bir manası yoktur.[290] Dolayısıyla bütün bunların anlaşılması eşyanın kendisiyle ilişkili olduğu bilimin anlaşılmasına bağlıdır. Nitekim ahlak, estetik zevk ve pratik zekâ tek başlarına bir şey oluşturamadıkları için, üzerinde tezahür edecekleri bir araca ihtiyaç duyarlar. Bin Nebi söz konusu aracı kendilerine sunacak olan alanın bilim olduğunu söyler, İbn Haldun ise bu alanı sanayi olarak tanımlamaktadır. Fakat Bin Nebi'ye göre kültür kavramı dahi tanımının ve sentezinin yapılması için bilime ihtiyaç duymaktadır. Bu sebeple Bin Nebi, kültürel alan için büyük bir öneme haiz olan ve kültür kavramını temellendiren dördüncü unsurun bilim olduğu kanaatindedir.[291]

2.3.4. Sömürü ve Ekonomi

Ekonomi dünyası ve Müslüman ferdin ekonomik alandaki tavırları sömürünün müdahale ve baskısından uzak kalamayan alanlardan biridir. Malik bin Nebi'ye göre, sömürü hegemonyası kendi amaçları doğrultusunda bir ekonomik düzen oluşturmakta, aynı zamanda ekonomi dünyasını ve Müslüman ekonomistlerin ekonomik nazariyelerini kuşatma altına almaktadır. Ayrıca Bin Nebi, Müslümanların sömürüden yedikleri darbelerden sonra ekonomi alanına baktıklarında sömürünün ve emperyalist düzenin her istediğini yerine getiren bir köleden farksız olmadıklarını ve bunu açık bir şekilde görebileceklerini söylemektedir.[292] Bin Nebi'ye göre, Cezayirli Müslümanlar emperyalist sistemin hizmetinde bulunan bir köle mesabesinde olduğu için ekonomi dünyasıyla aralarında olumlu bir bağ yoktur.[293] Ayrıca ekonomik alanda üretici vasfıyla yer almadıklarından temel haklarına riayet edilmemektedir. Bununla beraber sömürgeci hegemonya kendisini tüketici olarak görmediğinden zaruri ihtiyaçlarını dahi karşılamamaktadır. Düşünür sömürgenin adeta sömürünün arzularına hizmet etmek için kurulan bir makine haline geldiğini söyler. Bununla birlikte sömürü tarafından sömürgenin ekonomik bilince sahip olması engellendiği gibi, sömürge sömürünün nazarında devamlı olarak çalıştırılan bir iş aleti mesabesindedir.[294] Müslümanların ekonomi alanında tökezlemesi ve ekonomik

[290] Malik b. Nebi, **Cezayir'de İslam'a Yeniden Doğuş,** s.59.
[291] Malik b. Nebi, **Düşünceler**, s.182.
[292] Malik b. Nebi, **İdeolojik Savaş Ajanları,** s.83-85.
[293] Malik b. Nebi, **Savaş Esintisi ve Sömürünün Gerçeği**, s.124-125.
[294] Malik b. Nebi, **Ekonomi Dünyasında Müslüman,** s.7.

ilerleme kaydetmemesi yalnızca sömürgenin sömürünün nazarında bir köle olarak görülmesine bağlı değildir.

Malik bin Nebi, Müslümanların taklit kanunun etkisinde kalmış olmasının, ekonomik bilince sahip olmamalarının ve üretim gücünden yoksun olmalarının önündeki en büyük engel olduğunu söyler.[295] Nitekim O'na göre, ekonomik alanda taklitçiliğe başvuran toplumların önceliği tali ihtiyaçları karşılamak olacaktır. Asli ihtiyaçları giderme zarureti onlar için ikinci planda yer almaktadır. Bununla birlikte ekonomik taklitçilik kumpasına düşen toplumlarda, ferdin menfaati toplumun menfaatinden üstün görülmektedir.[296] Bu safhada birey ülke ekonomisi için zarar vereceğini bildiği bir hamleyi, kendisine yarar vereceği takdirde yapmaktan geri durmaz. Kuşkusuz bu anlayışın temelinde ahlaki değerlerin yozlaşmış olmasının etkisi olduğunu söyleyen Bin Nebi, esas sorunun Doğu-İslam toplumunun ekonomi anlayışında yer aldığını düşünmektedir. Bu noktada Batı dünyası ile İslam dünyası arasında büyük bir anlayış ve sistem farklılığı söz konusudur. Nitekim Batı dünyasında asırlardan beri ekonomi, sosyal hayatın temel unsuru olarak görülmektedir. Doğu-İslam toplumundaki ekonomi anlayışı ise daha doğal bir seyirdedir.[297] Ekonominin sistemleştirilmesi veya ekonomik doktrinlerin kanun haline getirilmesi söz konusu değildir. Bin Nebi, bu bilince sahip olması bakımından İbn Haldun'u örnek gösterir. İbn Haldun bu alanın ehemmiyetinin farkında olduğundan, ekonomik faktörlerin sosyal yaşantı ve tarih anlayışı üzerindeki etkisini ele alan bir teori ortaya koymuştur. Fakat o İbn Haldun'un bu teorisinin İslam dünyasında hak ettiği değeri bulamadığını ve bu teorinin yalnızca kitap sayfalarında ölü fikirler olarak varlığını sürdürdüğünü söylemektedir. Fakat buna karşın Doğu-İslam toplumunun dâhili ihtiyaçlarını giderme arzusuyla ekonomik doktrinlere ehemmiyet vermeyip, sistemli bir ekonomi anlayışı geliştiremediği zamanda, Batı dünyasının kapitalizm ve komünizm doktrinlerini sistemleştirdiği görülmektedir.[298] Bin Nebi'ye göre, bu süreçte İslam dünyasında ekonominin sistemleştirilip kanun haline getirilememesinin yegâne sebebi, Müslümanların çağlar boyunca kendilerince

[295] Malik b. Nebi, **İdeolojik Savaş Ajanları,** s.86.
[296] Malik b. Nebi, **Ekonomi Dünyasında Müslüman**, s.8.
[297] Malik b. Nebi, **Düşünceler,** s.63-78.
[298] Malik b. Nebi, **Ekonomi Dünyasında Müslüman,** s.17.

ideal olarak benimsemiş oldukları zahitlik düşüncesidir.[299] Müslüman toplumlar arasında içselleştirilmiş olan zahitlik düşüncesi, temelde bir ruh haleti olmasına karşın, Doğu-İslam toplumlarında ideal olarak benimsendiğinden her türlü plan, proje ve prensipleri bu anlayış çerçevesinde düzenlenmektedir. Dolayısıyla bu anlayışa bağlı olarak hareket etmeleri ekonomi dünyasını hukuksal çerçevede anlamlandırmalarını ve ekonomiyi sistemleştirmelerini zorlaştırmaktadır. Nitekim Bin Nebi, Doğu-İslam toplumunun kapitalist anlayışa özgü olan menfaat ve ihtiyaç kavramı ile Marksizm'e özgü ihtiyaç kavramını bilimsel olarak ele almadığını söyler.[300] Halbuki düşünüre göre, zahitlik, menfaat ve ihtiyaç kavramlarının tümü asli gerçekliğe sahiptir; fakat üçünün bir arada iken sosyal yaşantıda ve ekonomi dünyasında kendisine yer edinmesi mümkün değildir. Nitekim bunun için Müslüman toplumlarının genetiğinde yer alan zahitlik düşüncesinin, Komünizm ve Marksizm'de yer alan menfaat ve ihtiyaç kavramları ile daima çatışma ve nefretleşme halinde olduğunu belirtir.[301] Ayrıca Bin Nebi, bu çatışma ve nefretleşme durumunun oluşmasının Müslüman toplumlardaki şahsiyet problemi ile yakından ilişkili olduğunu söyler.[302]

Müslümanın ekonomi dünyasındaki esas sorunlarından biri; Müslüman aydınların ekonomik alandaki tutumlarıdır. Müslüman ekonomistler kendilerini, Kapitalizm ve Liberalizm arasından birini tercih etme ve o sisteme göre ekonomi alanını düzenleme zaruretinde görmüşlerdir.[303] Oysa Bin Nebi, biraz daha dikkatli bakan bir Müslümanın bu seçimi yapma zarureti bulunmadığını, zira buna ihtiyacı olmadığını düşünmektedir. Müslümanların söz konusu tercihlerinin nedenlerinden biri, İslam toplumunun kültürel ihtiyaçlarını gidermek ve Müslüman halkların doyuma ulaşmasını sağlamaktır. Oysa Bin Nebi'ye göre, Müslüman bir ferdin bu ihtiyacını karşılaması için sömürü hegemonyasının kendisine sunduğu ideolojiler arasında tercih yapmasına gerek yoktur. Düşünür, bu problemin çözümünün İslam toplumunun akli melekelerini ve bedensel imkânlarını kullanmasına bağlı olduğunu söyler. Dolayısıyla bu yönde gerçekleşebilecek ekonomik kalkınmanın mümkün

[299] Malik b. Nebi, **Ekonomi Dünyasında Müslüman**, s.17.
[300] Malik b. Nebi, **Ekonomi Dünyasında Müslüman,** s.18.
[301] Malik b. Nebi, **Ekonomi Dünyasında Müslüman,** s.18.
[302] Malik b. Nebi, **Düşünceler,** s.200.
[303] Malik b. Nebi, **Ekonomi Dünyasında Müslüman**, s.10.

olmasını da her ferdin kendi sosyal imkânları oranında göstereceği bireysel çabaya bağlar..

Malik bin Nebi'ye göre, Müslüman aydınlar ekonomik problemlere yaklaşırken teknik esaslardan ziyade ahlaki esaslara bağlı kalmışlardır. Bundan dolayı Müslümanlar ekonomi dünyasında iki sınıfa ayrılmışlardır. Birinci gruptaki kimseler; herhangi bir ekonomik sistemin İslami değerlerle uyumlu olup olmadığına bakmaz ve ekonomide dini inancın ehemmiyetini kabul etmezler. Bu kesim Marksizm'i benimsediği gibi bu durumu ilericilik olarak görmekte ve kendisini çağdaş olarak tanımlamaktadır. İkinci grubun benimsediği ilke ise, Liberalizmdir.[304] Bu grupta yer alanlar İslami değerlerine bağlıdırlar ve İslami kişiliklerinin bir gereği olarak dinsizliğe karşı büyük nefret beslerler. Ayrıca ekonomik araştırma ve inceleme bakımından birinci gruba göre daha aktif ve daha zengindirler.[305] Nitekim Müslüman toplumlarda bu gruba büyük önem verilmesinin sebebi yalnızca inanç hassasiyetine sahip olmaları değil, aynı zamanda ekonomi dünyasındaki problemlere İslami değerler ışığında çözüm bulma gayretine sahip olmalarıdır. Bin Nebi'ye göre 1971 yılında Müslüman bir öğrencinin Amerikan Üniversitesi'ne sunduğu "Faizsiz alışveriş"[306] adlı tez çalışması bu gayretlerden yalnızca bir tanesine örnektir.

Şimdiye değin zikrettiğimiz ekonomik sorunların temelinde Müslüman aydınların ekonomik tutumları, İslam toplumlarının ekonomi anlayışları ve bu anlayışlara kaynaklık eden zahitlik düşüncesi ile şahsiyet problemlerinden kaynaklanmaktaydı. Bundan sonraki kısımlarda sömürünün ekonomi anlayışlarının oluşmasındaki etkisini ele alacağız. Fakat bundan önce, ekonomi dünyasında sömürünün gözünden sömürgenin durumunu ele almak gerekir. Malik bin Nebi'ye göre sömürü, hegemonyası altında bulunan sömürgeyi büyük kazançlar elde etmek için kendisine hizmet eden bir köle olarak görmektedir. Ayrıca sömürü, sömürgeyi köle gibi çalıştırmakla beraber onun yaşam standartlarını geliştirmeye yönelik herhangi bir girişimde de bulunmamaktadır. Sömürünün nazarında iş, geçimini sağlama aracı değildir. O sadece kendisine hizmet eden işçilerin ekmeğini veren

[304] Malik b. Nebi, **Ekonomi Dünyasında Müslüman,** s.11-12.
[305] Malik b. Nebi, **Ekonomi Dünyasında Müslüman**, s.10.
[306] Malik b. Nebi, **Ekonomi Dünyasında Müslüman**, s.11.

sömürü idaresini memnun etme çabasıdır.[307] Bununla birlikte Bin Nebi sömürünün işçilere, kazandıkları ekmeğin emekleri karşılığında olmadığını, emeklerinin buna değmediğini ve bunun efendilerinin lütfu olduğu düşüncesini empoze ettiğini söyler.[308] Oluşturulan bu düşünce ile sömürgenin hak talep etme girişimlerinde bulunmaları engellenmektedir. Böylece iş düşüncesi, sömürünün elinde ahlaki ve sosyal yönden yıkıma uğramıştır. Bununla beraber emperyalizmin ağına yakalanan ve sömürülen bireyin elinde kendi sorunlarını çözmek için herhangi bir vasıta kalmamıştır.

Malik bin Nebi, sömürülmekte olan insanın herhangi bir ekonomik bilince sahip olmadığı için kendisine özgü ekonomik sistem inşa edemediğini söyler. Bunun yanı sıra emperyalizmin çarkı içerisinde çalışan bir iş aleti haline gelmiştir. Bu durum zamanla sömürülmekte olan insanın, insani yetilerini kaybetmesine ve bir robot gibi yaşamasına sebep olmuştur. Bundan dolayı zamanla temel ihtiyaçları olduğu ve bunları karşılaması gerektiği bilincini yitirir. İmkân bulduğu takdirde elde edebildiği ihtiyaçlarını karşılarken, bunun haricinde ihtiyaçlarını gidermek için herhangi bir gayret sarf etmemektedir.

Malik bin Nebi'ye göre, emperyalizmin sömürgenin zihnine yerleştirdiği en tehlikeli düşüncelerden biri de, açlık korkusudur. Böylece sömürülen toplumlarda, sürekli aç olanlar ve sürekli açlık korkusu yaşayanlar olmak üzere iki insan tipi ortaya çıkmıştır.[309] Bu iki tip insanın varlığı, sömürgenin 20.yüzyılda meydana gelen ekonomik gelişmeleri ve ekonomi düzenlerini takip etme imkânına engel olmaktadır. Örneğin özelikle burjuvazi sınıfı yoğun bir şekilde yaşadığı açlık korkusundan yalnızca yarın ne yiyeceğini düşündüğü için ekonomi dünyasındaki gelişmeleri takip etmemiştir. Bin Nebi, emekçi sınıfının içinde bulunduğu açlık durumunun da bundan pek farksız olmadğını ve aynı sonucun yaşanmasına sebep olduğunu söylemektedir. Görüldüğü üzere emperyalizmin sömürdüğü ülkelerde halk, herhangi bir ekonomi düzeni inşa etmemiştir. Aynı zamanda sömürü hegemonyasının emekçi sınıfının fabrikalara, iş ortamlarına veya ekonomik kuruluşlara uyum sağlamasını

[307] Malik b. Nebi, **Ekonomi Dünyasında Müslüman**, s.23.
[308] Malik b. Nebi, **Savaş Esintisi Sömürünün Gerçeği,** s.125-126.
[309] Malik b. Nebi, **Ekonomi Dünyasında Müslüman**, s.24.

kolaylaştıracak herhangi bir çabası görülmemiştir.[310] Söz konusu şartlar altında sömürünün ekonomik yönden kalkınması ve ekonomik gelişmelerin yakın takipçisi olması beklenemez.

2.3.5. Sömürü ve Sağlık

Sömürü baskı rejiminin sömürge üzerinde yarattığı etkilerden en trajik olanı sağlık alanında yaşanan vakalarda görülmektedir. Fransız idaresi Nazi Almanya'sının işgali altında olduğu dönemde Nazi sömürüsünden Cezayir'in yerli halkına yaptığı muamelenin daha şiddetlisini görmesine rağmen, kendisinin sömürgeye karşı gösterdiği tavrında en ufak bir değişiklik dahi görülmemektedir. Baskı rejiminin, yerli halka karşı sağlık alanında yaptığı muamele Cezayir'de büyük bir insanlık dramının yaşanmasına sebep olmuştur. Doğal şartlarda bakıldığı zaman, teknik alanda büyük ilerleme kaydeden ülkelerin kendilerini geriden takip eden fakir ve gelişmemiş ülkeleri eğitim, sağlık ve ekonomi gibi alanlarda kendi imkânlarından faydalandırması pozitif bir durumdur ve bu durumun taraflara karşılıklı birçok olumlu etkisi vardır. Fakat işgalin vaki olduğu ve sömürgeciliğin yaşandığı toplumlarda bu durumdan söz etmek nerdeyse imkânsızdır. Sömürgeciliğin yaşandığı ülkelerde bir mecburiyet söz konusudur. Bu durumda sömürge kendisine sunulan hizmetlerin faydasına veya zararına bakmaksızın sömürünün kendisine sunduğu her türlü imkânı kabule zorlanmaktadır. Sömürgeye sunulan imkânların baskı rejiminin gözetiminde olmadığını düşünmek elbette mümkün değildir. Zira Fransa yerli halka bir mühendis, doktor veya öğretmen gönderdiği zaman onun yanında bir emniyet mensubu göndermeyi ihmal etmez. Özellikle sağlık alanında bunun yansıması net bir şekilde görülmektedir. Yerli halkı tedavi etmek için gelen doktor mutlaka ordudan biridir.[311] Ve tahmin edildiği üzere doktorların hastalara yaptığı muamele insanlık dışıdır.[312] Bu sebepten ötürü Cezayir'de hasta olan biri, doktora gitmektense hastalığı

[310] Malik b. Nebi, **Ekonomi Dünyasında Müslüman**, s.25.

[311] Frantz Fanon, **Cezayir Bağımsızlık Savaşı'nın Anatomisi**, Pınar Yay., 3. Baskı, Temmuz 2018, İstanbul, s.115.

[312] Bu durumun istisnaları elbette vardır. Nadiren de olsa, Cezayirliyi hastası olarak gören ve onunla sağlıklı bir şekilde iletişim kuran doktorların varlığı görülmektedir. Frantz Fanon'un belirttiği durum baskı rejiminin yönlendirmesine göre hareket eden doktorlar için geçerlidir. Cezayir'de durum genel itibariyle bu şekildedir. Fanon, **Cezayir Bağımsızlık Savaşı'nın Anotomisi,** s.115-116.

ile boğuşmayı ve hatta kimi zaman bu hastalık ile ölmeyi tercih etmektedir. Doktorlar yerli halkı hastaları olarak benimsemediklerinden halkın da kendilerine itimadı yoktur, bu yüzden hastaneye gitmeyi çoğu zaman reddederler. Buna sebebiyet veren durumlardan biri, hastanelerde çok sık görülen Cezayirlilerin ani ölümleridir. Hastalar doktorun yanına nasıl gittiklerini bilirler; fakat hastaneden nasıl bir halde dönecekleri konusunda şüphelidirler. Ufak bir şikâyet sebebiyle doktora giden Cezayirlinin, kendisine uygulanan tedaviden sonra durumunun ağırlaştığı, hastalığının kimi zaman çeşitli sakatlıklar ile kimi zaman ise ölümle sonuçlandığı görülmektedir. Halk bu ölümlerin sömürü rejiminin dayatmaları sonucu şuurlu bir şekilde yapıldığını düşünmektedir. Halkın bu düşüncesi sömürünün hastanelerin bazı servislerinde hastaların üzerinde gerçekleştirdiği tıbbi denemelerin varlığına dayanmaktadır.[313]

Yerli halkın hastaneye gitmeyi reddetmesinin ve doktorlara itimat etmemesinin altında yatan nedenlerden biri de; doktorların Cezayirliye karşı beslediği olumsuz algıdır. Doktorların ve hasta bakıcılarının, hastalığın teşhisini koyarken Cezayirliyi kastederek "bu insanlara doktorluk değil; ancak baytarlık yapılır" demesi bu algının en açık örneğidir.[314] Bunun yanında doktorlar hastaları kaba ve medeniyet görmemiş insanlar olarak telkin ederler. Dolayısıyla hastalara karşı olan muameleleri bu algı çerçevesinde şekillenmektedir. Bu durumun arka planında görünen yüz, yine sömürünün kendisi olmaktadır. Zira sömürgecinin nazarında sömürge halkı hiçbir zaman uygar olmamıştır. Kendilerinin sömürge topraklarında bulunmalarının sebebi de, sömürgeye medeniyet taşımak ve onu uygar insan düzeyine ulaştırmaktır.[315] Bu düşünce hasta bakıcılarını da tesiri altına almış, yerli halka karşı gösterdikleri davranışlar bu düşünceye göre şekillenmiştir. Bu durumun yansımaları elbette tek taraflı değildir. Sömürge, kendisine bu şekilde davranan sömürüye karşı tepki oluşturarak tedavi olmayı reddetmiş ve doktorlara

[313] Cezayir'deki Fransız Ordu Hastanesi'nin psikiyatri bölümüne yatırılan Fransız askerleri, Cezayir askerlerinin ve Kara Afrika neferlerinin suni sara krizlerine sokulduklarına şahit olurlar. Amaç her birinin dayanma gücünü ölçmektir. Fakat Cezayir askerleri bundan bihaberdir. Zira hastaneye, "ilmi açıdan" hastalıklarının inceleneceği bahanesiyle getirilmişlerdir. Fanon, **Cezayir Bağımsızlık Savaşı'nın Anatomisi**, s.118.

[314] Fanon, **Cezayir Bağımsızlık Savaşı'nın Anatomisi,** s.121.

[315] Mustafa Dereci, **Cezayir Kıyamı ve İslami Selamet Partisi**, s.28.

karşı sert bir tavır takınmıştır. Hasta doktorundan kaçmaktadır. Bazen hastalığına teşhis konulan Cezayirlinin hastaneye yatmayı kabul etmemesine karşın, tedaviden kaçtığı ve uzun bir müddet kendisine ulaşılmadığı görülmektedir. Ailesinin ısrarı üzerine hastaneye getirildiği takdirde de, durumunun ağırlaştığı hatta çoğu zaman yapılacak bir şeyin kalmadığı ve hastanın öldüğü görülmektedir. [316]

Sömürgeciliğin yaşandığı ülkelerde sömürgeci ile yerli halk arasındaki münasebetin tekleşmesi normaldir. Zira sömürge hali, toplumu keskin çizgilerle ikiye böler ve aralarındaki ilişkiyi tekleştirir.[317] Fakat Avrupalı bu sömürge halini göz önünde bulundurmadan yerli halk üzerinde yanlış anlayışlar geliştirmiştir. Avrupalıya göre sömürge, geleneksel tedavi usullerine bağlılığından ve doktorların verdiği ilaçlar yerine geleneksel tıbba inandığından hastaneye gitmeyi reddetmektedir. Bu tarz bir kabulün olması ve böyle bir psikolojik gerçek elbette vardır. Sadece gelişmemiş ülkelerin veya sömürge toplumlarının halk katmanında değil, tıp çevrelerinde doktorlarda bile böyle bir psikolojiye rastlanır. Örneğin Lerich bu konu hakkında şöyle der "vücut ısısını ölçmek için nabzı tutma yolunu tercih eden bir doktorun eline termometre verildiği zaman bunu kullanmakta tereddüt eder veya reddeder."[318] Bu konu hakkında verilecek örneklerin sayısı elbette arttırılabilir.[319] Belli hastalıklar karşısında belli tedavi usullerini uygulamaya alışan bir kimsenin, farklı bir teknikle hastalığı tedavi etmesi istendiğinde tedirginliğe kapılıp tereddüd etmesi gayet olağan bir durumdur. Bu durum mantığa da aykırı değildir. Fakat yerli halkın tedaviyi reddetmesinin nedeni Avrupalının iddia ettiği şekilde, Cezayirlinin geleneksel tedavi yöntemlerine olan bağlılığından kaynaklanmamaktadır. Halk, doktorlara itimadı zayıf olduğundan ve sağlam bir şekilde gittiği hastaneden nasıl ayrılacağını tahmin edemediğinden ısrarla geleneksel tedaviyi uygulamaktadır. Nitekim Cezayirli bir annenin şu sözleri durumu özetlemektedir. "Eşim öksürdüğü zaman her zaman uyguladığım geleneksel tedaviyi uygulamayıp, Avrupalı doktorun

[316] Fanon, **Cezayir Bağımsızlık Savaşı'nın Anatomisi,** s.120.
[317] Fanon, **Cezayir Bağımsızlık Savaşı'nın Anatomisi**, s.120.
[318] Fanon, **Cezayir Bağımsızlık Savaşı'nın Anatomisi,** s.119.
[319] Bknz: Robert Fısk, **Cezayir Yazıları,** Çev: Arzu Birkan, İyi düşün Yayınları, İstanbul, 2014, s.194.

ona iğne yapmasına müsaade ettiğim için kendimi suçlu hissediyorum. Kendimi hiçbir zaman affetmeyeceğim."[320]

Netice olarak görülmektedir ki; Cezayir'deki tıbbi aksiyon gerçeği ve hastane odalarında yaşanan insanlık dramının Fransız sömürgeciliğinin yansımasıdır.

2.4. SÖMÜRGECILIĞI DESTEKLEYEN FIKIR AKIMLARI

Herhangi bir ideolojinin kendi halkının dışındaki toplumların hayatına bütünüyle egemen olması ve başka ülkeler üzerinde tahakküm kurması elbette o ideolojinin sağlam temellere sahip olmasını gerektirir. Aksi takdirde ideolojinin tahakküm kurduğu ülkeler üzerindeki iktidarı kısa süreli ve otoritesi zayıf olacaktır. Söz konusu ideolojilerin varlıklarını idame ettirmeleri kendilerini destekleyen fikir akımlarından beslenmelerine bağlıdır. Nitekim sömürgecilik ideolojisinin asırlardır hem Müslüman toplumlarda varlığını sürdürmesi, hem de başka toplumların hayat sahnesinde kendisine rol edinmesi bu iddiaya açıkça kanıt olmaktadır. Sömürgeciliğin beslendiği birçok fikir akımı olmasına karşın, asıl dayanak noktası emperyalizm ve oryantalizmdir. Bu akımların varlığı, belli bir süreçten sonra sömürü ülkeler arasında ortaya çıkacak olan fikir savaşının da destekçileri olmaktadır.

2.4.1. Sömürgeciliğin Destekçisi Olarak Emperyalizm

Sömürünün egemen olduğu ülkelerde yaptığı uygulamalar o ülkenin tarihsel ve psikolojik şartları hakkında bilgi verdiği gibi, ülkenin toplumsal yapısını da ortaya koymaktadır. Hemen hemen tüm İslam ülkelerinde ve Müslüman toplumlarda bu şartlar aynı niteliktedir. Bu bölümde söz konusu ülkelerin arka plandaki görüntüsü ve sosyal yapısı Cezayir örneği üzerinden ele alınacaktır.

Malik bin Nebi'ye göre, sömürgecilik ideolojisinin Cezayir'de hayat bulmasını kolaylaştıran temel faktörlerden biri Cezayir halkının içinde bulunduğu gaflettir. Bununla birlikte düşünür, Cezayir halkını bu gaflet halinden kurtarmak için Cezayirli aydınların şahsında ortaya çıkan gövdeleşmiş düşünceden[321] bahseder.

[320] Fanon, **Cezayir Bağımsızlık Savaşı'nın Anatomisi,** s.119.
[321] Malik b. Nebi, **El-Sıraü'l-Fikri fi'l-Biladi'l-Müsta'mara,** s.15.

Gövdeleşmiş düşünce emperyalizme karşı soyut alanda ve fikir sahasında savaş açan bir düşüncedir.[322] Malik bin Nebi'ye göre emperyalizm bu düşünceyi yok etmek için kaba kuvvet kullanmış fakat bunun neticesinde istediği sonucu alamamıştır. Bunun yanında Bin Nebi'ye göre, Cezayirli aydınların hareketlerini felce uğratan ve gövdeleşmiş düşüncenin karşısında yer alan, esasında ise sömürgecilik ideolojisini besleyen temel düşünce emperyalizm düşüncesidir.

Soyut düşünce ve fikir alanında sömürgeye yenik düştüğünü ve bunun kendisi için zafiyet teşkil ettiğini düşünen emperyalizm, planlarını daha ayrıntılı ve daha dikkatli bir şekilde yapmaya çalışacaktır. Bin Nebi'ye göre emperyalizm ile gövdeleşmiş düşünce arasında yaşanan bu durum sömürge ile sömürü arasında yaşanan fikir savaşının temelidir.[323]

Emperyalist düşünceden beslenen sömürgecilik, gövdeleşmiş düşünce ile alakalı olsun veya olmasın, Cezayir'de ortaya çıkan tüm bilinç odaklarına karşı savaş açacaktır. Zira emperyalizm, bilmektedir ki; fert ve toplulukları kandırmak kolaydır fakat düşüncelere tuzak kurmak ve onları yenmek sanıldığı kadar kolay değildir. Bu sebeple sömürü, söz konusu bilinç odaklarını imha etmek için yeri geldiğinde kaba kuvvet kullanmaktan, yeri geldiğinde ise halkın fikir dünyasını bulandırmaktan geri durmayacaktır. Bin Nebi'ye göre bu davranışları kendisine emperyalist düşünce yerleştirmektedir. Ayrıca Bin Nebi, kendi emellerine ulaşmak için her türlü yolu, zulmü ve kötülüğü yapmaya hakkı olduğunu düşünen emperyalizmin planlarının bunlarla sınırlı olmadığını söyler. Öncelikle İslam ülkelerinin psikolojik haritasını çıkaran emperyalizm, bu harita doğrultusunda planlarını büyük bir titizlikle adım adım işlemektedir. Buna göre emperyalizm, gövdeleşmiş düşüncenin karşısında dini içerikli söylemler geliştirmektedir. Nitekim halkın Müslüman olduğu bir coğrafyada, dini düşüncenin ve inancın toplumun hassas noktası olduğu bilinen bir gerçektir. Ayrıca dini söylemler, düşünce araçlarının tıkanmasında oldukça etkilidir. Bunun için emperyalizm ilk aşamada halkın inanç zafiyetini kullanmaktadır. İkinci merhalede ise, cahil halkı hedef kitlesi olarak belirleyerek planlarını bunun üzerinden

[322] Gövdeleşmiş düşünce, Şeyh İbn Mehma ve Şeyh Abdülkadir Mücavi öncülüğünde Cezayir'de ortaya çıkmıştır. Malik b. Nebi,**El-Sıraü'l-Fikri fi'l-Biladi'l-Müsta'mara,** s.15-17.

[323] Malik b. Nebi, **El-Sıraü'l-Fikri fi'l-Biladi'l-Müsta'mara,** s.16.

gerçekleştirmektedir.[324] Bin Nebi'ye göre emperyalizmin bunu yapmaktaki nihai amacı, fikir alanında meydana getireceği boşluk ile İslam dünyasında düşünsel içerik üretmekten aciz bir topluluk oluşturmaktır. Bunun haricinde bakıldığında ise, emperyalizmin paranın gücü ile sömürgeye tahakküm kurma ve Cezayir'de kendisine taraftar oluşturma çabaları içerisinde olduğu görülmektedir. Emperyalizm bu planı ile kendisinin hizmetinde bulunacak ve kendisine fikir savaşında destekçi olacak sadık uşaklar yetiştirmek istemektedir.[325]

Malik bin Nebi, emperyalizm söz konusu planlarını sömürge halklarına sezdirmeden gerçekleştirmek için belli stratejiler dâhilinde hareket ettiğini söylemektedir. Emperyalist fikir akımının yönlendirmesi ile sömürge ideolojisinin bu stratejilerle hedeflediği temel şey; **Cezayir'de siyaset alanında mevcut birliği parçalamak dahası Cezayir'deki birliği yok etmektir.**[326] Bin Nebi, Müslüman halklarının emperyalist ideolojiye karşı birlikte mücadele etmesi emperyalizmi tedirgin ettiğinden, strateji hamlelerini bu yönde belirlediğini söyler. Zira siyaset örfünde bilinmektedir ki; kapsamlı bir mücadelenin yerini dağınık ve bölük pörçük bir mücadeleye bırakması, mücadelenin ideolojik düzeyini düşürecek ve halkın çöküşüne sebep olacaktır. Bu amaçla sömürü, Cezayir'de Müslüman halkların birliğini temel odak noktası olarak belirlemiştir. Örneğin sömürü bunun için Cezayir'de sömürge halkların verdiği ideolojik mücadelenin bir kitap çerçevesinde birleştirilerek teorik boyuta ulaşmasını engellemiştir.[327] Sömürü hegemonyası bununla halkın ideolojik düzeyini düşürmeyi ve halkın cesaretini kırarak, elde edebileceği zafer düşüncesini yok etmeyi amaçlamaktadır.

Emperyalizmin bir diğer stratejisi ise; **sömürge ülkelerde birtakım kişisel yetenekleri kendi çıkarı için kullanmak veya o yeteneklerin girişimlerine engel olmak veya bazı zamanlarda o yetenekleri destekleyip teşvik ederek kendisi için güç mekanizması oluşturmaktır**.[328] Bunun için üzerinde durduğu temel kitle,

[324] Malik b. Nebi, **Sömürge Ülkelerde Fikir Savaşı,** s.17.
[325] Malik b. Nebi, **Sömürge Ülkelerde Fikir Savaşı**, s.17.
[326] Rebah Türki, **Adva Ala Ta'ribi't-Terbiyyeve'l-İdare ve'l-Muhit fi'l Cezayir,** El-Müstakbelü'l-Arabi, 1983, s.86-90.
[327] Malik b. Nebi, **Sömürge Ülkelerde Fikir Savaşı,** s.45.
[328] Malik b. Nebi, **Sömürge Ülkelerde Fikir Savaşı**, s.45.

sömürge ülkelerden Batı'ya eğitim görme amacıyla giden öğrenci gruplarıdır. Bu öğrenci gruplarını gittikleri yerlerde karışık bir kontrol mekanizması beklemektedir.

Malik bin Nebi, emperyalizmin bu öğrenci grupları üzerindeki hareketinin ve mekanizmasının iki aşamada gerçekleştiğini söyler. Bunların ilki bilgi toplama aşamasıdır.[329] Bu hedef doğrultusunda emperyalizm, kendileri için ciddi bir istihbarat ağı oluşturarak bu sayede kendi halkı hakkında sahip olmadığı bilgilere sahip olmaktadır. Hatta Bin Nebi, bazen bu hareketlerin çok ileri bir düzeye ulaştığını söyler. Emperyalizm bazı durumlarda kendi vekilleri hakkındaki verilere dahi sahip olmazken, Cezayirli öğrencilere dair tüm veriler elinde bulunmaktadır.

İkinci aşamada ise, emperyalizm yönlendirme politikası doğrultusunda hareket etmektedir.[330] Bu amacını gerçekleştirmek için her bir öğrenci ile yakından ilgilenecek ajan grupları oluşturmakta ve öğrencilerin her türlü maddi ihtiyaçları sömürü idaresi tarafından karşılanmaktadır. Malik bin Nebi sömürünün bu politika doğrultusunda, öğrencinin ülkesine bir kahraman olarak dönmesini engellemek adına, öğrencilerin sosyal hayatlarını, fikir dünyalarını ve her türlü eylemlerini kontrol altında tuttuğunu söylemektedir. Buna göre sadece arzularını gidermek için yaşayan, kendi ülkesinin sorunlarından habersiz olan, kendi yaşam biçimini kendisi belirleyemeyen ve yeri geldiğinde her türlü maddi ihtiyacını temin eden sömürü hegemonyasının hizmetinde çalışmayı kabul eden öğrenci grupları ihdas edilecektir. Bunun haricinde sömürü kendilerine hizmet edebilecek olan kabiliyetli öğrencilerin ilerlemesi ve gelişmesi için kendilerine her türlü desteği sunmaktan geri durmamaktadır. Dışarıya giden öğrencilerin bir kısmı ülkelerine geri dönerken, bir kısmı ise gittiği ülkede kalmayı tercih etmektedir. Zira sömürü kendilerine her türlü teknik desteği sunmaktadır. Fakat sömürge çocukları, sömürünün kendilerine verdiği yardımın arka planındaki hedeflerinden haberdar olmadığı gibi sömürünün olumsuz yönlendirmelerinin de farkında değildir.[331] Buna karşın Bin Nebi, sömürge halkın, sömürünün fikir dünyalarında oluşturduğu boşluğu ve olumsuz yönlendirmelerini fark ettikleri zaman ellerinde sömürü ideolojisine karşı savaşacak herhangi bir araç

[329] Malik b. Nebi, **Sömürge Ülkelerde Fikir Savaşı**, s.35.
[330] Malik b. Nebi, **Sömürge Ülkelerde Fikir Savaşı**, s.35.
[331] Malik b. Nebi, **Sömürge Ülkelerde Fikir Savaşı,** s.35.

veya vasıta kalmayacağını söyler. Zira sömürü, yönlendirme politikasının arka planında, sömürge çocuklarının bir gün ihtiyaç duyacağı tüm vasıtaları işlevsiz bırakmakta veya onları yok etmektedir. Görüldüğü üzere sömürü, sömürge toplumların kendi kavga biçimlerini bile kendilerinin seçmesine izin vermemekte, bunu da kendisinin çok önemli stratejik bir hamlesi olarak görmektedir.

Emperyalizmin sömürge ülkelerde uyguladığı başka bir strateji ise **"dondurma" tekniğidir**. Bu teknik sömürge halkları adeta hipnoz etmektedir. Emperyalizmin bununla amaçladığı şey ise; herhangi bir düşünce etrafında toplanıp kendisine başkaldıran toplulukların gücünü kırmak, şayet üzerinde birleştikleri düşünce etkin bir güç ise bunu tüm yönleriyle kendi lehine çevirmektir. Malik bin Nebi'ye göre emperyalizm bu stratejisini uygularken fikir arenasında kendisini adeta bir boğa gibi görmektedir. Düşünür bu yöntemin İspanyolların boğa güreşlerini andırdığını söyler.[332] İspanyollar boğaya gösterdikleri kırmızı kumaş ile önce onu tahrik edip heyecana getirirler. Bir müddet boğa hedefine yoğunlaşır ve bilinç odağı yalnızca kırmızı kumaş olmaktadır. Yani boğa adeta gösterilen hedefe kilitlenip onun haricindeki hiçbir şeyi görmemekte ve hipnoz olmaktadır. Ardından tam hedefine ulaşacağı zaman, kırmızı kumaş önünden çekilmektedir. Böylece boğa daha çok öfkelenip bütün gücünü hedef kitlesine ulaşmak için sarf edecek ve bir müddet sonra da gücü kesilecektir. Tıpkı bunun gibi emperyalizm de sömürülen halk ile adeta boğa güreşi oynamaktadır. Önce halkı kızdırıp galeyana getirecek eylemlerde bulunmakta, ardından geri çekilip halkın gücünün tükenmesini beklemektedir. Çünkü sömürge toplumu tıpkı hipnoz olan boğa gibi sömürünün yalnızca belirli eylemlerini görmekte ve onları alt etmek için var gücüyle çalışmaktadır. Fakat hedefine ulaşamayan sömürge, bir müddet sonra gücü kesildiğinden artık mücadele etmeyi bırakacaktır. Hipnoz olan halk ise, düşünce kanalları tıkanacağından sağlıklı bir şekilde düşünemeyecektir. Bilincini kaybeden halk, doğru hükme varmakta zorlanacaktır. O, sadece kör bir şekilde kendisine gösterilen hedefe doğru hareket edecek, fakat önündekini göremediğinden sağa sola çarparak tökezleyecektir. Bin Nebi bu benzetmesinin ardından emperyalizmin söz konusu stratejisini uygulamakta oldukça mahir olduğunu söyler. Nitekim emperyalizm bu sayede, sömürülen toplumların

[332] Malik b. Nebi, **Sömürge Ülkelerde Fikir Savaşı**, s.30.

problemleri üzerinde düşünmesini ve sorunlarını mantıksal bir çerçeveye oturtup, sorunlara bilimsel açıdan çözüm üretme girişimlerini engellemektedir.

Emperyalizmin bu hamlesi ile amaçladığı temel şey; sömürge ve sömürü arasında yaşanan fikir savaşında, sömürgenin fikirlerini sahne dışı bırakarak onu sömürü ülkelerin hayat sahnesinde etkin kılmaktır. Bütün bunların yanında burada şunun da belirtilmesi gerekir ki; emperyalizm bu stratejilerini uygularken iki ilke doğrultusunda hareket etmektedir. Malik bin Nebi bu ilkelerden **ilkinin gizlilik ve belirsizlik ilkesi iken**, i**kincisinin etkinlik ilkesi** olduğunu söyler.[333] Buna göre, gizlilik ilkesi emperyalizmin faaliyetlerini örten bir peçe hükmündedir. Emperyalizm bununla sömürge halklara amaçlarını ve politikalarını belli etmemeye çalışmaktadır. Bin Nebi, bu hususta gizlilik ilkesi ile belirsizlik ilkesinin aynı işleve sahip olduğunu ve başta uygulanan bir politika olduğunu söyler. Fakat etkinlik ilkesi bunların uygulanması sonucu ortaya çıkan bir ilkedir. Emperyalizm, etkinlik ilkesi ile amaçladığı düşünce, sömürge halkların fikir savaşı arenasında verdikleri mücadeleyi durdurmak ve düşüncelerini eylemsiz bırakmaktır. Bin Nebi,emperyalizmin bu ilkeleri uygularken kimi zaman sömürgenin ölümüne dahi sebep olduğunu söyler.[334] Fakat bu tür vakalar emperyalizm için önemli değildir. Onun temel vazifesi hangi şartlarda olursa olsun etkinlik ilkesi gereğince sömürgenin hareketlerini işlevsiz bırakmaktır. Bin Nebi emperyalizmin bu amacına ulaşmak için takip ettiği iki yolunun olduğunu söyler. Bunların illki kamuoyunda sömürgenin fikirlerinden nefret edilmesini sağlamaktır. Bunu yapabilmek için gerekli tüm araçlarını kullanmaktan geri durmayan sömürünün izlediği ikinci yol ise; sömürgenin gücünü kırmaktır.[335] Sömürge psikolojisi üzerinden planını uygulayan emperyalizm bu strateji ile, sömürgeyi verdiği mücadelenin saçma ve anlamsız olduğuna inandırmaya çalışmaktadır. Bu strateji karşısında mücadelesini eksik bırakan ve kendisinden kaçan sömürge, farkında olmaksızın emperyalizme söz konusu ilkelerini uygulanması için kolaylık sağlamaktadır.

[333] Malik b. Nebi, **Sömürge Ülkelerde Fikir Savaşı,** s.40.
[334] Fanon, **Cezayir Bağımsızlık Mücadelesinin Anatomisi,** s.130-135.
[335] Malik b. Nebi, **Sömürge Ülkelerde Fikir Savaşı**, s.41.

Emperyalizmin söz konusu plan, politika ve stratejilerini sömürge halklar üzerinde büyük bir titizlikle uygulaması ve bunları uygularken herhangi bir aksaklık yaşamayıp neticede başarılı olması, Müslüman toplumlarda belli başlı problemler ile karşılaşılmasına sebep olmaktadır. Bunların ilki İslam toplumunda etkin düşüncelerin nasıl hâkim kılınacağı iken ikincisi, emperyalizmin düşünceler üzerinde tahakküm kurarken uyguladığı stratejilerin nasıl anlaşılacağıdır.[336] Neticede emperyalizmin politikalarını başarıyla uyguladığı ve İslam düşünce dünyasında tahribata yol açtığı açıktır. Emperyalizmin İslam dünyasında ortaya çıkardığı bu temel problemlerin çözümünü daha sonraki kısımlarda izah edilecektir.

2.4.2. Sömürgeciliğin Destekçisi Olarak Oryantalizm

Sömürgecilik ideolojisini besleyen, İslam düşünce tarihine ve Müslümanların şuuruna darbeler indiren fikir akımlarından bir diğeri de oryantalizmdir. Oryantalizm İslam düşünce tarihi ve medeniyeti ile ilgili çalışmalar yapan Batılı yazarların eliyle ortaya çıkmış bir akımdır. Malik bin Nebi, söz konusu batılı yazarları iki grup şeklinde tasnif etmektedir. İlk grupta klasikler ve modernistler yer alırken, ikinci grup İslam medeniyetini övenlerden ve yerenlerden yani övücü ve yerici denilen kesimden oluşmaktadır.[337]

Malik bin Nebi'ye göre, savunucu kesim, yaptıkları çalışmalar ve menfaatsiz girişimleri ile Müslüman toplumları heyecanlandırarak harekete geçmelerini sağlamıştır. Bu durum Müslümanlar üzerinde bıraktıkları olumlu etkinin göstergesi olsa dahi, kendilerine İslam düşünce tarihine ve İslam kültürüne bütünüyle tesir etme imkanı sunmamıştır. Fakat bununla beraber savunucular, İslam medeniyetinin tarih boyunca ilerleme kaydetmelerinde Müslümanların rolünün yok denebilecek kadar az olduğunu söylemektedirler.[338] Bin Nebi, savunucu kesimin Müslümanlara sadece mütercim rolünü vermek istemekle farkında olmadan kendilerine iyilikte bulunduğunu söylemektedir.

[336] Malik b. Nebi, **Sömürge Ülkelerde Fikir Savaşı**, s.20.
[337] Malik b. Nebi, **Çağdaş Temel Konular,** s.143.
[338] Malik b. Nebi, **Çağdaş Temel Konular**, s. 158.

Zira Müslümanlar maruz kaldıkları bu küçük düşürücü ithamlar karşısında yaşadıkları aşağılık kompleksinden kurtulmak için ilmi çalışmalara ve bilimsel gelişmelere yönelmişlerdir. Fakat bu aşağılık kompleksinin yarattığı etki her Müslümanda aynı derecede olmamaktadır. Nitekim Bin Nebi, bazı kesimlerin bunu telafi etme gayreti ile hareket ederken, bazılarının ise Batı kültürü karşısında aldıkları yenilgi üzerine teslimiyet göstererek bu komplekse yenik düştüğünü söylemektedir.[339] Buna göre aşağılık kompleksine yenik düşerek teslimiyete sürüklenen kesim, Batı toplumu ile İslam toplumunun şahsında kendisini temsil eden, sömürge ile sömürü arasındaki ideolojik savaştan ilk kaçan taraf olmaktadır. Oryantalizm bu etkisi ile sömürgenin eylemlerini felce uğratarak sömürünün misyonlarını gerçekleştirmesi için kendisine kolaylık sağlamıştır.

Yerici kesimin etkilerine gelinecek olursa, Bin Nebi'ye göre onun esas amacı, İslam dininin temel referanslarına saldırarak Müslüman gençlerin fikir dünyalarını bulandırmak ve zihinlerini karıştırmaktır. Nitekim düşünür, oryantalizmin bu amaçla geliştirdikleri düşüncelerini kimisinin sesli bir şekilde dile getirirken, kimisinin düşüncelerini bilimsel kılıflara uydurarak Müslüman gençlere sunduğunu söylemektedir.[340] Oryantalistlerin Kur'an ve İslam araştırmalarına yönelik serdettikleri düşünceler dışarıdan içeriye doğru bir gözlem şeklindedir. Fakat buna rağmen oryantalizmin bu konuda başarısız olduğunu söylemek oldukça güçtür. Zira Müslüman gençlerin birçoğunun dini tutumları ve İslam kültür ve medeniyetine ilişkin görüşleri oryantalistlerin eserleri bağlamında şekillenmektedir. Bin Nebi bu tehlikeli durumun farkında olduğundan mücadelesini oryantalizm ve oryantalizmin şahsında temsil edilen sömürgeciliğin tehlikeleri etrafında yoğunlaştırmıştır. Nitekim oryantalizm, sömürgeciliğin destekçisi olmanın yanı sıra sömürü ideolojisinin entelektüel sahadaki karşılığıdır. Başka bir yönüyle oryantalizm, sömürünün Batı dünyasındaki temellerini sağlamlaştıran ve Doğu kültürünü imha etme amacı güden

[339] Malik b. Nebi, **İdeolojik Savaş Ajanları,** 23-25.
[340] Malik b. Nebi, **Kur'an Fenomeni**, s.11.

bir kültür ideolojisidir.[341] Hatta Edward Said gibi bazı bilginler oryantalizmi emperyalizm ile eş değer görmektedirler.[342]

Bu sebeplerden ötürü Malik Bin Nebi *Kur'an-ı Kerim Mucizesi* adlı eserini kaleme alarak Müslüman gençleri oryantalizm ile hesaplaşmaya davet etmiştir. Nitekim kendisi de Fransa'da eğitim görmesine ve eserlerinin birçoğunu Fransızca kaleme almasına rağmen bu durumu bir an önce düzeltme gayretiyle Arapça öğrenerek daha sonraki çalışmalarını Arapça olarak kaleme almıştır. Ayrıca Malik Bin Nebi'nin bilhassa vurgu yaptığı nokta oryantalizmden öte ödünç fikirler ve Batı'dan alınan ödünç yaşantılar olmaktadır. Nitekim Bin Nebi'nin dönemindeki oryantalist çalışmaların temel amacı sömürü ideolojisine entelektüel bir temel oluşturma olsa da, bu amacın her zaman var olduğunu söylemek ve Batılı araştırmacıların yaptıkları tüm çalışmaları bu amaç kapsamında değerlendirmek yanlış olacaktır.

Nittekim oryantalistlerin ortaya koyduğu eserlere bakıldığı takdirde, İslam araştırmaları noktasında Müslümanlardan daha geniş imkânlara sahip oldukları görülmektedir. Oryantalistlerin eserleri dışarıdan içeriye doğru bir gözlem niteliğinde olduğundan ve İslam dinine ilişkin hemen hemen tüm araştırmaları tarih ve kültür çerçevesi etrafında yapıldığından, söz konusu eserler Müslüman bilginlerin ortaya koyduğu eserlerin muadili olamamaktadır. Buna binaen oryantalizm ile hesaplaşmadan önce öncelikle şu temel soruları sormak gerekir. Oryantalizmin ve sömürgeciliğin İslam araştırmalarına ilişkin çalışmalarındaki temel amaç nedir ve bu amaç İslam düşünce mirasına nasıl etki etmektedir? Akabinde ise Müslümanların Batı'dan aldığı ödünç düşünceleri tasfiye etmek onun yerine İslam kültürüne has diri düşünceleri yerleştirmek için yapılması gerekenler nelerdir? Bu temel soruların

[341] Mohammad S. Raza, **Islam in Britain: Past, Present and Future**, Leicester, Volcana Press, 1991.

[342] Edward Said'in oryantalizm eleştirisinde temel argümanı Batı'nın Doğu'ya tek, özsel, değişmez bir kimlik empoze ettiği ve bu kültürel nitelemenin Batı'nın ihtiyaçları ve kültürel niteliklerini yansıtıp emperyalizmi meşrulaştırması ve Hıristiyanlığı yüceltmesi gibi bazı Batılı çıkarlara hizmet ettiğidir. Edward Said'in başlıca uğraşısı oryantalizmin geçmişte ideolojik olduğu ve hala da o şekilde kalmaya devam ettiğini göstermek olmuştur. Değerlendirme için bkz. Leonard Binder, **"Oryantalizmin Yapı çözümü", Postmodernizm ve İslam, Küreselleşme ve Oryantalizm**, der. Abdullah Topçuoğlu, Yasin Aktay, s. 208. Bu konuda İslam, ülkelerinde en tutarlı bakış açısını ise ülkesinin 150 yıl içinde kaldığı sömürü ruhunu tahlil eden Bin Nebi olmuştur. Fakat Edward Said, *Oryantalizm* adlı kitabında Cezayir konusuna ve pek çok düşünce insanının değerlendirmelerine yer vermesine rağmen Bin Nebi'den ve düşüncelerinden bahsetmemiştir.

cevabını Bin Nebi'nin öğrencisi Raşid Bin İsa'nın söylemlerinde görülmektedir. İslam'ı iyi anlayarak çağa söyletmek ve İslam'ı yaşayıp öğretmektedir. [343]

2.5. SÖMÜRGECILIĞIN SONUÇLARI

Sömürgeciliğin tarihsel zaman içerisindeki seyrine dair ele alınan birçok vesika vardır.[344] Fakat bu tarihi vesikalarda sömürü ideolojisi demokratik bir tavırla ele alınmaya çalışılsa da, sömürgeciliğin sömürge halklar üzerindeki etkisi çoğu zaman göz ardı edilmektedir. Sömürgecilik tarih boyunca bu ulusların nezdinde bir halklar sorunu olarak görülmekten öte, sömürge devletlerinin iç sorunu olarak değerlendirilmiştir. Bu kabulün doğal bir neticesi olarak sömürge çocuklarının haklarını savunmak için başvurabilecekleri bir otorite kalmadığı gibi, sömürge çocuklarını koruyacak herhangi bir kanun düzenlenmemiştir.[345] Dolayısıyla bu durum sömürünün sömürge çocuğunu sahipsiz ve korumasız addetmesine sebep olmuştur. Bu durumu fırsat bilen sömürünün, politikalarını uyguladığı zeminde kendisine her türlü yolu meşru ve her türlü eylemi mubah sayması, sömürge ülkelerinde hem bireysel hem toplumsal alanda dehşet verici sonuçların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Nitekim **Malik bin Nebi, siyasal rejimin halkın denetimi altında olmadığı zaman, şartlar ne olursa olsun neticenin halkın aleyhinde olacağını söylemektedir.** Sömürge ülkelerin karşı karşıya kaldığı durum tam olarak düşünürün ifade ettiği şekildedir. Fransa'nın Cezayir sömürgeciliğinde görüldüğü gibi, sömürge halkları her ayağa kalkıp adım atma girişiminde bulunduklarında kendilerini sömürünün çelmelerine takılırken bulmaktadır. Bu müdahale daha önce anlatıldığı gibi küçük, büyük, önemli veya önemsiz denilmeden sosyal hayatın en ince ayrıntısında bile kendisini göstermektedir. Ayrıca Bin Nebi, söz konusu müdahalenin siyasi otoritenin denetiminde olduğunu söylemektedir. Örneğin, Cezayir'de Fransız polislerinin yaptığı basit bir yol kontrol işleminde bile muhatabın Müslüman olduğu görüldüğü takdirde işlem bir anda karmaşık bir hal alarak derin bir araştırma ve soruşturmaya dönmektedir. Ve bu derinlikli

[343] Raşid Bin İsa İle söyleşi, **"Türkiye, Tarihi Görevini Yerine Getirmek İçin Geri Dönüyor"**, Özgün Danış, 10-05-2010.
[344] Birleşmiş Milletler Antlaşması, İnsan Hakları Deklarasyonu vb.
[345] Malik b. Nebi, **Savaş Esintisi Sömürünün Gerçeği**, s.123.

araştırmanın neticesinde sömürge çok basit bir sebepten dolayı ağır bir suçlamaya ve cezaya çarptırılmaktadır. Akabinde sömürü hegemonyasının idaresiyle yayın yapan basın organları bu durumu silahsız Cezayir halkına karşı elde edilmiş bir zafer olarak halka sunmaktadır.[346] Bu durum sosyal ve psikolojik alanda Cezayir halkının karşı karşıya kaldığı olumsuzlukların göstergesidir.

Ekonomik alanda uygulanan yaptırımların neticesine gelince; sermaye dağıtımında dengesizlik mevcut olduğu gibi, ekonomiye işlev kazandıran ve sermayeyi hareket ettiren tüm araçların Avrupalının elinde olduğu görülmektedir. Bunun yanında vergi ödeme alanındaki yükümlülükler ve öncelikler ise Müslümanlara verilmektedir. İş alanındaki ve kamu kurumlarındaki tasarruflar da bundan farksız değildir. Bin Nebi, Cezayirli işçi sınıfının sadece karın tokluğuna sömürünün hizmetinde çalıştığını, bazen çalıştığının karşılığını dahi alamadığını söylemektedir. Üstelik sömürü, sömürgeye kazandığı ekmeğin bir emek karşılığı olmadığını aksine bunun otorite tarafından ihsan edilen bir lütuf olduğu düşüncesini yerleştirmektedir. Bununla birlikte sömürgenin kamu kuruluşlarına girişlerine engel olunmakta, özel sektörde ise işverenler, Cezayirlilere iş imkânı sunmamaktadır. Sunulan imkânların bünyesinde de çok ağır şartların olduğu ve Avrupalının söz konusu sektörlere meyil göstermediği görülmektedir.[347]

Sömürünün sömürge üzerinde uyguladığı "efendisinin nimetlerinden yararlanan köle psikolojisi" sadece ekonomik alan ile sınırlı kalmamakta eğitim alanında da varlığını göstermektedir. Daha önce belirtildiği ve Bin Nebi'nin hayatında da şahit olunduğu üzere[348] sömürü, sömürge çocuklarını eğitim hakkından mahrum bırakmakta, kendilerine bazı enstitülere giriş hakkı verilmemekte ve girdikleri sınav sonuçlarında değişiklikler yapılarak başarısız olmaları sağlanmaktadır. Bunun haricinde Bin Nebi, sömürünün toplumda yarattığı iki dillilik[349] ile sömürgenin fikir dünyasında kargaşa çıkarmak ve onu eğitim ve kültür alanındaki gelişmelerden uzak tutmak istediğini söylemektedir. Tüm bu kısıtlamalara

[346] Malik b. Nebi, **Savaş Esintisi ve Sömürünün Gerçeği**, s.124.
[347] Malik b. Nebi, **Savaş Esintisi ve Sömürünün Gerçeği,** s.125.
[348] Malik b. Nebi, **Müzekkirat**, s.204.
[349] Malik b. Nebi, **İslam Dünyasında Fikir ve Put**,s.137.

ve engellere rağmen kendi çabası ile mesafe kat eden Cezayirliye sömürünün yaklaşımı "o öğrenmedi, biz ona öğrettik"[350] şeklindedir. Bu durum sömürgenin sömürünün nazarında bir nesne mesabesinde olduğunu gösterir. Nitekim Bin Nebi'nin de belirttiği üzere, sömürü otoritesinin anlayışına göre "sömürge bir nesnedir, insan değildir. Nesneler ise bu benim hakkım veya benim ücretim veya ben bunu kendi emeğimle kazandım diyemez".[351] Onlar sadece efendilerinin hizmetinde bulunmak için vardır. Sömürge toplumlarda yaşanan tahribatlar ve toplumsal hayatta meydana gelen boşluklar bunlarla sınırlı değildir. Dini hayatta İslami kavramların içinin boşaltılması ve İslami değerlerin yozlaştırılması, bilhassa oryantalizmin desteğiyle İslam dininin gerçek hayatın problemlerinden uzak ve hayattan kopuk bir din haline getirilmesi, Cezayirlinin hayatında İslam kültürünün yerine Batı kültürünün ikame edilmesi sömürünün dini ve kültürel hayatta ortaya çıkardığı onarılması güç tahribatların göstergesidir. [352]

Bütün bunların haricinde değinilmesi gereken bir başka husus vardır ki, o da sömürünün sömürge toplumlarda bıraktığı olumlu etki üzerinedir.[353] Dünya tarihi yaklaşık iki asırdan beri Avrupalının insanlık tarihine yaptığı katkılardan bahsetmektedir. Fakat durum tam olarak bu şekilde değildir. Zira Avrupalı bu başarılarının bir kısmını borçlu olduğu sömürge çocuklarını ilerlemesi için bir basamak olarak görmektedir. Hatta bazı zamanlar onları "bütünden kopuk aşağılık topluluklar"olarak tanımlamaktadır. Fakat buna rağmen Avrupalı farkında olmadan ve istemeden sömürge çocuklarına fikirden eyleme geçiş serüveninde yardımcı olmuştur. Sömürgenin yaşadığı aşağılık kompleksi ve Avrupalının tutumu adeta sömürgeyi dinamitlemiştir. Özelikle Muvahhidler sonrası insanın sosyal değişime ilişkin tavrında farklılık görülmektedir. Bin Nebi'ye göre, Avrupalının faaliyetleri ve yaptırımları kendisine ilham vermekte, bu ilham rüyalarına ve düşüncelerine hareketlilik kazandırmaktadır. Fakat ne yazık ki Muvahhidler sonrası insan, uyanışından sonra başkaları tarafından şekillendirilmiş bir hayatın kendisine sunulduğunu görmüştür. Bu farklı hayata uyum sağlamak için ortaya çıkan hareketler

[350] Malik b. Nebi, **Savaş Esintisi Sömürünün Gerçeği**, s.125.
[351] Malik b. Nebi, **Savaş Esintisi ve Sömürünün Gerçeği**, s.125.
[352] Malik b. Nebi, **Savaş Esintisi ve Sömürünün Gerçeği,** s.125.
[353] Malik b. Nebi, **İslam Davası**, s.48.

mevcut ihtiyaçların giderilmesi için yeterli olsa da, uzun vadede etkili olmamıştır. Bin Nebi bu durumun sebebini ıslah hareketlerindeki yanlış rehber edinme ve yanlış metodun uygulanmasından kaynaklandığını söylemektedir. Avrupalının sessiz hareketlerinin sömürüyü uyandıran bir çığlık mesabesinde olması güzeldir; fakat Avrupalının faaliyetlerinin ilham kaynağı olması Müslüman toplumlar açısından doğru değildir. Nitekim Bin Nebi'ye göre, Müslümanların temel ilham kaynağı ve hareketlerinin özü Kur'an-i olmalı ve eylemleri Kur'an'ın ruhuna mutabık olmalıdır.[354]

2.6. UYANIŞIN ŞARTLARI VE SÖMÜRGECILIKTEN KURTULUŞ YOLLARI

İslam dünyasının içinde bulunduğu uyuşukluk halinden çıkması ve sömürü hegemonyasının tahakkümünden çıkıp, İslam medeniyet tasavvuru bağlamında hayatına yön vermesi için elbette atılması gereken adımlar ve izlemesi gereken yollar vardır. Bin Nebi sosyal değişimin gerçekleşmesi ve ıslahın meydana gelmesi için önce bireysel sahada yaşanacak bir değişime ihtiyaç olduğunu söyler.[355] Nitekim toplumun ıslahı bireyin bu yönde atacağı adımların seyrine bağlıdır. Bin Nebi bu düşüncesinin temelini Kur'an'dan almaktadır. Zira Rad suresi 11.ayette "Bir toplum kendi içindekini değiştirmedikçe, kuşkusuz Allah'ta o toplumun bulunduğu durumu değiştirecek değildir"[356] buyrulmaktadır. Bu ayet Müslümanların sosyal hayattaki şiarı olmalı ve ıslahat hareketleri faaliyetlerini bu yönde yapmalıdır. O halde temelde sorulması gereken soru şu olmalıdır. Bireyin ıslahı için yapılması gerekenler nelerdir? Müslüman bir bireyin temelde **İslam akidesine sahip olması ve bütün fiillerinin bu akide yönünde olması** gerekmektedir. Fakat bu noktada Bin Nebi'ni yaklaşımı birtakım İslam düşünürlerinden farklı olmaktadır. Bin Nebi esas sorunun Müslümanının akide bilmemesinden kaynaklanmadığını söyler. Ona göre yapılması gereken Müslümana dinini öğretmek değildir, zira o zaten bu akideye sahiptir. Önemli olan husus, Müslümanın akidesine canlılık kazandırmak ve onu olumlu bir güç haline getirmektir. Müslümana Allah'ın varlığıyla ilgili delil getirmek değil,

[354] Malik b. Nebi, **İdeolojik Savaş Ajanları,** s.51.
[355] Malik b. Nebi, **İslam Davası**, s.56.
[356] Kur'an'ı Kerim, **Rad Suresi**, 11. Ayet.

Müslümanın kendi varlığının farkına varmasını ve kendi varlığını hissetmesini sağlamaktır.[357] Fakat Müslümanın kendi varlığının bilincinde olması ve temel haklarından haberdar olması sömürünün tahakkümünden kurtulması için yeterli değildir. Ayrıca Bin Nebi'ye göre, Müslümanların kendi varlığını hissederek oluşan **güce yön vermesi ve kendisinde biriken enerjiyi doğru zamanda doğru şekilde kullanması gerekmektedir. Tüm bunları yapabilmek sistematik olmayı ve belli bir metoda sahip olmayı gerektirir.** Düşünür, Müslüman toplumların İslam akidesi ve İslam medeniyeti bağlamında çağına hareket kazandırmakta ve enerjisine yön vermekte başarısız olmasının temel sebebini eylemlerinin plansız olmasından kaynaklandığını söyler. Oysaki sömürgeciliğin tarihine bakıldığı zaman görülecektir ki, büyük veya küçük fark etmeksizin sömürünün yaptığı her hamlenin arkasında derin bir plan ve programın olduğu, sömürünün söylediği her sözün belli bir politika dâhilinde olduğu görülmektedir. Neticede ise, sömürünün uygulamaya koyduğu hemen hemen tüm politikalar başarıyla sonuçlanmaktadır. Oysa İslam toplumlarında görülen durum bunun aksidir. Hatta Müslümanların hareketlerine yön veren metottan yoksun olmaları birçok problemi beraberinde getirmiştir. **Bin Nebi'ye göre öncelikli sorun uyanışın hedefinin ne olduğunun net ve açık bir şekilde belirlenememesidir. İkinci sorun; sosyal problemlerin net ve açık bir şekilde ortaya konulamamasıdır. Üçüncü sorun ise; mevcut araç ve imkânların hedefe uygunluğunun tespit edilememesidir.**[358] Görüldüğü üzere, İslam dünyasında var olan metot yoksunluğunun ve plansızlığın beraberinde getirdiği birçok sorun vardır. Dolayısıyla Müslümanların uyanış ve direniş hareketlerinde başarılı olmaları belli bir sistem dâhilinde programlı bir şekilde çalışmalarına bağlıdır.

Bütün bunların yanında zikredilmesi gereken ve Malik bin Nebi'ye göre İslam toplumunun **acilen kurtulmasını gereken bir hastalık vardır ki; o da taklittir.**[359] Müslümanların kurtulması gereken taklit hastalığı sadece kültürel alan ile sınırlı olmadığı gibi bilhassa fikir sahasını da içine almaktadır. İslam dünyası asırlardır düşünsel alanda **herhangi bir içerik üretemediğinden** Batı'nın ödünç ve ölü fikirlerini almakta ve bu düşüncelerle kendi toplumuna canlılık kazandırmak,

[357] Malik b. Nebi, **İslam Davası**, s.57.
[358] Malik b. Nebi, **Düşünceler**, s.231.
[359] Malik b. Nebi, **Düşünceler**, s.231.

kendi halkının uyanışını gerçekleştirmek istemektedir. Oysa bu çabanın ve kuru taklidin hiçbir faydası olmadığı gibi birçok olumsuz durumun ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Sömürge toplumların sömürü hegemonyasından kurtulup bağımsızlığını kazanması kendi kimliğini ve kendi kültürünü yaşamasına, yani özüne dönmesine bağlıdır. Fakat taklidin olduğu yerde öz yoktur. Kendisi olamadığı gibi tam olarak başkası da olamayan bir benlik vardır. Onun da sosyal değişime katkısı olamaz. Zira kendi öz benliğine sahip değildir. Dolayısıyla İslam dünyasının köklerini Batı dünyasından ayıklaması ve taklit vehminden kurtulması gerekmektir. Nitekim İslam dünyasının uyanışı ve sömürgecilikten kurtuluşu kendi kimliğine kavuşmasına, İslam kültürünü hayatına geçirmesine ve Batı medeniyetini hayranlıkla taklit etme hastalığından kurtulmasına bağlıdır. Malik bin Nebi'ye göre; Müslümanların, özellikle Muvahhidler sonrası insanın eliyle İslam toplumlarında virüs gibi yayılan Avrupalıyı taklit etme hastalığından kurtulması,ancak düşünsel içerik üretmeye ve İslam medeniyetinin derinliklerine inmeye bağlıdır**. Fakat bunun gerçekleşmesi toplumun asli ihtiyaçlarının giderilmesi ve temel haklarının elde edilmesi ile mümkündür**.[360] Zira aç olan bir halktan mevcut toplumsal problemlere çözüm üretmesi beklenemez. Bu oldukça güç bir durumdur**. Tıpkı çocuğuna onurlu bir hayat sunamayan bir babanın ondan itaat bekleyememesi gibi, temel ihtiyaçları giderilmeyen bir halktan itaatkâr ve disiplinli olmasını beklemek mümkün değildir.** Bundan dolayı bireysel, sosyal ve kurumsal alandaki her türlü imkânın ıslah edilmesi ve halkın hizmetine sunularak ihtiyaçlarının giderilmesi sağlanmalıdır. Ancak Bin Nebi'ye göre bir toplumun kendi tarihini inşa edebilmesi için temel ihtiyaçlarının giderilmesi yeterli değildir. Düşünür, Cezayir halkının durumunu bu tezine örnek olarak gösterir. Zira Cezayir halkı temel ihtiyaçlarını uzun süre hissetmesine rağmen bunları elde etmek için herhangi bir girişimde bulunmamış ve çok basit düzeydeki bir aracı bile üretememiştir. İhtiyacın yaratıcı ve etkileyici bir niteliğe sahip olmaması ve herhangi bir yaptırım gücü olmaması bunun temel nedenlerinden biridir. Öyleyse Müslümanların temel eksikliği yalnızca temel ihtiyaçların mahrum bırakılmaları değildir. **Bin Nebi'ye göre, bunun yanında ihtiyaçlarını gidermek için yaratıcılıkta bulanacak ilke ve araçlara sahip**

[360] Malik b. Nebi, **Düşünceler,** s.178.

olmaları gerekir.[361] Bunun için, sömürünün psikolojik ve manevi baskısı neticesinde sömürge çocuklarında biriken enerjiyi ve mevcut potansiyeli harekete geçirilmesi, belli ilkeler ve metotlar dâhilinde hareket edilmesi gerekmektedir. Ancak bu şekilde sömürge çocuklarının enerjisine belli araçlar vasıtasıyla yön verilebilir. Fakat Malik bin Nebi'ye göre bu gelişme hareketinde ihtiyacın haricinde göz önünde bulundurulması gereken temel bir realite vardır. Bu da "**hak" düşüncesidir**. Toplumsal temelde hakkı, sorumluluktan ayrı görmek imkânsızdır. Çünkü Bin Nebi'ye göre, tarih bunların arasını ayırmamakta, bilakis tarihsel hareketler bu iki olgunun birlikteliği ile yürümektedir.[362] **Buna binaen görülmektedir ki; Müslüman halkların uyanışının temel şartlarından bir tanesi de, belli ilke ve araçlar denetiminde ihtiyaçların giderilmesine akabinde ise, temel haklarına sahip olmak ve sömürülebilirlikten kurtulmak için sorumluluk bilinci ile hareket edilmesine bağlıdır.** Bu noktada yapılması gereken, Müslüman bireylerin politikaya söz konusu ilkeler doğrultusunda yön vermesidir. Nitekim Bin Nebi'ye göre, halka sorumluluklarından bahsetmeyen ve ona sadece haklarından dem vuran bir politika, gerçek anlamda bir politika olmaktan öte karanlıklar içinde gizlenen bir hurafedir. Oysa İslam toplumunun hurafelere değil, kendisine sorumluluklarını hatırlatan gerçeklere ihtiyacı vardır. Bundan ötürü Müslüman aydınların yapması gereken, halka sloganlar ve kelimeler öğreterek onları oyalamak değil, ona belli metot ve tekniklerle özgürlüğüne kavuşma yollarını göstermek ve ona bu yolda ihtiyaç duyacağı araçları sunmaktır.[363] Bütün bunların yanında belirtilmesi gerekir ki; Malik bin Nebi'ye göre sömürge çocuklarının sürekli **hak talep etme eğiliminden vazgeçip, haklarını kendiliğinden kendisine verecek bir sosyal yapı inşa etmesi gerekir**. Esasında sosyal değişimin gerçekleşmesi Müslüman halkların inşa edeceği sosyal yapıya bağlıdır. Bu sebeple Malik Bin Nebi uyanışın şartlarını zikrederken en geniş faaliyet sahasının ve en büyük çabanın sosyal bünyede olması gerektiğini söylemektedir.[364] Nitekim Bin Nebi'ye göre, insanın tarih yazabilecek bir seviyeye gelmesi, içinde bulunduğu toplumun sosyal yapısına, maddi ve psikolojik şartlarına bağlıdır. Bunun için sömürülen halkların haklarından bahsetme çabalarından

[361] Malik b. Nebi, **İslam Davası**, s.178.
[362] Malik b. Nebi, **Savaş Esintisi ve Sömürünün Gerçeği,** s.125.
[363] Malik b. Nebi, **Düşünceler**, s.40-41, **İslam Davası**, s.41.
[364] Malik b. Nebi, **Savaş Esintisi ve Sömürünün Gerçeği**, s.184.

vazgeçip onun yerine yeteneklerini ve kaynaklarını ön planda tutmaları gerekir. Ancak bu şekilde kendi kaynaklarından ve kendi haklarından mahrum edilen, sömürgeciler tarafından sürekli aşağılanan ve tehdit edilen bir insan tipi olmaktan kurtulacaktır. Bütün bunlarla birlikte Malik bin Nebi, sosyal yapının değişmesi ve sosyal değerlerin halkın bünyesine yerleşmesinin ruhi değişime bağlı olduğunu söyler.[365] Bu sebeple O'na göre, uyanışın gerçekleşmesi için yapılması gerekenlerin başında, insan realitesini göz önünde bulundurarak bireylerde yaşanacak ruhu değişimin gerçekleşmesini sağlamaktır.[366] Zira düşünüre göre, muvahhidler sonrası insandan sonra harekete geçen ıslahat hareketlerinin başarısız olmasının arkasında yatan sebeplerden biri de düşünce safhasına yoğunlaşıp ruhi safhayı atlamalarıydı. Oysa bireyin değişiminin bağlı olduğu safha ruhi safhaydı ve bu yenilenme beraberinde sosyal değişimi getirecekti. Islahat hareketleri selefe dönüş ilkesini temel ilkeleri olarak kabul etmişlerdi ancak ıslahat hareketlerinin eğilimi bilgi edinme düzeyinde olmaktaydı. Fakat Malik Bin Nebi sosyal değerlerin değişimini gerçekleştirecek olan eğilimin bilgi düzeyini geçerek bir bilinç ve vicdan hareketine dönüşmesi gerektiği kanısındaydı. Genel olarak İslam dünyasında yaşanan değişimler bu noktada olsa da, Bin Nebi Cezayir'de bu hareketin farklı bir boyutta olduğunu söylemektedir. O'na göre Cezayir'deki ıslahat hareketleri bilinç ve vicdan hareketleri niteliğindeydi. Bu hareketlerin böyle bir nitelikte olmasında ve halkı derinden etkilenmesinde Bin Badis'in rolü yadsınamayacak derecede büyüktür. Nitekim O, İslam dünyasının yitirdiği manevi soluğu ıslahat hareketleri ile yeniden canlandırmaya, sosyal değerlere manevi bir boyut kazandırmaya çalışmıştır. Zira ruhi değişimin yaşanması, yitirilen manevi soluğun yeniden kazandırılmasına bağlıdır ve uyanışı gerçekleştirecek olan faktörlerden biri de budur. İlk İslam toplumlarına bakıldığı zaman salt dini bilgi üzerinde değil de, bilinçli bir inanç ve vicdan üzerine kurulu olduğu görülmektedir. Bununla beraber İslam tarihinin ilk dönemlerinde Muhacir ve Ensar arasında karşılıklı kardeşlik ilkesine dayanan bir ilişki vardır.[367] Bin Nebi, bu ilişkinin ruhi bir değişimin getirisi olduğunu ve o toplumda bilinçli bir İslam düşüncesinin de varlığına işaret ettiğini söylemektedir.

[365] Malik b. Nebi, **İslam Dünyasında Fikir ve Put,** s.98-99.
[366] Malik b. Nebi, **İslam Davası**, s.198.
[367] Malik b. Nebi, **İslam Davası,** s.199.

Bunun yanında karşılıklı kardeşlik ilkesi, halkın maddi ve fikri alanda bütünleşmesini hedefler ve bireyleri yakınlaştırarak sosyal yaşamda toplum birlikteliğinin oluşmasını sağlar. Kendisine bu ilkeleri şiar olarak benimseyen ıslahat hareketlerinin bunları gerçekleştirmesinin yolu Kur'an'a tabii olmaktan ve İslami şuurla hareket etmekten geçer. Klasik ıslahat hareketlerinin üzerinde kurulu olduğu temel de aynıdır fakat esas olan Kur'an'ın nasıl bir doktrin olarak görüldüğüdür.

Malik bin Nebi'ye göre, **klasik ıslahat hareketlerinde Kur'an kendisinden her şeyin ölçüsünün alındığı bir köy hocası gibidir**. Kur'an bir yenileme aracı değil, bir yenilenme emri olarak görülmüştür.[368] Ve bu kullanım ruh ve ahlak açısından Muvahhidler sonrası insana etki edememiştir. Dolayısıyla Bin Nebi'nin uyanışa vesile kıldığı Kur'an bir yenileme emri değil, yenilenme aracı niteliğindedir.[369] Nitekim İslam dünyasını harekete geçirecek, ruh ve ahlak bakımından onu derinden etkileyecek, Müslümanların faaliyetlerine bilinç ve vicdan kazandıracak, böylece sosyal değişimin bağlı olduğu ruhi değişimin öncüsü olacak temel faktör Kur'an'dır.

Malik bin Nebi, bunun haricinde işaret edilmesi gereken bir noktanın dahası bilhassa bir eksikliğin daha var olduğunu söyler. O da Cezayir'de sosyal farklılaşmanın olmamasıdır. Örneğin Cezayir'in sosyal yapısına bakıldığı zaman bir uçta doktor veya mühendis yer alırken diğer uçta bir dilenci vardır. Cezayir aradaki boşlukları dolduracak bir sınıfa, dahası bir zenginliğe sahip değildir. Malik Bin Nebi bu durumu sosyal yoksulluk olarak nitelendirir ve bu durumun oluşmasındaki temel sebebini yönetici sınıfın akli yetersizliği olarak görür.[370] Bin Nebi'ye göre, deha bir iç çabanın neticesi olarak ortaya çıkar ve toplumdaki en alt sosyal katmandan başlayarak ileriye doğru yükselir. En alt sosyal katmandan kastı çalışan eldir, en yüksek katmanda ise düşünce yer alır. Dolayısıyla düşüncenin oluşabilmesi için çalışan elin gücüne ve potansiyeline de ihtiyaç vardır ve iki olgu arasında doğrudan bir ilişki söz konusudur. **Zira bilgisini kaybeden bir elden düşünce doğmaz. Buna binaen sosyal hayatın katmanlarından beslenmeyen bir düşüncenin zirveye**

[368] Malik b. Nebi, **İslam Davası**, s.200.
[369] Malik b. Nebi, **İslam Davası**, s.200.
[370] Malik b. Nebi, **İslam Davası**, s.194.

ulaşması da imkânsızdır.[371] Fakat batı toplumuna bakıldığı zaman böyle bir yoksunluğun olmadığı, aksine Batı dünyasında sosyal zenginliğin yoğun olduğu görülmektedir. Orada bilim adamı, mimar, çoban, mühendis, artist ve işçi gibi birçok farklı kesimin düşünsel ve fiziki kuvvetleriyle sosyal hayata dağıldığı, kabiliyetlerini birleştirerek hiyerarşik dengeyi sağladığı ve böylece en üst katmanda deha zirvesine ulaştığı görülmektedir.

İslam dünyasındaki bu eksikliğin giderilmesi, insanı bizatihi kendisi olarak ele almaya, onun kabiliyetlerini ve noksanlarını derin bir şekilde araştırmaya ve İslam kültürünün ve İslam'daki sosyal değerlerin açığa çıkarılmasına bağlıdır. Malik Bin Nebi, İslami uyanışın bağlı olduğu sosyal değerleri ortaya koyarken sosyoloji ve psikolojinin desteğinin alınması gerektiği kanısındadır.[372] Ancak bu şekilde, **Muvahhidler sonrası insanın eliyle ortaya çıkan hurafelerin yerini İslam'ın sosyal değerleri alacak ve sosyal yoksulluk yerini zenginliğe bırakarak İslam dehasını zirveye ulaştıracaktır.**

Malik bin Nebi'ye göre, bir toplumun sosyal yapısının inşası ve uygarlık düzeyine ulaşması ekonomik yapılanmanın oluşturulmasından geçer. On dokuzuncu yüzyılda yaşayan Adam Smith ve Karl Marks gibi düşünürler sosyal hayatın en büyük realitesinin ekonomik değerler olduğunu, dolayısıyla düşüncenin ona bağlı olarak geliştiğini keşfetmişlerdir.[373] Bu keşif ekonominin önemini arttırdığı gibi ekonomi alanının düşünce merkezi haline gelmesini sağlamıştır. Zira düşünceler ekonomik ihtiyaca göre oluşacak, sermaye bu doğrultuda hareketlenecek ve sosyal hayattaki olaylar ekonomik ilerlemenin veya gerilemenin bir neticesi olarak görülecektir. 20. yüzyılda da mevcut durum ve anlayış bu şekildedir. Demek ki, sosyal realiteye şekil veren ve onu hareketlendiren en büyük olgu ekonomidir. İslam uygarlığının tarihsel zaman içerisinde kat ettiği mesafeye bakıldığı zaman ve şu an ulaştığı seviye göz önünde bulundurulduğunda **Batı medeniyeti ile kıyas edilemeyecek derecede büyük bir gerilemenin olduğu görülür. Malik bin Nebi'ye göre, bunun temel sebeplerinden biri, ekonomik çarkın kuvvetli**

[371] Malik b. Nebi, **İslam Davası,** s.194.
[372] Malik b. Nebi, **İslam Davası**, s.195.
[373] Malik b. Nebi, **Düşünceler**, s.63.

olmaması ve sermayenin yanlış yönlendirilmesidir. Nitekim Cezayir'in ekonomik yapılanmasındaki boşluğa bakıldığı zaman görülecektir ki, esas sorun para meselesi değil, paranın hareketlenmesi meselesidir.[374] Malik Bin Nebi, parayı hareketlendirmek ve sermayeye canlılık kazandırmak için Avrupa'nın yaptığı gibi büyük kolonilere ve büyük servetlere ihtiyaç olmadığını söyler. Aksine Bin Nebi **Cezayir halkının çok sayıda küçük iştirak grupları ve yatırım merkezleri oluşturarak ve sermayeye toplumun temel ihtiyaçları doğrultusunda yön vererek bu problemi aşabileceğini düşünür**. Fakat İslam dünyasının tamamı için düşünüldüğünde böyle basit bir çözümle ekonomik yapılanmanın geliştirilmesi ve sosyal yapının bu doğrultuda inşa edilmesi zor görünmektedir. Bundan ötürü Müslüman düşünürlerin ve ekonomistlerin bir araya gelerek zamanının şartları ve imkânları dâhilinde bir sistem inşa etmeleri gerekmektedir. Batı medeniyetinin ekonomik haritasına bakıldığı takdirde uygarlık haritası ile aynı düzlemde yer aldığı, uygarlığın ekonomik gelişmeler ışığında kurulduğu görülmektedir.[375] Daha ideal bir toplum geliştirme çabasında bulunurken aslında daha medeni bir toplum seviyesine çıkılmak istenmektedir. Medeniyet tahakkuk ettirildiğinde ise, hayat standartlarının daha iyi bir hale getirildiği ve gelir düzeyini yükseltmek için gerekli ortamın sağlandığı görülecektir. İslam dünyasının uyanışına vesile olmak için tüm gücüyle çalışan mütefekkirlerden **Cemal Abdunnasr bir konuşmasında "Toplumun inşası, ekonomik kalkınma ve manevi enerjiler gerektirir**" demektedir.[376] Dolayısıyla görülmektedir ki, İslam dünyasının ideal toplum düzeyine ulaşması ve uygarlığını inşa etmesi sistematik ve canlı bir ekonomik yapılanma tesis etmesine ve sermayeye hareketlilik kazandırmasına bağlıdır.

Malik bin Nebi'ye göre, İslam dünyasında var olan temel problem alanlardan biri de eğitimdir. Buna göre, ideal bir toplum kurulması ve İslam medeniyetinin yeniden ihya edilmesi eğitim alanında yapılacak düzenlemelerin seyrine bağlıdır. Buna binaen Bin Nebi**, ilk olarak eğitim ve kültür faaliyetlerine ayrılacak bütçenin arttırılması gerektiğini söyler**. Bu durum sermayenin yönlendirilmesi ile doğrudan ilişkilidir. Akabinde ise eğitim alanındaki temel eksikliklerin tespit

[374] Malik b. Nebi, **Cezayir'de İslam'a Yeniden Doğuş**, s.86.
[375] Malik b. Nebi, **Düşünceler**,s.200.
[376] Malik b. Nebi, **Düşünceler**, s.201.

edilmesi gerekir. Malik Bin Nebi'ye göre bu eksiklikler "**nicelik sorunu, metot/öz sorunu ve eylemsizlik sorunu**" [377] olmak üzere üç noktada ortaya çıkar. Nicelik sorununun ortaya çıkmasında Müslümanların herhangi bir şeyin kıymetini sayısal değerlerle veya rakamsal ifadelerle ölçmeye çalışması etkili olmuştur. Kişilerin bu eğilimleri eğitime yansıdığında yapılan çalışmalar içeriklerine ve niteliklere değil de sayılarına bağlı olarak değer kazanmaktadır. Nitekim İslam dünyasında da böyle olmuştur. Islahat hareketlerinin resmi eğitim kurumlarından bağımsız serbest eğitim verdikleri okullarda eğitim gören öğrencilerin niteliğine ve kaydettikleri ilerlemeye bakılmaksızın, okullardaki öğrenci sayıları dikkate alınmıştır. Okullarda yapılan düzenlemelerin yalnızca mevcut sayı doğrultusunda olması, niteliğin değil de niceliğin ön plana alınması, özden yoksun şekle bağlı bir sistem geliştirilmesinin dolayısıyla başka problemlerin habercisi olmuştur. **Müslümanların metot ve strateji yoksunluğu her alanda kendini gösterdiği gibi eğitimde de kendini göstermekten uzak kalmamıştır.** Fakat Bin Nebi'ye göre, esas sorun teşkil eden nokta eğitimdeki düzenlemelerin özden, yani Kur'an-i ilkelerden uzak olmasıdır. Batıdan taklit yolu ile alınan düzenlemeler ve Müslüman gençlere okullarda okutulan dersler çoğu zaman İslam dünyasında sorgulanmaksızın kabul edilmektedir**.** Oysa bu düzenlemeler basit eğitim planlamaları şeklinde olmamakta, arka planda oryantalist düşüncenin ve sömürü hegemonyasının ideolojik dürtüleri egemen olmaktadır. Bin Nebi'ye göre, bunun karşısında takınılması gereken tavır bilincin ayık olmasıdır. Görünüşte basit olan bu fikirler esasında zehirli olabilmektedir. Neticede bu fikirlerin etkisiyle gençlerde eylemsizlik ve hareketsizlik görülebilmektedir. Elbette bu durumun geçmiş ile övünme eğilimi veya atalet gibi pek çok nedeni vardır. Bilhassa övgü eğilimi kişiyi sürekli geçmişe yönlendirdiğinden, geçmişin mirasına odaklanırken bulunduğu anı gözden kaçırmasına sebep olmakta ve geleceğe dair düşünsel çaba gayretinde olmasına engel olmaktadır. **Neticede gençlerin bütün düşüncelerine maziye sarılma olgusu musallat olmakta ve toplumsal bir problem karşısında her sıkıştığında çözüm üretmek yerine geçmişin mirasına sığınmaktadır.**[378] **Böyle bir kültürde eğitimin seyri ileriye dönük değil de,**

[377] Malik b. Nebi, **İslam Davası,** s.66.
[378] Malik b. Nebi, **İslam Davası**, s.66.

sürekli geriye dönük olmaktadır. Bu durum eğitimin zamanın ve geleceğin ihtiyaçlarına uygun olmayan bir karaktere bürünmesine neden olmuştur.[379]

Netice olarak denilebilir ki; İslam dünyasında eğitim alanında mevcut olan temel sorunların çözümlenmesi yapılan düzenlemelerde Kur'ani ilkelerin ve İslami doktrinlerin göz önünde bulundurulmasına, bilimsel çalışmaların ve eğitim kurumlarının niceliğe göre değil niteliğe göre değerlendirilmesine ve maziyi övme/maziye sığınma eğiliminden vazgeçerek zamana hâkim olacak nitelikte eylemlerin gerçekleştirilmesine ve İslami doktrinlerin pratik hayata egemen olmasına bağlıdır.

Malik bin Nebi'ye göre, Müslümanların söz konusu alanlardaki eksikliklerini gidermemeleri veya buna dair bir gayret sarf etmemeleri "kendine güveni yitirme" hastalığına yakalandıklarının göstergesidir.[380] Bu hastalık özellikle Kuzey Afrika ülkelerinde baş göstermekte ve sömürge çocuklarının zihinlerini adeta kemirmektedir. Kendine güvenin yitirilmesi İslam toplumlarını atalete sevk ettiği gibi sosyal bünyede pek çok ahlaki yozlaşmanın ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Kendine güvenini yitiren bir toplumun dünyasında teslimiyetçi ve kaderci bir anlayışın egemen olduğu görülür. Sömürü idaresinin tüm yaptırımlarına başka alternatifi yokmuşçasına boyun eğer ve sömürüyü uygar/medeni toplum düzeyinde gördüğü gibi, kendisinin hiçbir zaman o seviyeye ulaşamayacağını düşünür. Bunun yanında inancını yitirmeyen ve bağımsızlığına kavuşmak için çalışan halkların yaptıkları faaliyetler karşısında sessizdir. Olaylara karamsar bir şekilde bakar ve gösterilen tüm çabaların yetersiz olduğuna ve kısıtlı imkânlara sahip olduğu için hedeflerini gerçekleştirmesinin güç olduğuna inanır. Onun anlayışına göre sömürü her alanda kendisinden daha iyi imkânlara sahiptir ve onunla aynı şartlarda savaşmadığı için kendisine galip gelmesi söz konusu değildir. Savaşın seyri ve neticesi savaş bitmeden bellidir. Hâlbuki Malik Bin Nebi'ye göre medeniyete açılan kapı "sorunlara karamsar değil de iyimser bir tavırla yaklaşmaktan geçer." [381] Medeniyete ulaşma sürecinde İslam dünyası için bir gelecek inşa etmenin yolu halkı

[379] Malik b. Nebi, **İslam Davası**, s.66.
[380] Malik b. Nebi, **İslam Davası**, s.186.
[381] Malik b. Nebi, **Düşünceler**, s.40.

sürekli pozitif güçlere iten bir güç oluşturmaktır. Bin Nebi Müslümanların zorluklar karşısındaki tavrının bu yönde olması gerektiğini söyler. Aksi takdirde bu psikolojinin arka planında yatan imkânsız psikozu ortaya çıkacaktır. Nitekim sorunlara karamsar bakış açısıyla yaklaşıp onları çözülemeyecek büyüklükte görmek, problemleri çözümü imkânsız bir hale getirir ve imkânsızı başarma düşüncesi ise abestir. Bu algının Müslümanın düşünce dünyasında iyice yer edindiği görülmektedir. Zira kendilerine bir şeyi niye yapmadıkları veya bir konuda niye başarılı olmadıkları sorulduğunda cevap hemen hazırdır. İmkânsız. Fakat Bin Nebi'ye göre bu algı yanlış olduğu gibi bu algının tam karşısında tehlikeli bir durum yer almaktadır. Olayları hafife alma ve basit görme durumu.[382] İmkânsız psikozu kişiyi böyle bir düşünceye götürür. İnsanın ve eşyanın onun nazarında herhangi bir değeri yoktur, çünkü basit ve önemsizdir. Malik bin Nebi'ye göre Cezayirli Müslümanların Yahudi algısının derinliklerinde bu psikoloji yatmaktadır. Yahudiler Amerika ve Fransa gibi büyük güçlerin desteğiyle hareket etmelerine, siyaset ve ekonomide büyük ilerlemeler kaydetmelerine rağmen Müslümanlar bu kuvvetlerini hakkıyla değerlendirememiş ve onlara her zaman "değersiz bir azınlık, üfürsek uçarlar"[383] algısı ile yaklaşmışlardır. Ama görülmektedir ki, Yahudiler sayıları az olmalarına rağmen dünyaya hükmedebilecek bir güce ulaşmışlar, Müslümanlar ise kalabalık nüfuslarına rağmen ileriye dönük hiçbir hamle geliştirememişlerdir. Şu halde Müslümanlar tarafından yapılması gereken, zorluklar karşısındaki tavırlarını değiştirmek, olaylara iyimser bir bakış açısıyla yaklaşmak, problemleri basite alma ve önemsiz görme tutumundan vazgeçerek imkânsız psikozundan kurtulmaktır. Zira ortada ne imkânsız ne de önemsiz bir durum vardır.

Bütün bunların yanında Malik bin Nebi'ye göre, Müslümanları medeniyete ulaştıracak diğer kapı, ödev bilinci ve sorumluluk kapısıdır.[384] Müslümanlara sosyal, siyasi, kültürel ve ekonomik alanda talep ettikleri tüm hakları verecek ve kendilerini ideal toplum düzeyine ulaştıracak temel faktör hak talep etme eğiliminden vazgeçip hakkını elde etme çabasıyla hareket etmektir. Bin Nebi, bireyin yapısı gereği bunu yapmaktan pek hoşnut olmadığını, hak talep ettiğini fakat ödevlerini yerine

[382] Malik b. Nebi, **İslam Davası**, s.40.
[383] Malik b. Nebi, **İslam Davası,** s.40.
[384] Malik b. Nebi, **Düşünceler,** s.40-41, **İslam Davası,** s.41.

getirmediğini söyler. Dolayısıyla aydınların, kendisinden haklarını talep etmesini istemesine gerek yoktur, çünkü fıtratı zaten bunu güvence altına almaktadır. Bin Nebi'ye göre Müslüman aydınların ve siyaset adamlarının üzerine düşen vazife, fertlerin potansiyelini ve gayretlerini sorumluluk almaya yönlendirmek ve topluma ödev bilincini kazandırmaktır. İslam dünyasının asırlardır içinde bulunduğu hastalıklı durumdan kurtulması, sömürge çocuklarının sömürünün otoritesinden ve dayatmalarından kurtularak kendi kimliğine kavuşması ve Müslümanların topraklarında İslam medeniyetinin hâkim olması ve İslam uygarlığının tesis edilmesi sorumluluk düşüncesine sahip olup ödev bilinci ile hareket edilmesine bağlıdır.

SONUÇ

Malik b. Nebi, 20. yüzyılda Cezayir'de yaşayan ve Cezayir halkının özellikle fikri alandaki bağımsızlığına kavuşmasını sağlayan büyük bir müteffekkirdir. Bin Nebi özellikle sosyal, kültürel ve ekonomik alanda İslam düşünce dünyasına miras bıraktığı değerli birçok düşünceye sahiptir. Fakat yaşadığı dönemin siyasi ve sosyal şartlarının bir gereği olarak sömürgecilik olgusu düşünürün fikir dünyasında ayrı bir yere sahiptir. Bunun yanında Bin Nebi sömürgecilik olgusunu farklı bir perspektif ile ele almış ve bu düşüncesini "sömüye müsait olma" kavramı üzerine bina etmiştir. Toplumu, siyasi yapının bir ürünü olarak gören Bin Nebi, siyasetin toplumun karakteristik özelliklerine bağlı olarak şekillendiği söyler. Eğer toplum karakter olarak sömürülmeye müsait bir yapıda olursa, o zaman siyasi yönetimin toplumu sömürmesi ve sömürgeci bir zihniyete sahip olması kaçınılmazdır. Bu noktada Bin Nebi toplumun bu durumunu "sömürüye müsait olma" şeklinde kavramsallaştırmıştır. Bu kavram üzerinde yoğun bir şekilde duran düşünür Cezayir'in "sömürüye müsait bir yapıya gelmesine hangi unsurların sebep olduğunu ortaya koyar. Bin Nebi "Muvahhidler sonrası insanın" bu durumun temel kaynağı olduğunu ve bu "yeni insanın eliyle" İslam medeniyetinde çöküş sürecinin başladığını söylemiştir. Bin Nebi'nin "muvahhidler sobrası insanı" sömürülebilirlik sürecinden sorumlu tutması, İslam tarihindeki belli dönemlerin ve bazı olayların yeniden okunması ve farklı bir perspektif ile değerlendirilmesi açısından oldukça önemlidir.

Tespit edebildiğimiz kadarıyla Malik b. Nebi bu temel faktörün dışında sömürünün kaynaştırma, bulandırma, ifsat etme taktiği, imar projeleri, bilimsel akademileri ve sömürü okulları bunun yanında Müslümanlar'ın Kur'an-i ruhtan uzak kalması, ilmi ve fıtri zevklerini kaybetmesi ve "sömürülebilme efsaneleri" gibi pek çok faktörün "sömürüye müsait" bir hale gelinmesinde etkili olduğunu söyler.

Bürün bunların yanında Bin Nebi ıslahat hareketlerinin de Cezayir'in sömürülebilir hale gelmesinde etkisi olduğunu söyler. Düşünür, ıslahatçı yaklaşımın ağırlıklı olarak bireysel sahada hareket edip, sosyal bünyeyi ihmal etmesini yanlış bulmakta, hatta bu durumu sömürülebilirliğin temel sebepleri arasında zikretmektedir. Burada düşünürün bu konudaki düşüncelerine ortak olmadığımızı belirtmek istiyoruz. Islahatçı yaklaşımın bireysel faaliyet alanındaki eylemleri eksik veya yanlış olabilir. Fakat ıslahatçı yaklaşımların ferdi alanla olan meşguliyetinin sömürülebilirlik durumunu harekete geçirdiğini söylemenin güç olduğu kanaatindeyiz. Nitekim toplumun fertlerden oluştuğu ve sağlıklı yetiştirilmeyen fertlerden sağlıklı bir toplumun meydana gelemeyeceği bilinen bir gerçektir. Bu bağlamda meseleyi biraz daha özel alana hasredip, Cezayir halkının sömürülme durumu üzerinde düşündüğümüzde toplumsal eylemlerin gerekliliği kadar bireysel mücadelenin de önemli olduğu kanaatindeyiz.

Bütün bunların yanında düşünürün sömürge ülkeler arasında yaşanan fikir savaşına ayrıca değinmesi ve bunu müstakil olarak ayrı eserlerde ele alması oldukça dikkat çekicidir. Bin Nebi "ölü fikirler ve öldürücü fikirler" şeklinde bir ayrım yaparak İslam düşünce dünyasının ölü fikir yığınlarına sahip olduğunu söylemekte ve bu durumdan ziyadesiyle yakınmaktadır. Düşünürün yaptığı bu ayrım Müslümanların sömürüye karşı giriştikleri fikir arenasında mevcut durumlarını görmek ve buna karşın alternatif çözümler üretmek açısından oldukça önemlidir.

Tespit edebildiğimiz kadarıyla Malik b. Nebi'in sömürgecilik olgusunda en çok dikkat çeken noktalardan biri düşünürün "sömürü psikolojisine" ilişkin görüşleridir. Bin Nebi'nin sömürü psikolojisine ilişkin görüşleri Mannoni'nin bulguları neticesinde ortaya çıkmıştır. Düşünür bu durumu bireylerin çocukluk evresi ile ilişkilendirerek, bireyin bu evrede yaşadığı "aşağılık ve bağımlılık kompleksleri" etrafında açıklamaktadır. Bin Nebi'nin bu konuda ortaya koyduğu veriler Cezayir halkının yaşadığı aşağılık kompleksinin ve bunun karşısında sömürgecinin nazarında nasıl yer aldığının görülmesi açısından oldukça önemlidir.

Malik b. Nebi son olarak sömürgeciliğe ve "sömürüye müsait olma" durumuna karşı Müslümanlar'ın neler yapması gerektiğini ortaya koyar. Buna göre

Müslümanlar'ın sömürgecilikten kurtulması "sorumluluk bilinci ile hareket etmelerine, taklit vehminden kurtulmalarına, lütuf değil hak düşüncesini benimsemelerine, eğitim sistemlerini Kur'an-i ilkelere göre düzenlemelerine, kendine güven sorununun çözülmesine, sermayenin doğru yönlendirilmesine ve Müslüman aydınların bireylerin enerjisini ve kabiliyetlerini doğru bir şekilde tasarruf etmeleri için kendilerine öncülük etmelerine bağlıdır. Düşünürün ortaya koyduğu ve bizim de tespit edebildiğimiz kadarıyla İslam dünyasının sömürgecilikten ve sömürge edilebilir olmaktan kurtulmaları zikredilen hususların incelikle uygulanmasına bağlıdır.

KAYNAKÇA

AGERON, S.Robert, **Tarihü'l Cezairü'-l Muasıra,** Fransızda'dan Çeviri: Issa Asfor, Manşurat Uveyde, Beyrut 1990.

AKDENİZ, Sabri, **Kültür Sömürgeciliği,** M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.

ADIGÜZEL, Adnan, "Muvahhid'ler Devleti'nin Tarihi Sürecinde Rota Değişimi", **Ekev Akademi Dergisi**, c.55, İstanbul 2017.

AMMARA, Muhammed, **Muslimun Suver,** Müessesetü'l-Arabiyye, 2.baskı, 1974.

AMAMİRAH, Türki Rabih,**Felsefetü'l-İmam Abdülhamid bin Badis: Felsefetuhu ve Cuhuduhu, Fi't Terbiye ve't- Ta'lim (1889-1940)**, (Y.Lisans Tezi) Ayn Şems Üniv. Eğitim Fakültesi, 1970.

BİN NEBİ, Malik, **Afaqun Cezairiyye,** Kahire 1971.

BİN NEBİ, Malik, **Asrın Şahidinin Hatıraları,** Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1991.

BİN NEBİ, Malik, **Cezayir'de İslam'a Yeniden Doğuş,** Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1992.

BİN NEBİ, Malik, **Çağa Tanıklığım** (Türkçeye Çeviren: İbrahim Aydın), Bir Yayıncılık, İstanbul 1987.

BİN NEBİ, Malik, **Çağdaş Temel Konular,** Bir Yayıncılık, İstanbul 1983.

BİN NEBİ, Malik, **Düşünceler,** Mana Yayınları, 2.Baskı, İstanbul 2012.

BİN NEBİ, Malik, **Ekonomi Dünyasında Müslüman,** Hicret Yayınları, İstanbul 1976.

BİN NEBİ, Malik, **El-Sıraü'l-Fikri fi'l-Biladi'l-Müsta'mara,** Nedvetü Malik b. Nebi ve Daru'l-Fikr, Şam 1981.

BİN NEBİ, Malik, **İdeolojik Savaş Ajanları ve İslam Dünyası,** Fikir Yayınları, İstanbul 1975.

BİN NEBİ, Malik, **İslam Davası,** Ekin Yayınları, 2.Baskı, İstanbul 2018.

BİN NEBİ, Malik, **İslam Dünyasında Fikir ve Put,** Boğaziçi Yayınları, İstanbul 2015.

BİN NEBİ, Malik, **Kur'an-ı Kerim Mucizesi,** Boğaziçi Yayınları, 3.Baskı, İstanbul 2003.

BİN NEBİ, Malik, **Kültür Sorunu ve Bir Toplumun Doğuşu,** Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2014.

BİN NEBİ, Malik, **Miladu Müctema,** Çev:A.Şahin, 2.Baskı, Daru'l inşai Littibaati ven neşri (İnşa basım ve yayınevi) Yayınlayan: Malik b. Nebi Konseyi, Trablus Lübnan 1974.

BİN NEBİ, Malik, **Müşkiletü's-Seqafe,** Nedvetü Malik b. Nebi ve Daru'l-Fikr, Şam 1979.

BİN NEBİ, Malik, **Savaş Esintisi Sömürünün Gerçeği,** Ankara Okulu Yayınları, Ankara 1997.

BİN NEBİ, Malik, **Sömürge Ülkelerde Fikir Savaşı,** İnsan Yayınları, İstanbul 1984.

BİN NEBİ, Malik, **Şurutu'n-Nahda,** Terc: Ö.Kamil Misqavi ve A.Şahin, Nedvetü Malik b. Nebi ve Daru'l-Fikr, Dımaşk 1979.

BİN NEBİ, Malik, **Vichetü'l-Alemi'l-İslami,** Ter. Abdüssabur Şahin, Darü'l-Fikr, 5. Baskı, Dımaşk 1981.

BİRİGNON, Jean,**"Murâbıtlar-Muvahhidler" Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi,** Çev., Komisyon., Çağ Yayınları, İstanbul 1988.

BARİUN, Fevzi, **Malek Ben Nabi: His Life and Theory of Civilazition,** Kuala Lumpur, BuayA Ilmu Sdn., Bhd. 1993.

CABİRİ, Muhammed Taha, **Cevanib mine'l-Hayati'l-Akliyye ve´l-Edebiyye fi Cezayir,** Düvelí Arabiyye Üniversitesi, 1968.

CLOUD, Henri, **İstismaru'l- Fransi Fi'l-Mağrib,** (Arapçaya Çev: M.İtani) Daru'l Maarif, Beyrut Tarihsiz.

CÜNDİ, Enver, **El-fikr ves-Sakafatü'l-Muasıra fi Şimal İfrikiyye,** (Kuzey Afrika'da Düşünce ve Çağdaş Kültür), Darü'l-Kavmiyye, Kahire 1965.

DANIŞ, Özgün, **Raşid Bin İsa İle söyleşi, "Türkiye, Tarihi Görevini Yerine Getirmek İçin Geri Dönüyor",** 10-05-2010.

DAYBELGE, Esat, **Eski Cezayir ve Dünkü Avrupa Zihniyeti,** Nebioğlu Yayınevi, İstanbul 1961.

DERECİ, Mustafa, **Cezayir Kıyamı ve İslami Selamet Partisi,** Ravza Yayınları, İstanbul 1992.

Dünya ve İslam Dergisi, 1992, Sayı 8.

ENTELİS, John, P., **Comparative Politics of North Africa,** New York, Syracuse University, Press 1980.

FANON, Frantz, **Cezayir Bağımsızlık Savaşının Anatomisi,** Pınar Yayınları, İstanbul 2016.

FANON, Frantz, **Yeryüzünün Lanetlileri,** Versus Yayınları, Çev: Şen Süer, İstanbul 1994.

FISK, Robert, **Cezayir Yazıları,** Çev: Arzu Birkan, İyidüşün Yayınları, İstanbul 2014.

FULLER, Graham E., **İslamsız Dünya,** Çev: Hasan Kaya, Profil Yayınları, İstanbul 2010.

G.ALTBACH, Phılıp, P.KELLY, Gaıl, **Sömürgecilik ve Eğitim,** İnsan Yayınları, Çev: İbrahim Kalın, İstanbul 1991.

GÜNDÜZ, Ahmet, Sömürgecilik Kavramı ve Sömürgeci Devletlerin Uyguladıkları Taklitler Ortadoğu Örneği, **Tarih Okulu Dergisi**, c.27, İstanbul 2016.

IQAD, Salah, **Muhadarat an Tadavvuri's-Siyasiyye el-Fransiyye fi'l-Cezair,** 1959.

KASALAK, Kadir,**"Manda Sistemi ve Irak ile Suriye'de Uygulaması",** Fırat Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Merkezi Birinci Ortadoğu Semineri, Elazığ 2003.

KASIM, Mahmud, **el-İmam Abdülhamid bin Badis ez-Zaim er-Ruhi li Harbi't Tahriri'l-Cezairiyye Daru'l-Maarif,** Mısır 1968.

KUREYŞİ, Ali, **Malik bin Nebi'ye Göre Toplumsal Değişim,** Ekin Yayınları, İstanbul 2002.

LAHSEN, Bedran, **Malik Bin Nebi´de Medeniyet,** Mahya Yayınları, İstanbul 2013.

MURTAD, Abdülmelik, **Nahdatü'l-Edebi'l-Arabi'l- Muasır fi Cezair,** Tarihsiz.

OKUMUŞ, Fatih, **Çağa İz Bırakan Önderler: Malik Bin Nebi,** İlke Yayıncılık, İstanbul 2018.

R. Mitchell, **The Society of The Muslim Brothers,** London Oxford Unıversty Press, 1966.

RAZA, Mohammad S., **Islam in Britain: Past, Present and Future,** Leicester, Volcana Press, 1991.

SAİD, Edward, **Oryantalizm Sömürgeciliğin Keşif Yolu,** Pınar Yayınları, 2.Baskı, İstanbul 1982.

SADULLAH, Ebu'l-Kasım, **el-Haraketü'l-Vataniyyetü'l-Cezairiyye,** Daru'l-Adab, Beyrut 1969.

SANDER, Oral, **Siyasi Tarih(İlk Çağlardan 1918'e),** İmge Kitabevi, Ankara 2000.

SELİM, Hasan, **Cezayir Bağımsızlık Savaşı,** Beyan Yayınları, İstanbul 1984.

ŞAHMERANİ, Esad, **Malik bin Nebi Mufekkiran Islahiyyan,** Darü'n-Nefais, 2.Baskı, Beyrut 1986.

ŞERİATİ, Ali, **Ne Yapmalı,** Fecr Yayınları, 2.Baskı, Ankara 2009.

TİMACHİVE, Nicola, **Nazariyetü İlmi'l-İctima: Tabatuha ve Tatavvuruha,** Terc:M. Avde vd., Tab':7, Daru'l-Maarif, 1982.